

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

halkın sırtından kazanç

NOAM CHOMSKY

türkçesi
deniz hakyemez / barış zeren

Halkın Sirtından Kazanç

Noam Chomsky

Özgün adı: *Profit Over People*

İngilizce'den çevirenler: Deniz Hakyemez - Barış Zeren

© Noam Chomsky 1999

© Omnia Reklamcılık ve Yayıncılık A.Ş.

Om Yayınevi, İstanbul, Ekim 2000

1. Baskı: 2.000 adet

Yayma hazırlayan: Özgür Kalyoncu

Kapak tasarımı: İnci Batuk

Grafik uygulama: Aydın Rençber

Düzeltili: Asım Uçar

Baskı ve cilt: Mart Matbaası

ISBN 975-6827-27-0

Om/Yayınevi

Seyrantepe Mah. İbrahim Karaoğlu Cad.

Yayıncılar Sok. No: 10/A Kat: 2

80660 4. Levent - İstanbul

Tel: (0212) 280 95 85-280 95 38

Faks:(0212)280 93 40

www.omyayinevi.com

e-mail: omnia@prizma.net.tr

Noam Chomsky

HALKIN SIRTINDAN KAZANÇ

Neoliberalizm ve Küresel Düzen

Türkçesi:

Deniz Hakyemez - Barış Zeren

OM EKONOMİ-POLİTİK

İÇİNDEKİLER

Giriş - Robert W. McChesney.	7
I	
Neoliberalizm ve Küresel Düzen.	19
II	
Rızasız Rıza: Kamu Zihninin Denetlenmesi.	49
III	
Serbest Piyasa Tutkusu.	75
IV	
Neoliberal Bir Düzendeki Piyasa Demokrasisi: Öğretiler ve Gerçeklik	105
V	
Zapatista Başkaldırısı.	143
VI	
"Son Silah".	155
VII	
"Eşkıya Güruhu".	189
Ad Dizini.	201

Giriş

Neoliberalizm günümüzün belirleyici politik, ekonomik paradigmasıdır - azınlığın, özel çıkarları doğrultusunda, kişisel kârlarını en yüksek düzeye çıkarmak için toplumsal yaşamın olabildiğince büyük kesimini denetim altında tutmasına el veren politikalara ve işlemlere tekabül eder. Başlangıçta Reagan ve Thatcher'la birlikte anılan neoliberalizm son yirmi yıldır tüm küredeki en yaygın politik ekonomik trend olmuş, merkezdeki politik partiler, geleneksel solun ve bu arada sağın büyük kısmı, bu trendi benimsemişlerdir. Bu partiler ve uyguladıkları siyasalar, son derece varlıklı yatırımcıların ve toplam sayılan binden az olan büyük şirketlerin kısa vadeli çıkarlarını temsil eder.

Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bazı akademisyenleri ve iş dünyasının üyelerini bir yana bırakacak olursak, neoliberalizm, genel halk kitlesi tarafından pek bilinmeyen ve kullanılmayan bir terimdir. Özel girişimi ve tüketici seçimini desteklediği söylenen serbest piyasa politikaları olan neoliberal girişimlerin meziyetleri arasında, kişisel sorumluluk duygusunu ve müteşebbüslerin girişim gücünü ödüllendirmesi, iyi niyetli olsa da iyi şeyler gerçekleştiremeyen yetersiz, bürokratik ve asalak hükümetin elini kolunu bağlamaya çalışması sayılır; zaten hükümet de genelde İyi niyetli değildir. Bir kuşak boyunca, mali açıdan şirketler tarafından desteklenen halkla ilişkiler birimlerinin çabaları bu terim ve fikirleri neredeyse kutsal bir

havaya bürümüştür. Sonuç olarak, terimlere eşlik eden savlar hemen hemen hiçbir zaman savunulmaya ihtiyaç duymayacak bir noktaya gelmiştir; varlıklı kişilerin ödemeleri gereken vergilerin azaltılmasından ve çevreyi korumak adına getirilen uygulamaların ıskartaya çıkarılmasından kamu eğitiminin ve toplumsal refah programlarının içinin boşaltılmasına kadar her şeyi akılcılaştırmakta tekrar tekrar kullanılmaktadır. Aslında şirketlerin toplum üzerindeki egemenliğini tehdit edebilecek her türlü etkinlik, malların ve hizmetlerin dağıtımının tek akılcı, adil, demokratik yolu olarak gösterilen serbest piyasanın işleyişini etkileyecektir. Neoliberalizm savunucuları arasında ağzı en iyi laf yapanlar, bir yandan varlıklı azınlık yararına politikalar uygulamaya koyarlarken, bir yandan da yoksullara, çevreye, dünya yüzündeki herkese, hizmetlerin en büyüğünü sunuyorlarmış gibi konuşurlar.

Bu politikaların ekonomik sonuçları her yerde hemen hemen aynı ve tam da beklendiği gibi oldu: Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikte çok büyük bir artış, dünyanın en yoksul ülkelerinin ve halklarının durumlarının dikkate değer ölçüde kötüleşmesi, tüm yeryüzünde çevrenin içinde bulunduğu acıklı durum, istikrardan uzak bir küresel ekonomi ve varlıklıların elinde hayal bile edilmeyecek denli verimli kazanç kaynakları. Bu olgularla yüzleşmek zorunda kalan neoliberalizm yanlıları, iyi yaşam sürenlerin elindeki ganimetlerin kaçınılmaz olarak halkın çok daha geniş kitlelerine yayılacağını ileri sürüyorlar - elbette bu sorunların hızla büyümesine neden olan neoliberal politikalara müdahalede bulunulmadığı sürece!

Sonuçta, neoliberaler kendi yarattıkları dünyaya ampirik bir savunma getiremiyorlar ve getirmiyorlar. Tersine bizlere, düzenlenmeyen piyasa ilişkilerinin yanılmazlığına dinsel bir inançla bağlanmamızı öneriyorlar, hayır, bunu dayatıyorlar; bu yanılmazlık teranesi, gerçek dünyayla pek de alakası bulunmayan on dokuzuncu yüzyıl kuramlarını

akla getiriyor. Bununla birlikte, neoliberalizm savunucularının en büyük kozu, bütün bunların bir alternatifi olmadığı savı. Neoliberallere sorarsanız, komünist toplumlar, sosyal demokrasiler, hatta ABD gibi daha alçakgönüllü refah toplumu devletleri, bunların hepsi başarısız oldu; bu yapılar içindeki vatandaşlar da gerçekleşmesi mümkün olmayan tek yol olarak neoliberalizmi benimsemişler. Neoliberalizm mükemmellikten uzak olabilir, ama mümkün olan tek ekonomik sistemdir.

Yirminci yüzyılın başlarında bazı eleştirmenler *faşizm* "eldivenlerini çıkarmış kapitalizm" adını taktılar; onlara göre faşizm, demokratik hakların ve örgütlerin bulunmadığı saf kapitalizm anlamına geliyordu. Bizler aslında faşizmin bundan çok daha karmaşık bir şey olduğunu biliyoruz. Öte yandan neoliberalizm gerçekten de "eldivenlerini çıkarmış kapitalizm". İş dünyasına hâkim olan güçlerin gün geçtikçe daha da güçlü, saldırgan olduğu ve bugüne kadarki en etkisiz örgütlü muhalefetle karşılaştığı bir dönemi temsil ediyor. Böylesi bir siyasal atmosferde iş dünyasının edinmiş olduğu konuma meydan okumak her geçen gün güçleşiyor; piyasa dışı, ticaret dışı demokratik güçlerin varlıklarını sürdürebilmeleriye neredeyse imkânsız hale geliyor.

Piyasa dışı güçlerin bu denli baskı altında tutulması, neoliberalizmin yalnızca bir ekonomik sistem olarak değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel bir sistem olarak işlediğinin en açık göstergesi. Neoliberalizm en iyi şekilde biçimsel, seçime dayalı demokrasi bulunduğunda, ama karar verme mekanizmasına anlamlı bir şekilde katılabilmek için gerekli olan bilgi, bilgiye ulaşım olanakları ve kamuya açık tartışma alanları halktan uzak tutulduğunda işler. Neoliberalizm müşidi Milton Friedman'ın *Capitalism And Freedom / Kapitalizm ve Özgürlük* adlı kitabında belirttiği gibi, demokrasinin özü kâr yapmak olduğundan, pazardaki akışa sekte vuracak politikalar izleyen her türlü

hükümet arkasında ne denli büyük halk desteği olursa olsun antidemokratiktir; bu nedenle izlenecek en iyi yol, hükümetlerin görevlerini yalnızca özel mülkü koruyacak ve sözleşmeleri güvence altına alacak şekilde sınırlamak, siyasal tartışmaları ikincil derecedeki toplumsal sorunlar alanına İndirmek olacaktır. (Kaynakların üretilmesi ve dağıtılması, toplumsal örgütlenme gibi gerçek meseleler piyasa güçlerince belirlenmelidir).

Friedman gibi neoliberaler, çarpık bir demokrasi anlayışı geliştirmiş olduklarından, Şili'de demokratik yollarla seçilmiş Ailende hükümetinin 1973'te askeri bir darbeyle yerinden edilmesine ses çıkarmadılar çünkü Ailende, Şili toplumunun denetimini elinde tutan iş dünyasının önüne çıkıyordu. On beş yıl boyunca, yalnızca ve yalnızca demokratik serbest piyasa adına yürütülen baskıcı ve saldırgan bir diktatörlükten sonra, 1989'da biçimsel demokrasiye geçildi. Yeni anayasa, vatandaşların Şili toplumu üzerindeki iş dünyası-ordu egemenliğine meydan okumalarını çok daha güçleştirmiş, neredeyse imkânsızlaştırmıştır. Neoliberal demokrasinin en kısa tanımı budur işte: Biçimsel farklılıklarının ve görünürdeki farklı söylemlerinin Ötesinde, temelde aynı iş dünyası yanlısı politikaları benimseyen partilerin, ikincil önemde konular üzerine incir çekirdeğini doldurmayacak tartışmalar yürütmeleri. Demokrasiye ancak iş dünyasının elindeki denetim, kitlelerinin müzakeresine ya da değişime açık olmadığı sürece, başka deyişle demokrasi demokrasi olmadığı sürece göz yumulabilir.

Böylelikle, neoliberal sistemin önemli ve kaçınılmaz bir yan ürünü olduğunu söyleyebiliriz: Kayıtsız, umutsuz vatandaşlardan oluşan, depolitize olmuş bir topluluk. Seçime dayalı demokrasi toplumsal yaşam üzerinde pek bir etki yapmıyorsa, bu olguyu ciddiye almak akıldışıdır; neoliberal demokrasinin anavatanı ABD'de 1998 Kongre seçimlerindeki oy kullanma oranı rekor derecede düşüktü.

Oy kutlanma hakkına sahip olan seçmenlerin yalnızca üçte biri sandık başına gitti. ABD'de Demokrat Parti gibi yerleşmiş partiler seçim zamanlarında ezilenlerin oylarını toplayabilmek adına seçmenlere kısa zamanlı bir ilgi gösterdiler de, oy oranının düşük olması genel olarak egemen güçler tarafından kabul gördüğü gibi destekleniyor da; çünkü oy kullanmayan kesim, beklenebileceği gibi, daha çok yoksullardan ve işçi sınıfından oluşuyor. Seçmenlerin ilgisini çekecek ve katılımını artıracak politikalar kamu-ŞU alana yayılamadan durduruluyor. Örneğin ABD'de iş dünyasıyla çok yakın ilişki içinde bulunan İki parti, arkalarına büyük şirketleri de alarak, yeni siyasal partilerin (iş dünyasının çıkarlarına hizmet etmeyebilecek) kurulmasını ve etkili olmasını neredeyse imkânsız kılan yasalarda reform yapılmasına karşı çıktı. Halkın Cumhuriyetçiler'den de Demokratlardan da bu hoşnutsuzluğu sıkça göze çarpsa da, seçime dayalı demokrasi, rekabet ve serbest seçimin pek anlam taşımadığı bir alan. Bazı açılardan, neoliberal seçimlerdeki tartışma ve seçme alanı, gerçek bir demokrasiden çok tek partili komünist devlet modeline uygun düşüyor.

Aslında neoliberalizmin, vatandaşları merkeze alacak bir siyasal kültürün ne denli tehlikeli sonuçlar getirebileceği konusundaki uyarılarının ardında yatan nedenleri anlamak hiç de güç değil. Neoliberal politikaların ürettiği toplumsal eşitsizlik, demokrasinin güvenilirlik taşıması açısından can alıcı önem taşıyan yasal eşitliği yaşama geçirmeye yönelik her türlü çabayı yavaş yavaş eritiyor. Büyük şirketler medyayı etkileyecek ve siyasal süreçte ağırlıklarını hissettirebilecek kaynaklara sahipler ve bu kaynaklardan sonuna dek yararlanıyorlar. Bu konuda tek bir örnek verecek olursak, şunu söyleyebiliriz: Amerikan seçim politikalarında, bireysel politik katkılarının yüzde seksenini, Amerikalıların yüzde birini oluşturan kaymak tabakanın en zengin dördte biri oluşturuyor. Neoliberalizmde

bunlar işe yarıyor; seçimlerden piyasa koşullarına uygun sonuçlar çıkıyor, ve söz konusu katkılar da yatırımlarla eşitlenmiş oluyor. Sonuç olarak bu uygulama, seçim politikalarıyla halk arasındaki mesafenin açılmasına ve sorgulanmaz şirket yasalarının bir kez daha üstü kapalı hiçimde onaylanmasına hizmet ediyor.

Öte yandan demokrasi, etkili olmak adına, vatandaşlar arasında bir bağ bulunmasını gerektiriyor; bu bağ, kendini çeşitli piyasa dışı örgütler ve kurumlarda gösteriyor. Canlı bir siyasal kültür, vatandaşların birbirleriyle buluşacakları, iletişim kuracakları ve birbirleriyle etkileşime geçecekleri topluluklara, kütüphanelere, okullara, hemşehri örgütlerine, ortak işletmelere, kamuya açık alanlara, gönüllü üyelerden oluşan vakıflara, ticaret odalarına ihtiyaç duyar. Neoliberal demokrasi, "her şeyin üstünde piyasa" anlayışıyla, bu sektörü hedef alır. Vatandaşlar yerine tüketiciler üretir. Cemaatler yerine alışveriş merkezlerini üretir. Bu yaklaşımın sonucu, toplumsal açıdan hiçbir güce sahip olmayan, birbirinden kopuk, yığın bireylerden oluşan atomize bir toplum anlayışı olmuştur.

Özetle neoliberalizm yalnızca ABD'de değil, gezegenin her yerinde, gerçek katılımcı demokrasinin ilk elden ve en güçlü düşmanı durumuna gelmiştir; yakın gelecekte de bu konumunu sürdürmeyi amaçlar görünmektedir.

Noam Chomsky'nin, neoliberalizme karşı verilen demokrasi savaşında bugün dünyanın en önde gelen aydını olarak görülmesi şaşırtıcı değildir. 1960'lı yıllarda Chomsky, Vietnam Savaşı'nı eleştiren en önemli Amerikalı oldu; genel olarak bakıldığında Chomsky'nin, Amerikan dış politikasının demokrasiyi ve insan haklarını nasıl ayaklar altına aldığını ve nasıl varlıklı azınlığın çıkarlarına hizmet ettiğini çözümleyen en dobra eleştirmen olduğu söylenebilir, 1970'li yıllarda Chomsky, birlikte yazılar yayımladığı Edward S. Herman'la beraber, Amerikan haber medyasının seçkinler çıkarına çalıştığı ve demokratik

uygulamalar masalı ardında nasıl vatandaşların yaşamlarına hükmettiği üzerine araştırmalara başladı. 1988'de Herman'la yazdığı kitap, *Manufacturing Coment / Rıza Üretimi*, haber medyasının İşleyişi üzerine yapılabilecek her türlü ciddi araştırmanın çıkış noktasını oluşturuyor.

Anarşist ya da daha doğru bir tanımlamayla, özgürlükçü sosyalist olarak nitelendirebileceğimiz Chomsky, bütün bu yıllar boyunca Komünist ve Leninist devlet ve partilerin ses getiren, ilkeli, tutarlı, demokrat bir muhalifi ve eleştiricisi oldu. Sayısız insanı, bu arada beni de, kapitalizm sonrasında, içinde yaşamak uğruna savaşımlar verilmesi gereken, taviz verilmez düzenin demokrasi olduğuna ikna etti. Aynı zamanda, kapitalizmi demokrasiyle eşitlemenin ya da kapitalist toplumların, en iyi koşullar altında bile olsa, en dar ve denetimli olanakların ötesinde, bilgiye ya da karar alma mekanizmalarına ulaşma izin verebileceği fikrinin saçmalığını gösterdi. Belki George Orwell dışında hiçbir yazarın, kendi demokrasi anlayışlarının insanlık için tek gerçek demokrasi anlayışı olduğunu iddia etmeleri açısından, hem komünist hem de kapitalist toplumlardaki yöneticilerin ve ideologların ikiyüzlülüğünü Chomsky'nin yaptığı gibi sistematik olarak sorguladığını düşünmüyorum.

1990'lı yıllarda, Chomsky'nin siyaset üzerine yapıtlarına konu olan bütün bu dallar -antiemperyalizm ve eleştirel medya çözümlemesinden, demokrasi ve işçi hareketi üzerine yazılarına kadar- birleştirilerek, bu kitap gibi, demokrasi ve neoliberalizmin tehditleri üzerine kitaplarda toplandı. Chomsky, yeri geldiğinde Antik Yunan'dan, on yedinci ve on sekizinci yüzyılların önde gelen düşünürlerinden de örnekler vererek, demokrasinin toplumsal gereklerine ilişkin anlayışı canlandırmaya çalıştı. Aynı anda hem katılımcı demokrasi yandaşı olup, hem de kapitalizmin ya da sınıflara bölünmüş herhangi bir toplumun savunuluculuğunu yapmanın mümkün olmadığını gösterdi.

Demokrasi adına verilen gerçek tarihsel savaşımıları değerlendiren Chomsky, neoliberalizmin pek de yeni bir şey olmadığını, varlıklı azınlığın, çoğunluğun siyasal haklarını ve vatandaşlık haklarını sınırlamak amacıyla giriştiği savaşımın bugünkü "biçimi" olduğunu savundu.

Chomsky aynı zamanda, doğal "serbest" piyasa mitinin, bizlere ekonominin rekabete ve akla dayalı, etkili ve adil olduğunu tekrarlayıp duran o iyimser masalın da başat eleştircisi olarak görülebilir. Chomsky'nin pek çok kez vurguladığı gibi, piyasalar neredeyse hiçbir zaman rekabete dayanmaz. Ekonominin büyük kısmı, piyasaları üzerinde dehşet verici boyutlarda denetimi bulunan devasa şirketlerin egemenliğindedir; bu şirketler, iktisat kitaplarında ve politikacıların konuşmalarında betimlendiği türden rekabetle hemen hemen hiç karşılaşmazlar. Öte yandan, şirketler hiç de demokratik olmayan yollar benimsemiş totaliter organizasyonlardır. Ekonomimizin böylesi kurumları odak alıyor olması, demokratik bir toplum içinde yaşamamızı büyük ölçüde imkânsız kılar.

Serbest piyasa miti, aynı zamanda hükümetlerin verimsiz kurumlar olduğunu, doğal "*kissez-faire*" piyasasının büyüsunü bozmalaları için hükümetlerin yetkilerinin sınırlandırılma'sının gerektiğini ileri sürer. Aslında, Chomsky'nin de belirttiği gibi, modern kapitalist sistemde hükümetler merkezi önem taşır. Şirketlere maddi yardımda bulunma açısından elleri açıktır ve pek çok cephede şirketlerin çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Neoliberal İdeoloji içinde bayram eden şirketler aslında çoğunlukla ikiyüzlüdür: Hükümetin vergilerden edindiği geliri kendilerine akıtmasını ister ve beklerler ama hükümetlerin kendilerinden vergi talep etmeyeceğini ya da iş dünyasının dışındakilerin çıkarlarına, özellikle de yoksullara ve işçi sınıfına hizmet etmeyeceğini de güvence altına almak isterler. Hükümetler bugün, tarih boyunca hiç olmadıkları kadar büyüktürler ama neoliberalizmle birlikte, şirket dışı çıkarlarla ilgilenmeleri söz konusu olduğunda artık söyleyecek pek bir iddiaları yoktur.

Aslında, hükümetlerin ve izledikleri politikaların önemi, küresel piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasında, başka hiçbir alanda olamayacağı ölçüde açıklık kazanır. İş dünyasının çıkarlarını savunan ideologların, serbest piyasanın doğal olarak sınırları aştığı savı gerçekte tersine işlenmektedir. Küreselleşme, güçlü hükümetlerin, özellikle de ABD hükümetinin sonucudur; bu hükümetler, şirketlerin ve varlıklı kesfin, tüm dünya ülkelerinin ekonomilerine egemen olmasını kolaylaştırmak amacıyla dünya halklarına ticari anlaşmalar ve başka yaptırımlar dayatmıştır. Söz konusu halklara karşı hiçbir sorumluluk duygusunu içinde barındırmayan bu sürecin, 1990'lı yılların başlarında Dünya Ticaret Örgütü'nün yaratılması aşamasında ve şimdi de Çokyönlü Yatırım Anlaşması (MAI) çerçevesinde yapılan gizli görüşmelerde olduğu kadar açıktan açığa işlediği olmamıştır.

Aslında, neoliberalizm üzerine dürüst ve açık tartışmalar yürütülememesi en çarpıcı olgulardan biridir. Chomsky'nin neoliberalizm eleştirisi, ampirik gücüne karşın ve demokratik değerleri savunması yüzünden, anadamar eleştirinin çeperlerinde bırakılmaktadır. Bu noktada, Chomsky'nin kapitalist demokrasilerdeki öğretiye dayalı sistem çözümlemesi zihin açıcıdır. Arkasına şirketleri alan haber medyası, halkla ilişkiler endüstrisi, akademisyen ideologlar ve görkemli entelektüel kültür, bu akıl almaz durumu akılcı, iyi niyetli, zorunlu, hatta neredeyse istenir göstermek için "zorunlu yanılışmalar" sağlama rolünü üstlenmişlerdir. Chomsky'nin üstüne basarak belirttiği gibi, bu, iktidarı elinde bulunduranların çıkarları doğrultusunda girilmiş bilinçli bir komplo değildir, olması da gerekmez. Çok çeşitli kurumsal mekanizmalar aracılığıyla, entelektüellere, bilginlere ve gazetecilere işaretler ya da sinyaller gönderilerek onların halihazırdaki durumu olası en iyi dünya olarak görmesi ve bu durumdan yararlananları sorgulamaması sağlanır. Chomsky'nin yaptıkları, demokrasi adına savaşım

veren eylemcilere doğrudan bir çağrı niteliği taşır: Medya sistemimizi, şirketlere, neoliberalizme karşı bakış açılarına ve araştırma yöntemlerine açık olacak biçimde yeniden yapılandırmalıyız. Bu yapıtlar aynı zamanda, bütün aydınlara, en azından demokrasiye inandıklarını savunan aydınlara aynaya uzun uzadıya bakmaları ve kendilerine kimin çıkarları doğrultusunda, hangi değerler için çalışma yaptıklarını sormaları gerektiğini anımsatan bir meydan okumadır.

Chomsky'nin, ekonomimiz, siyasetimiz, gazeteciliğimiz ve kültürümüz üzerindeki neoliberalizm / şirket egemenliğini betimleyişi öylesini güçlü ve etkileyicidir ki bazı okurlar bir teslimiyet duygusu geliştirebilirler, içinde yaşadığımız, ahlaksal açıdan bütünüyle yozlaşmış siyasi çağda, bazıları bir adım öteye giderek bu gerici sistem içine sıkışıp kaldığımızı çünkü, heyhat, insanlığın daha insancıl, eşitlikçi ve demokratik bir toplumsal düzen yaratma yetisi bulunmadığı kararına vararak işin içinden çıkabilirler.

Aslında Chomsky'nin en büyük katkısı belki de, dünyanın bütün halklarının temelde, demokrasiye eğilimli oldukları ve bu içgüdünün kendi içinde devrimci bir gizilgüç barındırdığını ısrarla vurgulaması olmuştur. Böylesi bir devrimin olası olduğunun en açık kanıtı, şirket güçlerinin, gerçek bir siyasal demokrasiyi engellemek için sarfettiği çabadır. Dünyanın yöneticileri içten içe, kendi sistemlerinin çoğunluğun değil, azınlığın gereksinmelerine uyacak biçimde düzenlenmiş olduğunu, bu nedenle de çoğunluğun şirket yasalarını sorgulamasına ya da değiştirmesine asla göz yumulamayacağını bilirler. Gerçekten de var olan aksak demokrasilerde bile, şirketlerin oluşturduğu topluluk MAI gibi önemli konuların kamuoyunda asla tartışılmamasını sağlamak için sürekli çaba gösteriyor. Bu topluluk, Amerikalılar'ı olası en iyi dünya içinde yaşadıklarına inandırmak için halkla ilişkiler aygıtına inanılmaz paralar harcıyor. Bu mantıkla, şirketler halkla ilişkileri ve

seçimleri satrn almayı bîr yana bırakırsa, farklı kesimlerin temsiline açık bir medyaya izin verirse ve çoğunluğun gücünden korkmayıp gerçekten eşitlikçi ve katılımcı bir demokrasi fikrinden rahatsızlık duymazsa, daha İyi bir düzeni hedefleyen bir toplumsal değişim olasılığı riskini göze almak zorunda kalacak. Bugünün asla gelmeyeceğine inanmak için hiçbir geçerli nedenimiz yoktur.

Neoliberalizmin en sık kurguladığı mesaj, statükoya bir alternatif bulunmadığı ve İnsanlığın mümkün olan en yüksek seviyeye eriştiğı mesajdır. Chomsky, geçmişte daha önce de "tarihin sonu" olarak ilan edilen dönemler olduğuna İşaret eder. örneğin 1920'H ve 1950'li yıllarda ABD'de seçkinler, sistemin en iyi şekilde işlediğini ve kitlelerin durgunluğunun statükoda duyulan genel tatmini gösterdiğini iddia ettiler. Bu iddianın sarfed İl meşinin hemen ardından patlak veren olaylar, bu inançların ne denli aptalca olduğunu gözler önüne serdi. Ben, birkaç elle tutulur zaferden sonra demokratik güçlerin canlanacaklarını ve değişim umudu olmadığını geveleyip duran konuşmaların da binyıllarca sürecektir kutsal yasalara ilişkin bütün seçkinci fantazilerle birlikte aynı kör kuyunun dibini boylayacağını düşünüyorum.

Statükoya üstün hiçbir alternatif bulunmadığı anlayışı, insanlık koşullarını düzeltebilecek akıl almaz teknolojik gelişmelerin gerçekleştiğı bu çağda, her zaman olduğundan daha anlamsızdır. İçinde yaşamaya değer, özgür ve insanca bir post-kapitalist düzenin nasıl kurulacağını belirsizliğini koruduğı ve bütün bu inancın ütopyacı bir hava taşıdığı doğrudur. Ama tarihte köleliğin kalkması ve demokrasiye geçişten, biçimsel sömürgeciliğin kalkmasına kadar her türlü İlerleme, bir şeyin daha önce yapılmadığı için yapılamayacak olduğu fikrine meydan okumak zorunda kalmıştır. Chomsky'nin belirtmekten çekinmediğı gibi, bugün sahip olduğumuz kadarıyla hile demokrasi, oy hakkı, kadın hakları, ticaret birlikleri, vatandaşlık

hakları, sahip olduğumuz kadarıyla özgürlükler, Örgütlü siyasal eylemciliğin eseridir. Post-kapitalist bir toplum umudu gerçekleştirilemeyecek gibi görünse bile, siyasal eylemliliğin dünyayı çok daha büyük oranda insanca bir dünya kılabilceğini biliyoruz. Bu noktadan yola çıkarak, belki de bir kez daha, işbirliği, eşitlik, kendi kendini yönetme ve bireysel özgürlük ilkelerine dayanan bir siyasal ekonomi kurmanın yollarını ararpyaj^aşlayabiliriz.

Böyle bir toplum kuruluncaya "katlar, toplumsal değişim için verilen savaşım varsayımlar düzeyinde kalmamalıdır. Günümüzde neoliberal düzen Doğu Asya'dan, Doğu Avrupa'ya ve Latin Amerika'ya, büyük boyutlarda siyasal ve ekonomik bunalımlar üretmiş durumdadır. Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika gibi gelişmiş ülkelerdeki yaşam kalitesi kırılgandır; buradaki toplum dikkate değer ölçüde karışıklık içindedir. Önümüzdeki yıllar çok büyük boyutlarda bir ayaklanmayı sahnelemeye hazırdır. Bununla birlikte, bu ayaklanmanın gerçekleşeceği kuşku götürmez bir kesinlik taşımamaktadır; üstelik böyle bir ayaklanma gerçekleşecek dahi olsa, bu hareketin otomatik olarak demokratik ve insanca bir çözüm getireceğine İnanmak İçin elimizde yeterli neden yoktur. Çözümün niteliği, biz insanların nasıl örgütlendiğine, nasıl tepki gösterdiğine ve nasıl eylemde bulunduğuna bağlıdır. Chomsky'nin de dile getirdiği gibi, daha iyiye doğru bir değişim olanağı yokmuş gibi davranırsanız, daha iyi bir değişim olmayacağını garanti altına almış olursunuz. Seçim bizlerin, seçim sizlerin.

Robert W. McChesney
Madison, Wisconsin
Ekim, 1998

I
Neoliberalizm
ve
Küresel Düzen

Başlıkta bahsedilen konuların her ikisini de tartışmaya açmak İstiyorum: neoliberalizm ve küresel düzen. Bu konular insanların müthiş ilgisini çekiyor ve pek de iyi anlaşılmıyor. Bu konuları gereğince ele almak için, işe öğretileri gerçeklikten ayırarak başlamalıyız. Bu noktanın çoğunlukla es geçildiğini görüyoruz.

"Neoliberalizm" yeni ve klasik liberal fikirlere dayanan bir ilkeler sistemi ortaya koyar: Adam Smith, başaziz muamelesi görür. Bu öğretisi sistemi, küresel düzen fikrini de içeren "Washington Sözleşmesi" olarak da bilinir. Daha yakından bakıldığında, küresel düzen fikrinin oldukça kusursuz olduğu görülebilir ama bu kusursuzluk yalnızca fikirler düzeyinde kalır. Söz konusu öğretiler eskiye dayanır ve temel önermeleri, aydınlanma çağından bu yana liberal geleneğe yaşam verenlerinkinden oldukça farklıdır.

Washington Sözleşmesi

Neoliberal Washington Sözleşmesi, ABD hükümeti ile büyük oranda belirlediği uluslararası finans kuruluşları tarafından tasarlanan ve gene bunlar tarafından çeşitli yollarla -saldırıya daha açık toplumlarda, zora dayalı yapısal uyum programlarıyla- yürürlüğe konan piyasa merkezli ilkelerin bir araya getirilmesidir. Başlıca kuralları kısaca

Şöyledir: Ticareti ve finansı serbestleştir, piyasanın fiyatları belirlemesine ("uygun fiyatlar biçilmesine") izin ver, enflasyonu sona erdir ("makroekonomik istikrar") ve özelleştir. Sonuçları her ne olursa olsun, hükümet -doları-yla, hükümet demokratik olduğu oranda halk- "yoldan çekilmelidir". "Sözleşmeyi" dayatanların kararları, doğal olarak, küresel düzende oldukça etkilidir. Bazı çözümlemecilerse, bu kararlara sahip olduğundan da büyük önem atfeder. Uluslararası iş dünyası basını, bu kurumlardan "de facto / fiili dünya hükümeti", "yeni bir imparatorluk çağı" diye söz eder.

Doğru olsun olmasın, bu tanım, hâkim durumdaki kuruluşların bağımsız araçları olmadıklarını, daha geniş bir toplumsal alandaki iktidar paylaşımını yansıttıklarını anımsamamıza hizmet etmektedir. Bu, hiç değilse başkaları, ki bu başkalarına İngiltere halkı da dahildir, üzerindeki etkileri ne kadar "dehşetengiz" olursa olsun, İngiltere'de siyasetin "baş mimarlarının", devlet iktidarını kendi çıkarlarının hizmetinde kullanan "tüccarlar ve imalatçılar", olduğuna dikkat çeken Adam Smith'ten beri herkesçe bilinen bir gerçektir. Smith'in kaygısı, "ulusların refahı" ile ilgili idi ama "ulusal çıkar"ın büyük oranda bir aldatmaca olduğunu anlamıştı: "Ulus"un içerisinde, keskin biçimde çatışan çıkar grupları bulunuyordu, dolayısıyla siyaset ve siyasetin etkilemini anlamak için, iktidarın nerede yattığını ve nasıl yaşandığını sormak durumundaydık. Bu sorgulamaya daha sonraları sınıf çözümlemesi denecekti.

Neoliberal "Washington Sözleşmesinin" "baş mimarları", özel ekonominin, özellikle de uluslararası ekonomiyi büyük ölçüde denetim altında tutan ve siyasal oluşumları, bu arada da düşünce ve fikir yapılanmasını belirleme araçlarına sahip olan, belli başlı büyük şirketlerin efendileridir. ABD'nin, bu sistem içerisinde gözle görülür nedenlerden dolayı özel bir rolü vardır- Diplomasi tarihçisi Gerald Haines'in sözcüklerini ödünç alacak olursak, ki kendisi aynı

zamanda CIA'in kıdemli tarihçisidir, "2. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde, ABD, kendi çıkarlarından bağımsız olarak, dünya kapitalist sisteminin selametini sağlama görevini üstlendi." Haines, "Brezilya'nın Amerikanlaştırılması," dediği şeyle, ama yalnızca özel bir vaka olarak ilgilenmektedir. Ayrıca sözleri de yeterince doğrudur. *

ABD, 2. Dünya Savaşı'ndan önce dünyanın önde gelen ekonomisi durumundaydı ve savaş sırasında rakipleri tek tek zayıf düşerken, o sem irdi. Devlet eşgüdümündeki savaş ekonomisi, zor da olsa Büyük Bunalım'ın üstesinden gelebildi. Savaşın sonuna gelindiğinde, ABD dünya servetinin yansına ve tarihte daha önce Örneği görülmemiş bir iktidar konumuna sahipti. Doğal olarak, siyasetin baş mimarları, kendi çıkarları doğrultusunda bir küresel düzen tasarlarken bu gücü kullanmak istediler.

Üst düzey belgeler, bu çıkarlara yönelik öncelikli tehdit olarak, "kitlelerin düşük yaşam standartlarının tez elden yükseltilmesi" ve temel gereksinimlerin karşılanması talepleriyle, uygulanan yaygın baskılara tepki gösteren, özellikle de Latin Amerika'daki, "köktenci" ve "milliyetçi rejimler"i gösteriyor. Bu eğilimler, kazançların yeterli oranda geri dönmesine ve "hammaddelerimizin korunmasına" -başka coğrafyalarda bulunuyor olsalar da bizim olan hammaddelerin korunmasına- eşlik edecek, "özel yatırıma elverişli bir siyasal ve ekonomik iklim" oluşturma istemiyle çatışmaktadır. Bu gibi nedenlerle, oldukça etkili bir planlamacı olan George Kennan, "insan hakları, yaşam standartlarının artırılması ve demokratikleştirme gibi bulanık ve gerçek dışı hedeflerden söz etmeyi bırakmamızı", "başkalarını düşünme ve dünya çapında hayırseverlik" üzerine "idealist sloganları -kamusal söylemde hoş ve aslında zorunlu olsalar bile- kendimize ayak bağı etmememizi" öğütüyordu.

Prensipte elde edilebilir olsa da genel olarak halk ya da entelektüel kesim açısından büyük ölçüde bilinmeyen, gizli bir belgeyi alıntılıyorum.

"Kökten milliyetçilik", kendi içerisinde tahammülsüzdür ama aynı zamanda daha da önemli olmak üzere, "istikrara yönelik bir tehdit" {hu da özel anlama sahip bir başka tabir) oluşturur. Washington, 1954 yılında Guatemala'daki ilk demokratik rejimi devirme hazırlığı yaparken, bir resmi Devlet Şubesi şu uyarıyı yapmıştı: Guatemala "Honduras'ın ve El Salvador'un istikrar için gittikçe büyüyen bir tehdit olmaya başlamıştır. Gerçekleştirdiği tarım reformu, ülkenin güçlü bir propaganda silahı durumundadır; işçilere ve köylülere, üst sınıflarla ve büyük yabancı girişimlerle savaşımalarında zafere ulaşmaları için yardımda bulunmayı önüne koyan genel toplumsal programı da, Guatemala'nın Orta Amerika'daki, benzer koşulların hüküm sürdüğü komşularının halkları açısından güçlü bir çekim odağıdır." "istikrar", refahı korunması gereken "üst sınıfların ve büyük yabancı girişimcilerin" güvenliği anlamına gelmektedir.

"Dünya kapitalist sistemin refahına" yönelik bu tür tehditler, "istikrar"ın yeniden sağlanması için uygulanacak terörü ve yıkımı meşrulaştırmaktadır. CIA'in 1948 yılında İtalya'daki öncelikli görevlerinden birisi, seçimlerin yanlış yola sapahilme ihtimalinden korkulduğu bir dönemde, demokrasinin altını oymaya dönük geniş ölçekli bir çaba içerisinde bulunmaktı; eğer demokrasiyi yıkmada başarısız olunsaydı, doğrudan askeri müdahale planlanıyordu. Bu müdahaleler, "İtalya'yı yeniden istikrara kavuşturma" çabaları olarak tanımlanıyordu. Nitekim, yarı-resmi bir gazete olan *Foreign Affairs'm* yayımcısı, Washington'ın, "Şili'de özgür bir seçimle iş başına gelmiş olan Marksist hükümetin İstikrarını bozmak zorunda olduğunu" çünkü "İstikrar arayışında kararlı olduğumuzu" açıklamıştı. Ortalama bir eğitim görmüş herkes, bu apaçık çelişkiyi görebilir.

"istikrar"¹¹ tehdit eden milliyetçi rejimler, "tüm bir sepeti bozabilecek" olan "çürük elmalar" ya da başkalarına "bulaşabilecek virüsler" olarak adlandırılıyorlardı. 1948 kalyası buna bir örnektir. Yirmi beş yıl sonra Henry Kissinger Şili'yi, yıllarca İtalyan demokrasisini yıkmakta kul'lanılan kapsamlı C1A programlarından sonra bile hâlâ "istikrar'a kavuşamayan, İtalya'dan daha bulaşıcı, toplumsal değişimin olanaklılığı hakkında yanlış mesajlar verebilecek bir "virüs" olarak tanımlamıştı. Virüsler yok edilmeliydi ve başkaları da virüsün bulaşmasına karşı korunmalıydı: İki görev açısından da şiddet, geride katliamanın, terörün, işkencenin ve tahribatın yol açtığı dehşet verici izler bırakmasına karşın, çoğu kez de en etkili olmuş araçtı.

Gizli savaş sonrası planlamada, dünyanın her bir bölgesine özgün roller tayin edilmişti. Nitekim Güneydoğu Asya'nın "başlıca işlevi", hammadde ve sanayi gücü sağlamaktı. Afrika, iyileşmek için Avrupa tarafından "sömürülmeliydi". Dünyanın her yeri için de durum az çok böyleydi.

Washington Latin Amerika'da, Monroe Öğretisi'ni, tabii yine farklı bir anlamda, yürürlüğe koyabileceğini umuyordu. İdealizmiyle ve yüksek ahlaksal ilkeleriyle ünlenmiş olan Başkan Wilson, "ABD'nin, Monroe Öğretisi'ni savunurken kendi çıkarlarını göz önüne aldığı"Yıa gizlice katılıyordu. Latin Amerikalıların çıkarları yalnızca "ayrıntı"ydı ve bizleri gerçek anlamda ilgilendirmiyordu. "Bu yaklaşımın bencilce görüldüğünü" kabul ediyordu, ama öğretinin, "daha yüce bir amacı" da yoktu. ABD, geleneksel düşmanları olan İngiltere ve Fransa'yı yerinden etmenin ve kendi kontrolünde, dünya sisteminden ayrı duran, yeni bölgesel ittifaklar kurmanın yolunu arıyordu.

Latin Amerika'nın "işlevleri", Şubat 1945'te gerçekleştirilen yarı küresel bir konferansta açıklığa kavuşturuldu; burada ABD, ekonomik milliyetçiliği "bütün hiçimleriyle" ortadan kaldıracak olan "Amerika Ülkeleri için

Ekonomik imtiyaz" ilkesini önerdi. Washington'daki planlamacılar, bu ilkeyi kabul ettirmenin çok da kolay olmayacağını anlamışlardı. Devlet Bakanlığı belgelerinde şu uyarı yapılmıştı: Latin Amerikalılar "servetin daha fazla dağıtılmasını sağlamak ve kitlelerin yaşam standartlarını yükseltmek üzere tasarlanmış olan politikaları" tercih ediyorlar ve "bir ülkenin kaynaklarının gelişmesinden öncelikli olarak yararlanacakların" gene o ülkenin insanları olması gerektiğine İnandırılmışlar. Bu düşünceler kabul edilemezdi: Latin Amerika, ABD'nin çıkarlarına ters düşecek, genel refah sağlama ya da "sanayisini aşırı ölçüde geliştirme" gibi mantıksız kaygıları bir kenara bırakıp hizmet etmeye yönelik işlevini yerine getirirken, ülkenin kaynaklarından "öncelikli olarak yararlanacaklar" da ABD'nin yatırımcıları olmalıdır.

ABD'nin bu hâkim konumu, sonraki yıllarda bazı sorunlarla karşılaşılrsa da, yinelememe gerek olmayan araçların maharetiyle devam etti.

Avrupa ve Japonya savaş zamanı uğradıkları yıkımdan sonra kendilerini toparlayınca, dünya düzeni üç kutuplu bir modele doğru kaydı. Aralarında Güney Amerika'da yaşanan Avrupa ve Doğu Asya ile rekabetin de bulunduğu yeni mücadeleler patlak verse de, ABD hâkim rolünü sürdürdü. En önemli değişimler yirmi beş yıl önce Nixon yönetiminin, savaş sonrası küresel ekonomik sistemi dağıtmasıyla gerçekleşti; bu dağılan sistemde, ABD aslında dünyanın bankası durumundaydı ve bu rolünü daha fazla sürdüremiyordu. Bu tek yanlı (hiç kuşkusuz öteki güçlerin de katıldığı) hareket, çok geniş bir düzenleme dışı sermaye akışı patlamasına yol açtı. Gene de en göze çarpan olay, sermayenin akışına dönük tertipteki kayma idi. 1971'de, uluslararası finans aktarımlarının yüzde 90'ı gerçek ekonomiyle bağlantılıydı, yüzde 10'u ise spekülattı. 1990 yılına gelindiğinde bu yüzdeler tersine çevrildi ve 1995'e gelindiğinde ise büyük meblağların yüzde 95'i spekülatif hale

geldi. Günlük sermaye akışları, günde 1 trilyonun üstüne hem de çok kısa bir dönemde çıkarak en büyük yedi sanayi devinin ortak döviz rezervlerini geçmişti: Bir haftalık ya da daha az sürelik turda yaklaşık yüzde 80.

Önemli ekonomistler, bu sürecin hem büyüme hızının hem de ücretlerin düşük olduğu bir ekonomiye yol açacağı konusunda uyarıda bulunmuşlardı ve bu sonuçlardan kaçınmak için oldukça basit birkaç önlem önermişlerdi. Bununla birlikte, Washington Sözleşmesi'nin baş mimarları, tercihlerini bu önlemler yerine aralarında yüksek kârın da bulunduğu, belli kazançlardan yana kullandılar. Bu kazançlar, petrol fiyatlarında (kısa dönemli) ani bir yükselmeye ve telekomünikasyon devrimiyle artırıldı; sözü geçen her iki olgu da ABD ekonomisinin geniş devlet sektörüyle bağlantılıydı; bu konuya geri döneceğim.

"Komünist" diye nitelenen devletler, bu küresel sistemin dışındaydı. 1970'e gelindiğinde Çin bu sisteme yeniden eklemleniyordu. Sovyet ekonomisi 1960'lı yıllarda duraklamaya başladı ve bütünüyle çürüyen bünye, yirmi yıl sonra çöktü. Sovyetler'in etkisi altındaki bölge, büyük ölçüde Önceki durumuna dönüyor. Bölge büyük oranda eski Komünist bürokratların ve yabancı girişimlerin yerel iş ortaklarının, bu arada da suç şebekelerinin yönetimi altında geleneksel rolüne dönerken, eskiden Batı'nın parçası olan sektörler yeniden Batı'ya eklemleniyordu. Bu örüntü, sonuçları açısından üçüncü dünyadakilere benzerdi. Yalnızca Rusya'da 1993 yılında yapılan bir UNICEF araştırmasında, genel destek gören neoliberal "reformlar"ın normalden yarım milyon fazla ölüme yol açtığı tahmininde bulunuluyordu. Rusya'nın sosyal politikalarından sorumlu müdürü kısa zaman önce, tahminen halkın yüzde 25'inin, geçim seviyesinin altında yaşadığını belirtiyordu; bu arada yeni yöneticiler akıl almaz bir servet elde etmişti. Gene Batı sömürgeciliğinin benzer bir örüntüsü...

Ayrıca "dünya kapitalist sisteminin refahı"nı sağlama almak üzere girilen geniş ölçekli şiddetin de benzer etkileri oldu. San Salvador'da yakın zamanda gerçekleşen bir Cizvit konferansında zaman içinde "terör kültürünün çoğunluğun beklentilerini evcilleştirdiği"ne dikkat çekilmişti, insanlar artık söz konusu sonuçları özgürlük ve demokrasi adına kazanılmış şanlı bir zafer olarak tanımlayan "güçlülükten farklı alternatifleri" düşünemiyorlar bile.

Bunlar küresel düzenin, Washington Sözleşmesi dahilinde biçimlendirilen görünümünden bazılarıdır.

Neoliberalizmin Getirdiği Yenilik

Neoliberalizmin getirdiği yeniliğe daha yakından bir göz atalım. Belli başlı tartışma konuları ve siyasalar üstüne Londra'daki Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün kısa zaman önce yayımladığı incelemeler, bunun için iyi bir başlangıç noktasıdır. Sözü edilen incelemelerden biri, kalkınma ekonomisine ayrılmıştır, inceleme yazarı, kalkınma ekonomisi alanında önde gelen bir isim olan Paul Krugman, konumuzla doğrudan bağlantılı merkezi önemde beş başlık ortaya koyuyor.

İlk olarak, ekonomik kalkınma konusunda bilgi çok sınırlıdır. Örneğin ABD'de kişi başına gelirdeki artışların üçte ikisi açıklanmamaktadır. Krugman, Asya'daki başarı öykülerinin, "mevcut anlayışın gelişme için yaşamsal önemde saydığı" kalkınma göreneğiyle hiçbir şekilde bağdaşmayan yolları izlediklerine dikkat çeker. Kendisiyse siyaset biçimlendirmede "alçakgönüllü", "genellemelerin yok edilmesi" konusunda ise dikkatli olunmasını önerir.

İkinci başlık ise şudur: Yeterli veriye dayanılmaksızın varılan sonuçlar, sürekli olarak yayımlanmakta ve siyasete bir öğreti desteği sunmaktadır: Washington Sözleşmesi bu süreçte bir adımdır.

Üçüncüsü, "geleneksel zihniyet" istikrarsızdır; düzenli olarak bir başka şeye belki de en son geldiği safhanın camı tamına zıttı bir yöne meyletmektedir - buna rağmen, bu zihnniyeti oluşturanlar, bu yeni Ortodoksluğu yayarken kendilerine oldukça güven duyarlar.

Dördüncüsü, geçmişte, ekonomik kalkınma siyasalarının, "söylenen amaca hizmet etmediklerine" ve "kötü fikirlere" dayandıklarına ilişkin yaygın bir görüş birliği vardır.

Krugman son olarak şuna işaret eder: "Kötü fikirlerin güçlü grupların çıkarları doğrultusunda ortaya çıktığı" sıkça öne sürülür. "Kötü fikirlerin ortaya çıkması bu açıdan kaçınılmazdır."

Bu kaçınılmazlık, en azından Adam Smith'ten beri olağan sayılagelmıştır. Bu alanda en acımasız sicile üçüncü dünya ülkeleri sahipse de bu fikirler, zengin ülkelerde bile yoğun baskılarla ortaya çıkar.

Bu nokta konunun can damarıdır. "Kötü fikirler", "söylenen amaçlara" hizmet etmeyebilirler ama baş mimarlarının söyleminde çoğu zaman oldukça iyi fikirler olarak lanse edilirler. Modern çağda bu kalıbı izleyen pek çok ekonomik kalkınma deneyi bulunmaktadır. Kobayları çoğunlukla yenilgiye uğrasalar da, tasarımcılarının büyük ölçüde başarıya ulaştıkları deneyler olmuştur bunlar.

İlk önemli deney iki yüzyıl önce gerçekleştirilen Hindistan'daki İngiliz yöneticilerin, mucizeler yaratabileceğini söyledikleri "Kalıcı İskan" uygulamasıydı. Deneyin sonuçları, kırk yıl sonra resmi bir komisyon tarafından açıklandı; buna göre, "büyük dikkat ve titizlikle oluşturulan bu iskan uygulaması, talihsiz biçimde alt sınıfların en ağır eziyetlere maruz kalmalarıyla" neticelenmiş, ardında "ticaret tarihinde eşi az bulunur bir sefalet" bırakmıştı, öyle ki, "pamuk dokuyanların kemikleri, Hindistan ovalarını beyaza boyamıştı".

Gene de söz konusu deneyin bütünüyle başarısız olduğunu söylemek zordur, İngiliz yönetici-general, "Kalıcı Iskan"ın, temel amaçları açısından başarısızlığa uğramasına karşın, en azından şöyle bir getirişi olduğu gözleminde bulundu: "İngiliz egemenliğinin sürmesinde derin çıkarları bulunan ve halk kitleleri üzerinde mutlak bir idaresi olan hatırı sayılır miktarda toprak sahibi yaratıldı". Bir başka getiri de İngiliz yatırımcıların büyük bir servet elde etmeleri idi. Ayrıca Hindistan, İngiliz ihraç mallarını imal etmede korunaklı bir pazar, önceden var olan kölelerin yerine İngiliz üreticileri için çalışacak sözleşmeli işçiler ve İngiltere'nin Çin'e temel ihraç maddesi olan afyon sağlayarak, İngiltere'nin ticaret açığının yüzde kırkını kapadı. Afyon ticareti, Çin'e "serbest piyasa"nın işleyişi doğrultusunda değil, zorla kabul ettirilmişti; kutsal serbest piyasa ilkeleri, İngiltere'de afyonun yasaklanmasında olduğu gibi, yeri geldiğinde, göz ardı edilebilirdi.

Özetle, ilk muhteşem deney, tasarımcıları ve onlarla bağlantıları olan yerel seçkinler açısından değil, kobayları açısından "kötü bir fikir"di. Bu kalıp, günümüzde de devam etmektedir: Halkın sırtından kazanç sağlamak. Kayıtlarda gözlenen bu tutarlılık, en son demokrasi ve kapitalizm vitrinini "ekonomik mucize" sözleriyle süsleyen retorikten, ve retorüğün üzerini örttüğü şeylerden daha az çarpıcı değildir. Brezilya'yı ele alalım. Daha önce değindiğim Brezilya'nın Amerikanlaştırılması olgusunun pek övülen tarihi hakkında Gerald Haines şunları yazıyor: 1945'ten beri ABD Brezilya'yı "bütünüyle kapitalizme dayalı modern bilimsel sanayii geliştirme yöntemleri için bir test alanı" olarak kullandı. Deneye "en iyi maksatlarla" girildi. Yatırımcılar elbette yarar sağlayacaklardı ama planlamacılar Brezilya halkının da en azından yatırımcılar kadar yarar sağlayacağına "samimiyetle inanıyorlardı". Brezilya halkının ne ölçüde yarar sağladığını betimleme gereksinimi duymuyorum: Askeri yönetim altındaki Brezilya, iş dünyası basımının sözcükleriyle, "uluslararası iş çevrelerinin

Latin Amerika'daki sevgilisi" durumuna gelirken, Dünya Bankası halkın üçte ikisinin sıradan fiziksel hareketleri yapabilecek kadar bile beslenemediğini rapor ediyordu.

1989 yılında yayımlanan bir yazısında Haines, "Amerika'nın Brezilya siyaseti"ni "muazzam bir başarı", "gerçek bir Amerikan başarı Öyküsü" olarak tanımlıyordu. İş dünyasının gözünde, 1988'e göre kazancın üçe katlandığı 1989 yılı "altın yırdı; 1988'de zaten dünya çapındaki en düşüklerden birini oluşturan Brezilya'daki sanayi çalışanları ücretleri, yüzde 20 oranında düştü - BM İnsan Kalkınma Raporu sıralamasında Brezilya Arnavutluk'un yanında yer aldı. Felaket, varlıkları da vurmaya başlayınca, "bütünüyle kapitalizme dayalı modern bilimsel gelişme yöntemleri" (Haines), birdenbire devletçiliğin ve sosyalizmin kötülüklerine kanıt haline geliverdi - gereksinme duyulduğunda devreye sokulan başka bir hızlı dönüşüm.

Bu başarıyı kutlamak isteyen biri şunları anımsamalıdır: Brezilya, uzun süredir dünyanın en zengin ülkelerinden biri olarak görülüyor; pek çok ayrıcalığa -bu arada yarım yüzyıldır iyi niyetli ABD'nin denetimine ve korumasına- sahip; bütün bunlar azınlığın yararına hizmet ederken çoğunluğun sefalet içinde kalması bir tesadüften ibaret.

En yakın tarihli örneği ise Meksika oluşturur. Meksika, Washington Sözleşmesi'nin kurallarını en çabuk benimsemiş parlak öğrenci olarak hatırı sayılır oranda övülüyor, başka ülkelere de, ücretlerin ödenemediği, yoksulluğun neredeyse milyarlarların sayısı kadar hızlı arttığı, yabancı sermayenin (büyük oranda spekülâtif olarak ya da "demokrasi" denetiminde ucuz emeğin sömürsü için) aktığı, bir model olarak sunuluyordu. Bu kâğıttan evin Aralık 1994'te yıkılışı kimseyi şaşırtmadı. Günümüzde Meksika nüfusunun yarısı asgari beslenme gereksinimlerini bile karşılayamamaktadır, bu arada mısır pazarını denetim altında tutan kişi ise, Meksikalı milyarlarlar listesinin başını çekmektedir - ülkenin seviye kat ettiği yegâne kategori.

Küresel düzendeki değişimler, Washington Sözleşmesinin bir çeşitlemesinin anayurdunda da uygulanmasını olanaklı kılmıştır. ABD'de halkın büyük çoğunluğu açısından, gelirler, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve iş güvenliğinin pekiştirilmesi on beş yıl boyunca bir durgunluk sürecine girmiş ya da düşüşe geçmiştir; bunlar beklenmedik sonuçlardır. Eşitsizlik diğer sanayi ülkelerinden çok çok öteye, yetmiş yıldır görülmemiş bir seviyeye ulaştı. ABD'de çocukların yoksulluk seviyesi, sanayileşmiş ülkelerdekini en yüksek; onu öbür İngilizce konuşulan ülkeler izliyor. Üçüncü dünyadan bildiğimiz diğer dertler konusunda da durum farklı değil. Bütün bunlar olurken iş dünyası basını, bu "göz kamaştırıcı" ve "müthiş" kâr artışını yere göğe sığdıramıyor. Gerçi itiraf edilmelidir ki, zenginlerin de karşılaştıkları sorunlar vardır; *Bussmess Week'in* bir manşeti şöyleydi: "Şimdi Sorunumuz Şu: Bütün Bu Nakitle Ne Yapılacak?"; öyle ya, "kabaran kârlar Amerika Şirketi'nin kasalarına akmakta" ve kâr payları hızla artmakta.

1996 yılının ortalarına geldiğimizde söz konusu kârlar, "görkem"ini korumakta; dünyanın büyük şirketlerinin kâr büyümesi "dikkate değer". Bununla birlikte küresel şirketlerin çok da fazla gelişemedikleri bir alan var: Önde gelen aylık bir iş dünyası dergisinin istemeye istemeye sessizce belirttiği gibi, "maaş ödeme". Bu, "kâr patlaması" yaşayan ya da "muhteşem bir yıl geçirmiş" şirketler için de geçerli: Söz konusu şirketler, İşten çıkarma, sigortası ve güvenliği olmayan yarı-günlük işçilere yönelme gibi yollar benimseyerek tam da "sermaye'nin emek üzerindeki 15 yıllık açık baskısından" beklenebileceği gibi davranmışlardır.

Ülkeler Nasıl Kalkmıyor?

Tarih kayıtları, daha başka dersler de verir. On sekizinci yüzyılda, birinci ve üçüncü dünya arasındaki farklılıklar, bugünkü kadar keskin değildi. Bu durumda iki soru akla geliyor:

1. Hangi ülkeler kalkındı, hangileri kalkınamadı?

2. Bu konuda, geçerliliği olan birtakım etkenler saptayabilir miyiz?

İlk sorunun yanıtı oldukça nettir. Batı Avrupa dışında, başlıca iki bölge kalkındı: ABD ve Japonya - yani, Avrupa sömürgeleştirmesinden kaçabilmiş iki bölge. Japon sömürge'leri bambaşka bir şekilde ele alınmalıdır; Japonya her ne kadar saldırgan bir sömürgeci güç olmuşsa da sömürgelerini soy-mamış, tersine onları neredeyse kendisiyle aynı oranda kal-kındırmıştır.

Ya Doğu Avrupa? On beşinci yüzyılda Avrupa bölünme-ye başlamıştı; Batı Avrupa kalkmıyor, Doğu Avrupa ise ona hizmet eden bir alan, ilk üçüncü dünya haline geliyordu, iki Avrupa arasındaki ayrımlar yirminci yüzyılın ilk dönemlerin-de, Rusya kendini sistemden kurtardığında derinleşti. Sta-lin'in dehşet verici uygulamalarına ve savaşın neden olduğu yıkıma karşın, Sovyet sistemi dikkate değer bir sanayileşme gerçekleştirdi. Buna "İkinci dünya" denir ve üçüncü dünya-nın bir parçası değildir - daha doğrusu 1989 yılına kadar öy-leydi.

Batı Avrupa temelli tarihyazımından biliyoruz ki, 60'lı yıllara girerken, Batılı liderler, Rusya'nın ekonomik bü-yümesinin dünyanın başka bölgelerinde "köktenci milli-yetçiliğe" yol açacağından ve başka bazı bölgelerinse, 1955'te prestijli bir araştırma topluluğunun Komünizm sorununu tanımlarken söylediği üzere "Batı ekonomisinin tamamlayıcısı olmayı" reddettikleri zaman, 1917 yılında Rusya'yı saran hastalığa yakalanabileceğinden korkuyor-lardı. Bu yüzden, Batı'nın 1918'deki işgali, "dünya kapita-list sisteminin refahı"nı korumak adına girişilmiş savun-maçı bir eylemdi; dünya kapitalist sisteminin refahı, hiz-met verdiği alanlarda yaşanan toplumsal değişimlerin tehdidi altındaydı. Batı, tarihi böyle yorumluyor.

Soğuk Savaş mantığı, temelde Grenada ya da Guate-mala'da olanları anımsatsa da öylesine büyük ölçekli bir uygulama alanına yayıldı ki, bütünüyle kendine özgü bir

seyir izledi. Savaşan taraflardan daha güçlü olanın, zaferi kazandığında geleneksel örüntüleri yeniden düzenlemesi çok şaşırtıcı değildir. Pentagon bütçesinin Soğuk Savaş sonrasında azaltılması ve hatta bugünlerde yükseltilmesi, bu arada Washington'ın uluslararası siyasetinde hemen hemen hiçbir değişiklik gözlemlenmemesi de şaşırtıcı gelmemelidir; bu gibi olgular, küresel düzenin gerçeklikleri konusunda aydınlatıcıdır.

Hangi ülkelerin kalkındığı sorusuna geri dönecek olursak, en azından bir sonucun ortada olduğu herkesçe kabul edilebilir: Kalkınma, tasarımcılarının ve işbirlikçilerinin "çok iyi" dedikleri bazı "kötü fikirlere" dayalı deneylerden" azade olmaya bağlıdır. Başka deyişle deneylerin başarıya ulaşma güvencesi vermez ama kalkınma için bir önkoşul oluşturduğuna kesin gözüyle bakılır.

Şimdi ikinci soruya dönelim: Avrupa ve onun denetiminden kaçabilenler, kalkınmayı nasıl becerdi? Yanıtın bir bölümü gene acıkmış gibi görünüyor: Kabul görmüş olan serbest piyasa öğretisini çiğneyerek. Bu saptama, İngiltere, Doğu Asya'nın gelişmiş kesimleri ve korumacılıkta başı çeken ABD için bütünüyle geçerli.

Yerleşik iktisat tarihi tarihyazımı, ekonomik büyümede devlet müdahalesinin merkezi bir rol oynamış olduğunu söylüyor. Öte yandan, bunun etkileri üzerinde yeterince durulmuş değil; incelemeler ve yorumlar son derece dar bir bakış açısıyla yapıyor. Ekonomik büyümede devletin oynadığı rolün es geçilmesine hatırı sayılır bir örnek, sanayi devriminin asıl olarak ABD'den gelecek ucuz pamuğa bel bağlanması sonucunda gerçekleşmiş olmasıdır. Pamuk, yalnızca piyasa güçlerinin müdahaleleriyle değil, yerli halkın ve köleliğin devreden çıkarılmasıyla da ucuz ve ulaşılabilir tutulmuştur. Elbette o dönemde başka pamuk üreticileri de vardı. Bunların en önde geleni Hindistan'dı. Hindistan'ın kaynakları İngiltere'ye aktı; aynı zamanda da gelişmiş Hint tekstil sanayii, İngiltere korumacılığı ve iktidarı

tarafından yok edildi. Bir başka Örnek Mısır'dır; Mısır, ABD ile aynı zamanda kalkınma hamlelerinde bulunmuş ama İngiliz iktidarı tarafından engellenmişti. Bu konuda, İngiltere'nin o bölgede bağımsız bir kalkınmaya müsamaha göstermeyeceği yolunda hiç de gizleme gereği duyulmayan gerekçeler öne sürülüyordu. Bunun tersine New England, anavatanının gittiği yolu izleme olanağına sahipti; İngiltere'nin Hindistan'a yaptığı gibi, onlar da ucuz İngiliz tekstil ürünlerinin önünü yüksek vergilerle kesebilirdi. Ekonomi tarihçilerine göre, bu tür önlemler alınmasaydı, New England'ta yeni yeni doğmakta olan tekstil sanayiinin yansı yok olacak, bu da genel olarak bütün sanayi büyümesini büyük ölçüde olumsuz yönde etkileyecekti.

Benzer bir durum, gelişmiş sanayi ekonomilerinin enerjiye bel bağlamalarında söz konusudur. Savaş sonrası kalkınmanın yaşandığı "altın çağ", büyük oranda tehdit ya da güç kullanımıyla sağlanan ucuz ve bol petrole dayanıyordu. Bazı şeyler değişmiyor. Pentagon bütçesinin büyük bölümü, Ortadoğu petrol fiyatlarının, ABD'nin ve Amerikan enerji kuruluşlarının uygun gördüğü bir sınır içerisinde tutulmasına ayrılmıştı. Bu konu üzerine yalnızca tek bir İncelemeden haberim var: Bu incelemede yazar, Pentagon'un harcamalarının, petrol piyasası fiyatlarının yüzde otuzunun sübvansiyonuna yetecek miktarda olduğunu belirtiyordu ve şunu vurguluyordu: "Fosil yakıtın masrafsız olduğuna ilişkin mevcut görüş tamamıyla bir kurmacadır". Bunun gibi büyük ölçekli gizli harcamaları göz ardı etmeyi reddettiğimizde sözde ticaret verimliliğine ilişkin tahminler ve ekonomik refah ile büyüme masalları inanılabilirliğinden çok şey yitiriyor.

Önde gelen bir grup Japon iktisatçı, kısa zaman önce, Japonya'nın 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana yürüttüğü ekonomik kalkınma programları üzerine çok ciltli bir inceleme yayımladılar. Bu incelemeye göre, Japonya, ABD'li danışmanlarının önerdiği neoliberal öğretiyi reddetmiş, bunun

yerine devleti hâkim bir konuma oturtmuştu. Piyasa mekanizmaları, ancak ticarete başarı kazanma şansı yüksek görüldüğünde devlet bürokrasisi ve sanayi-financeman holdingleri tarafından ağır ağır sunuluyordu. Bu İktisatçılara göre, ortodoks (neoliberal) iktisadi anlayışın reddedilmesi, "Japon mucizesi"nin gerçekleşmesini sağlamıştı. Başarı oldukça çarpıcıydı. Neredeyse hiçbir kaynağa sahip olmayan Japonya, 1990'lara gelindiğinde dünyanın en büyük imalat ekonomisi haline gelmişti, ayrıca dünyadaki net tasarrufların yarısını elinde tutuyor, ABD'nin açıklarını finanse ediyordu.

Japonya'nın eski sömürgelerine gelince; Tayvan'daki ABD Yardım Heyeti, başlıca incelemesinde şunu saptıyordu: ABD'li danışmanlar ve Çinli planlamacılar, "Anglo-Sakson ekonomisinin" İlkelerini önemsememişler ve "hükümetin, önceden planlamalar yaparak ve bu planların yerine getirilip getirilmediğini denetleyerek, adanın ekonomik etkinliğine etkili biçimde katılmasına" dayalı bir "devlet merkezli strateji" geliştirmişlerdi. Bu sırada ABD yetkilileri, Tayvan'ı özel girişimin başarı öyküsü olarak tanıtıyorlardı.

Güney Kore'de "girişimci devlet" farklı bir biçimde işliyordu; gene de bu farklı işleyiş, devletin yön gösterici bir odak olmasını değiştirmiyordu. Bugün, Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı'na (OECDK bu zenginler kulübüne.girişi, piyasa-yönelimli siyasalara yaslanma konusundaki gönülsüzlüğü nedeniyle erteleniyor; Güney Kore, yabancı şirketlerin yerel şirketlere el koymasına ve sermayenin serbest akışına izin veren piyasa-yönelimli siyasalar yerine, daha çok akıl hocası Japonya'ya benzer biçimde, kendi ekonomisi yeterince oturana dek sermaye ihracını engellemeye yöneliyor.

Dünya Bankası'nın yayın organı *Research Observer*'m yakın tarihli bir sayısında (Ağustos 1996), Clinton'un Ekonomi Danışmanları Konseyi başkanı Joseph Stiglitz, "Doğu Asya Mucizesi'nden alınacak dersleri" şöyle sıralıyor: Bu

mucizede, "hükümet, ekonomik büyümenin hızlandırılması için büyük sorumluluklar üstlenerek", en iyisini piyasanın bileceğine inanan "dini anlayış"ı altüst etti ve teknoloji aktarımının, görece eşitliğin, eğitim ve sağlık koşullarının ve tabii ki sanayiye dönük planlamanın ve işbirliğinin artırılması için müdahalede bulundu. BM 1996 *insani KaU kınma* Raporu'nda, "eğitime ve temel toplumsal gereksinimleri karşılamaya" dönük hükümet siyasetlerinin, "sürekli bir ekonomik büyüme yolunda sıçrama tahtaları" olarak yaşamsal önemlerine dikkat çekiliyordu. Neoliberal öğretiler, kim ne derse desin, eğitimle sağlığı zayıflatıyor, eşitsizliği artırıyor ve emekçilerin toplam gelirden aldığı payı düşürüyor; bundan kimse kuşku duymasın.

Bir yıl sonra Asya ekonomileri, finansal bunalımlardan ve piyasadaki başarısızlıklardan kaynaklanan ani bir krizle karşılaştığında, artık Dünya Bankası'nın baş ekonomisti olan, Stiglitz kendi çıkarımlarını şöyle aktarıyordu (Dünya Bankası *Yıllık GeUşim Ekonomisi Konferansı*, gözden geçirilmiş baskı): "Doğu Asya'da yaşanan bunalım, Doğu Asya mucizesinin kof çıktığını göstermez". "Temel olgular geçerliliğini sürdürmektedir: Daha önce hiçbir bölge, bu kadar çarpıcı bir gelir artışı yaşamamış ve bu kadar çok insanın bu kadar kısa zamanda yoksulluktan kurtulduğunu görmemiştir." "Büyüleyici başarılar", Güney Kore'de kişi başına gelirin son otuz yılda on kat artmasıyla, ki bu emsalsiz bir sıçramaydı, daha da gözle görülür hale geliyordu; bu arada, Washington Sözleşmesi'nin çiğnenmesi anlamına gelse de "aşırı hükümet müdahalesinin" ABD'nin ve Avrupa'nın ekonomik kalkınma tarzıyla örtüştüğünü de pek haklı olarak ekliyordu. Sonuç olarak da şunu söylüyordu: "Doğu Asya mucizesinin kof çıkması değil de, ciddi bir finansal kargaşa yaşaması, kısmen, aralarında finans piyasalarının sıkı biçimde düzenlenmesinin de bulunduğu, ülkeye oldukça iyi hizmet etmiş stratejilerden ayrılmasının sonucu olabilir"; Batı'nın baskıları karşısında taviz verilen

başarılı stratejilerin oranı azımsanacak gibi değildir. Başka uzmanlar da, çoğunlukla daha vurgulu biçimde, benzer görüşleri ifade etmişlerdi.

Doğu Asya'yla Latin Amerika'nın karşılaştırılması oldukça çarpıcı sonuçlar verir. Latin Amerika eşitsizlikte dünyanın en kötü, Doğu Asya ise en iyi kayıtlarına sahiptir. Aynı şey, eğitim, sağlık ve toplumsal refah için de geçerlidir. Latin Amerika'da ithalat zenginlerin tüketimine dönükken, Doğu Asya'da üretici yatırımlara dönüktür. Latin Amerika'da sermaye çıkışı ezici borçlanmaya neden olurken, Doğu Asya'da çok kısa bir zamana kadar sıkı biçimde denetleniyordu. Latin Amerika'da servet sahipleri, aralarında vergiler de bulunan birçok toplumsal yükümlülüğten muaftır. Brezilyalı iktisatçı Bresser Pereira'nın belirttiğine göre, Latin Amerika'nın sorunu "popülizm / halkçılık" değil, "devletin zenginlere teslim edilmesi"dir. Doğu Asya bu bakımdan kesin olarak farklıdır.

Ayrıca Latin Amerika ekonomileri, yabancı yatırımlara her zaman daha açık olmuşlardır. BM'nin ticaret ve kalkınma {UNCTAD} raporunu hazırlayan çözümlemecilere göre, 1950'lerden bu yana yabancı çokuluslu şirketler Latin Amerika'daki "sanayi üretiminin çok daha büyük bir payını denetimleri altında bulunduruyorlar"; bir başarı öyküsü olarak anlatılan Doğu Asya'dan çok daha fazlasını. Dünya Bankası bile yabancı yatırımın ve alkış tutulan özelleştirmenin, denetimin el değiştirmesini ve kazançların yurt dışına sevk edilmesini sağlayarak, "öteki sermaye akışlarını yerinden etmeye meylettiğini" itiraf etmektedir. Dünya Bankası, Japonya, Kore ve Tayvan'daki fiyatların, pazar fiyatlarından sapma oranının Hindistan, Brezilya, Meksika, Venezüella ve serbest piyasa akışına en fazla müdahale ettiği söylenen diğer devletlerdeki sapma oranlarından çok daha fazla olduğunu da görmekteyken en müdahaleci ve en fazla fiyat belirleyen en belirgin hükümete sahip Çin, Dünya Bankası'nın güzide ve en hızlı

büyüyen borçlusudur. Bunun yanında, Şili'den çıkarılacak dersler konusunda incelemeleri bulunan Dünya Bankası, şu gerçeğe değinmekten her ne hikmetse kaçınmıştır: Şili'de, ulusallaştırman bakır şirketleri ihracat gelirinin başlıca kaynağıdır.

Öyle görünüyor ki, uluslararası ekonomiye açık olması, Latin Amerika'ya hatırı sayılır bir bedel ödetmiştir; Latin Amerika, yalnızca emeği ve yoksulları değil, sermayeyi ve zenginleri de denetim akına almakta başarısızlığa uğramıştır. Elbette, sömürge çağında olduğu gibi, burada da belli kesimler bu işleyişten yarar sağlamıştır. Bu sektörlerin, kendilerini "dın" öğretisine adar gibi yabancı yatırımlara adanmaları olgusu da çok şaşırtıcı bulunmamalı.

Devlet yönetiminin başarılı ekonomilerdeki rolü ve insiyatifi de tanıdık bir öyküdür. Bu noktayla bağlantılı soru şudur: Üçüncü Dünya bu hale nasıl geldi? Bu konu, saygın iktisat tarihçisi Paul Bairoch tarafından ele alınmıştır. Yakın tarihli önemli bir incelemesinde Paul Bairoch şuna dikkat çekiyor: "Üçüncü Dünya'nın on dokuzuncu yüzyılda gerçekleştirdiği mecburi ekonomik serbestleşmenin, sanayileşmesinin gecikmesindeki başlıca etken olduğuna hiç kuşku yoktur"; ayrıca bunu ispatlayan bir olay dünyanın sanayi atölyesi ve ticaret merkezi durumdaki Hindistan, "sanayileştirmeme süreci"yle tamamıyla yoksullaştırılmış, net ücretlerin, besin tüketiminin ve öteki basit malların edinilebilirlik oranının keskin bir düşüş gösterdiği bir tarım toplumuna çevrilmiştir. Bairoch'a göre, "Hindistan, uzayıp giden bir listedeki kayıplardan yalnızca biriydi"; bu listede, siyasal olarak bağımsız bile olsa "piyasalarını Batı ürünlerine açmaya zorlanmış birçok üçüncü dünya ülkesi bulunmaktadır." Bütün bunlar yaşanırken, Batı toplumları kendilerini piyasa disiplininin korudular ve kalkındılar.

Neoliberal Öğretinin Türleri

Bu, bizi modern tarihteki bir başka önemli konuya götürüyor. Serbest piyasa öğretisi iki türde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, savunmasızlara benimsetilen resmi öğretilerdir. İkincisi ise, "gerçekte var olan serbest piyasa öğretisi" diyebileceğimiz öğretilerdir ve şöyle der: Piyasa disiplini sizin için uygundur ama bana, geçici getiriler sağlaması dışında, uymaz. On yedinci yüzyıldan bu yana hükmünü sürdüren, tam da bu "gerçekte var olan öğreti"dir. On yedinci yüzyılda İngiltere, Avrupa'nın en kalkınmış devleti olarak kendini göstermeye başlamıştı; devletin mali ve askeri etkinliklerini örgütlenme adına vergilerde yapılan köktenci artışlar ve randımanlı toplum yönetimi, İngiliz tarihçi John Brewer'a göre, bu devleti "ekonomideki baş ve en büyük oyuncu" haline getirdi.

Sonunda İngiltere liberal enternasyonalizme döndü. 150 yıl boyunca uygulanan korumacılık, şiddet ve devlet gücünden sonra, 1846'ya gelindiğinde bütün rakiplerini geride bırakmıştı. Gene de piyasaya dönüş, serbest piyasa açısından taviz olarak görülebilecek önemli müdahaleleri beraberinde getirdi, İngiliz tekstilinin yüzde 40'ı, sömürgeleştirilen Hindistan'a gitmeye devam etti ve genel olarak İngiliz ihracatının bütünü açısından da durum aynıydı. İngiliz çeliği, yüksek gümrük tarifeleriyle ABD piyasalarından uzak tutuldu ve bu da ABD'nin kendi çelik sanayiini geliştirmesini olanaklı kıldı. Öte yandan Hindistan ve diğer sömürgeler, İngiliz çeliği uluslararası piyasanın dışına itilmiş olsa bile, İngiltere'nin hâlâ elinde olan piyasalardı ve öyle de kaldılar. Hindistan, öğretici bir vakadır; bu ülke on sekizinci yüzyılda bütün Avrupa'da üretilenin toplamı kadar demir ürettiyordu ve 1820 yılında İngiliz mühendisler, "teknik eksikliği" kapamaya çalışma adına, kendilerinininkinden ileri durumdaki Hindistan çelik imalatı üzerinde çalışıyorlardı. Demiryolları patlaması başladığında, Bombay başka merkezlerle kolayca rekabet edebilecek düzeyde lokomotif ürettiyordu. Ama gerçekte var olan

serbest piyasa öğretisi, dönemin ölçütlerine göre ileri durum' da bulunan Hindistan'daki tekstil, gemi yapımı sanayilerinin yanı sıra bu sektörleri de yok etti. ABD ve Japonya, tersine Avrupa denetiminden kaçabildi ve İngiltere'nin piyasa müdahale modelini benimseyebildi.

Japonya, rekabetinin tehdit edici olabileceğini kanıtladığında, İngiltere oyundan çıkıverdi: İmparatorluk, Japon ihracatına kapatıldı; bu olay 2. Dünya Savaşının arka planını oluşturan etkenlerden biridir. Aynı süre içerisinde Hindistan'lı imalatçılar korunma talebinde bulundular -Japonya'ya değil, İngiltere'ye karşı. Gerçekte var olan serbest piyasa öğretisi gereği, elbette hiç şansları yoktu.

1930'larda, *laissez-faire*'in' sınırlı türevinden vazgeçen İngiliz Hükümeti, ülke içindeki ekonomiye de daha doğrudan müdahale etmeye yöneldi. Beş yıl içerisinde makine ve alet üretimi beş katına çıktı; buna kimyasal madde, çelik, uydu sanayiinde ve bir sürü yeni sanayi dalında yaşanan patlama eşlik etti. Ekonomi çözümlemecisi Will Hutton bu durumu, "adı konmamış yeni bir sanayi devrimi dalgası" olarak niteler. Devlet denetimli sanayi, savaş sırasında üretim açısından İngiltere'nin Almanya'yı geride bırakmasını sağladı; hatta ABD ile arasındaki açığı da bir ölçüde kapadı. ABD de bu dönemde devletin eşgüdümünde olan savaş ekonomisinin şirket yöneticilerinin eline geçmesiyle çarpıcı bir ekonomik genişleme sergiliyordu.

İngiltere'nin bir liberal enternasyonalizm biçimini seçmesinden yüz yıl sonra, ABD de aynı gidişatı izliyordu. 150 yıl süren korumacılık ve şiddet siyasasından sonra ABD açık arayla dünyanın en zengin ve en güçlü ülkesi haline geldi; kendisinden önceki İngiltere gibi, her türlü rakibini alt etmesini sağlayacak "serbest piyasa anlayışını temel alırken, yeri geldiğinde hiçbir müdahaleden kaçınmama anlayışı"nın niyetlerini fark etti. Serbest piyasada ABD'nin de İngiltere gibi önemli tavizleri oldu.

Bu tavizlerden birincisi, daha önce ingiltere'nin yapmış olduğu gibi Washington'ın da gücünü, başka yerlerin bağımsız biçimde kalkınmasını engellemeye dönük kullanmasıydı. Latin Amerika'da, Mısır'da, Güney Asya'da ve başka yerlerde kalkınma "rekabetçi" değil, "tamamla'yıcı" olmalıydı. Ayrıca ticaret konusunda da geniş ölçekli bir müdahalecilik vardı. Örneğin, Marshall Planı yardımı, ABD'nin tarım ürünlerini satın alma koşuluyla veriliyordu. Bu, ABD'nin savaş öncesinde yüzde 10'un altında olan dünya hububat ticareti payının, Arjantin'in ihracatının üçte iki oranında düştüğü 1950'lere gelindiğinde, nasıl yüzde 50'nin üzerinde çıktığını da kısmen açıklar. Ülkelerin bağımsız kalkınmasını engellemeye dönük pek çok önlemden biri de, ABD Barış için Besin yardımlarının gerek ABD'deki tarım işlerine ve nakliyeciliğe para yardımında bulunmakta, gerekse de yabancı üreticilerin fiyat kırmalarını sağlamakta kullanılmasıydı. Kolombiya'daki buğday üretiminin bu gibi yollarla fiilen yok edilmesi, uyuşturucu üretiminin büyümesindeki etmenlerden biridir; uyuşturucu üretimi, daha sonradan son beş yılın neoliberal siyasalarıyla birlikte tüm Andean bölgesi boyunca hız kazanmıştır. Kenya'nın tekstil sanayisi, 1994'te Clinton yönetiminin bu sanayiye zorla kota koymasıyla çöktü; Amerikan kotası, sanayileşmiş bütün ülkelerin İzlediği kalkınma yoluydu. Bu arada, "Afrikalı reformcular", ticaret için koşulların iyileştirilmesinde ve Batılı yatırımcıların gereksinimlerini karşılayacak ticaret ve yatırım siyasetinin yürürlüğe konması anlamına gelen "serbest piyasa düzenlemelerinde" daha fazla yol kat etmeleri konusunda uyanlıyordu.

Bunlar yalnızca temsil edici birkaç örnektir.

Bununla birlikte, serbest piyasa öğretisinden en önemli kopuş başka bir yerde kendini gösterir. Serbest ticaret kuramının en temel bileşenlerinden birisi, devlet sübvansiyonlarının verilmemesidir. Ama 2. Dünya Savaşı'ndan

sonra, ABD'nin iş dünyası liderleri devlet müdahalesi olmazsa, ekonominin dosdoğru bunalıma sürükleneceğini düşünüyorlardı. Ayrıca şunu da vurguluyorlardı: İleri sanayi 'özellikle de uçak sanayii- para yardımlarına izin vermeyen saf, rekabetçi "serbest girişim ekonomisi" içinde varlığını sürdüremez"; dolayısıyla "hükümet onların yegâ'ne olası kurtarıcısı durumundadır". Burada görüşlerini ilettiğim, iş dünyasının, başlıca basın kuruluşlarıdır; bu kuruluşlar, Pentagon sisteminin, kamu fonlarını iş dünyasına aktarmada en iyi yol olduğunu da kabul etmişlerdir. Onlara göre sosyal harcamalar, her ne kadar önemli olsa da, şirketler sektörüne doğrudan bir destek sağlamaz; üstelik sosyal harcamalar demokratikleşmeye yol açar ve yeniden dağıtıma açıktırlar. Askeri harcamalarınsa böylesi kusurları yoktur.

Ayrıca satması da kolaydır. Başkan Truman, Hava Kuvvetleri Bakanı, olayı basitçe şu şekilde dile getirmiştir: "Para yardımı" sözcüklerini değil, "güvenlik" sözcüğünü kullanmalıyız. Bakanın, askeri bütçenin "uçak sanayii'nin gereksinimlerini karşılayabileceği" konusunda hiç kuşkusu yoktu. Bütün bunların sonucunda, bugün sivil uçak sanayii ülkenin önde gelen İhracatıdır ve hava yollarına dayalı muazzam seyahat ve turizm sanayii ülkenin başlıca kazanç kaynağıdır.

Clinton, 1993 Asya-Pasifik Zirvesinde serbest piyasanın geleceği hakkındaki "yeni görüşünü" alkışlar arasında vaaz ederken, Boeing'leri "Amerika dışındaki şirketler için bir model" olarak göstermesi hiç de şaşırtıcı değildir. Gerçekte var olan piyasaya iyi bir örnek oluşturan sivil uçak üretimini büyük oranda ellerinde toplayan iki şirket, Boeing-McDonald ite Airbus şirketleri, varlıklarını ve başarılarını büyük devlet sübvansiyonlarına borçludur. Aynı kalıp, bilgisayar ve genel olarak elektronik sanayii, otomasyon, biyoteknoloji, iletişim ve aslında ekonominin bütün dinamik sektörleri için geçerlidir.

Reagan yönetimi zamanındaki "gerçekte var olan serbest piyasa kapitalizmi" öğretilerini açıklamaya gerek yoktur. Bu öğretiler birer başyapıttır; onları savunanlar, piyasanın yoksullara karşı zaferlerini göklere çıkartırlar ve bu arada "ABD ekonomisine, yarım asır öncesine kadarki seleflerinden çok daha fazla yardımda bulunduğu" için Reagan'ı öve öve bitiremezler - üstelik bu oldukça alçakgönüllü bir yakıştırmadır, çünkü *Foreign Affairs*'ın son on yıldaki gelişmelere ayırdığı bir sayısında yapılan yoruma göre, "1930'dan bu yana korumacılığa dönük en büyük eğilimlere başkanlık etmiş olan" Reagan, bu tarihten sonra gelen bütün seleflerinin toplamından çok daha fazla yardımda bulunmuştu. Bunlar ve diğer piyasa müdahaleleri olmasa, çelik, otomotiv, makine araçları ve yarı iletkenler sanayilerinin, Japon rekabeti karşısında nasıl ayakta kalabildiği ya da teknoloji konusunda nasıl bu denli hızla ilerlenebildiği açıklanamazdı. Bu deneyim, *Foreign Affairs*'ın Reagan dönemiyle ilgili kayıtlara ayrılmış bir başka sayısında dikkat çekildiği üzere, "genel geçer anlayışın", "gediklerle dolu olduğunu" bir kez daha resmeder. Bununla birlikte genel geçer anlayış, savunmasızları disiplin altına almaya yönelik bir ideolojik silah olarak varlığını sürdürür.

ABD de Japonya da, hükümetlerinin ileri teknolojiye (sırasıyla, uçak yapımına ve yarı iletkenlere) fon ayıran yeni programlarını duyurdular; bu programlarla hükümetler, devlet sübvansiyonlarıyla özel sanayi sektörünü diri tutmayı amaçlar.

Winfried Ruigrock ve Rob van Tulder'in uluslaştırt şirketler (TNC'ler) üzerine yaptıkları ve "gerçekte var olan serbest piyasa" kuramını farklı bir biçimde resmeden kapsamlı bir incelemede şunu saptamışlardı: "Dünyadaki büyük şirketlerin neredeyse hepsi, stratejilerini ve rekabet anlayışlarını oluştururken, hükümet siyasalarının ve/veya ticaret engellerinin etkisi altındadır" ve "1993'ün en zengin

yüz şirket sıralamasında yer alan şirketlerin en azından yirmisi, kendi hükümetleri tarafından himaye edilmese yollarına bağımsız şirketler olarak devam edemeyecek durumdaydı"; hükümet, ya kayıpları toplumsal alana yayararak ya da kötü duruma düştüklerinde şirketleri satın alarak yardımcı oluyordu. Muhafazakâr Gingrich bölgesindeki önde gelen patronlardan Lockheed'in, iflas etmekten hükümetten büyük borçlar alarak kurtulması, bu hükümet politikasına yalnızca bir örnek oluşturur. Aynı inceleme, "geçen İki yüzyıldır bir istisna olmaktan çok bir kural haline gelmiş olan" hükümet müdahalelerinin, "pek çok yeni ürün ve işlemin geliştirilmesi ve yayılmasında kilit bir öneme sahip olduklarına" dikkat çekiyor; bu ürün ve işlemlerin ağırlıklı alanları olarak uydu, elektronik, modern tarım, enerji ve nakliye teknolojisi ve bu arada genel olarak telekomünikasyon ve bilişim teknolojileri (internet ve World Wide Web son dönemde karşımıza çıkan örneklerdir), önceki zamanlardan tekstil ve çelik ve tabii ki enerji sanayiini sayabiliriz. Hükümet siyasetleri, "dünyanın en büyük şirketlerinin stratejilerinin ve rekabet anlayışlarının biçimlenmesinde baskın güç olageldi". öbür teknik incelemeler de bu sonuçları doğrulamaktadır.

Bu konuda söylenecek daha pek çok şey var ama sonuçlardan en azından biri oldukça net görünüyor: Kabul gören öğretiler göz boyamadan ibaretti ve ancak iktidar ya da kazanç sağlama gibi nedenler için devreye sokuldular. Çağdaş "deneyler" küresel şirket merkantilizmi sistemi içerisinde, "zenginler için sosyalizm" biçimine büründüklerinde de benzer bir örüntüyü takip ettiler. Söz konusu sistemde "ticaret", gerek tek tek şirketlerin birbirleriyle iş yapmalarının gerekse de büyük sanayilerin rakiplerine stratejik ittifaklarla bağlanmalarının sağlanmasına dayanır; bütün bu şirketler ve sanayiler, iç yapılan itibarıyla zulmedicîler, demokratik Tccar alma mekanizmasının altını oyacak ve efendileri pazar disiplininden koruyacak biçimde tasarlanmışlardır. Bu müssama hastz Öğretilerde yol gösterilmesi gerekenler, yoksul ve savunmasızlardır.

"Küresel" ekonominin aslında ne olduğunu ve demokratik denetim anlayışıyla gerçekten uyuşup uyuşmadığı sorularını sormamızda yarar var. Ticari ve finansal akışlar ve öteki ölçütler açısından ekonomi, bu yüzyılın başlarında olduğundan daha küresel değildi. Dahası, ulusaşırı şirketler, devlet sübvansiyonlarına ve yurtiçi pazarlara bel bağlar; ayrıca aralarında kayıt dışı ticaretin de bulunduğu uluslararası bağlantıları ancak Avrupa, Japonya ve Birleşik Amerika gibi, siyasal önlemlerin askeri darbe ya da benzeri müdahale korkusu olmadan alınabildiği yerlerle sınırlıdır. Ticaret alanında yeni ve dikkate değer pek çok şey vardır ama var olan mekanizmalarla ilerlense bite işlerin "denetim dışına çıktıkları" savı inanılır olmaktan uzaktır.

Var olan mekanizmalara bağlı kalmamız bir doğa kanunu mudur? Klasik liberalizmin öğretilerini ciddiye alırsak hayır. Adam Smith'in iş bölümünü övdüğü iyi bilinir ama onun insanlar üzerindeki etkileri hakkında söyledikleri bilinmez. Smith'e göre iş bölümü, çalışan insanları "insanoğlunun olabileceği en aptal ve cahil" nesnelere dönüştürür; bu durum, her "ilerlemiş ve uygar" toplumda hükümetin devreye girmesiyle önlenmelidir ki, "görünmez bir elin" yıkıcı gücünden korunulabilsin. Ayrıca Smith'in gene pek tanıtılmayan şöyle bir inancı da vardır: Hükümetin "emekçiler lehine düzenlemeleri her zaman hakça ve adildir", "efendilerin lehine düzenlemeler içinse aynı şey söylenemez". Bunun yanında Smith'in serbest piyasa tartışmasının merkezini teşkil eden, üretilenlerin dağılımında eşitlik çağrısı da tanıtılmaz.

Klasik liberal kanonun diğer önde gelen üyeleri daha da ileri giderler. Wilhelm von Humboldt, ücretli emeği temelden mahkûm eder: emekçi, dışarıdan gelen bir denetim altında çalışırken, "yaptığı şeye hayranlık duyarız ama emekçinin kendisini hor görürüz". Alexis de Tocqueville'e göre "zanaat ilerlemekte ama zanaatkar gerilemektedir".

Liberal panteonun önemli şahsiyeti Tocqueville, özgür ve adil toplum için üretilenlerin dağılımında eşitliğin son derece önemli bir özellik olduğu konusunda Smith ve Jefferson'la hemfikirdir. Yüz altmış yıl Önce, "koşullarda sürekli bir eşitsizliğin" getireceği tehlikeler ve ABD'de göz göre göre büyüyen ve "dünyada şu ana kadar görülmemiş derecede acımasız" olan "imalat aristokrasisi" bağlarından kurtulmazsa demokrasinin sonunun geleceği konusunda uyarılarda bulunan Tocqueville'in en kötü kabuslarından da betteri gerçekleşmiştir.

Şöyle bir değinip geçmekle yetindiğim bu karmaşık ve ilginç örneklerin şunu gösterdiğini düşünüyorum: Klasik liberalizmin temel ilkeleri, kendi modern ve doğal ifadelerini "neoliberal" "din"de değil, tersine, çalışan insanların bağımsız hareketlerinde ve zamanında yirminci yüzyıl düşüncesinin Bertrand Russell ve John Dewey gibi belli başlı isimlerinin de dile getirdiği liberal sosyalist hareketlerin fikirleriyle uygulamalarında buluyor.

Herkes entelektüel söylemi belirleyen Öğretileri ihtiyatla değerlendirmeli, iddialara, gerçeklere, tarihten çıkarılacak derslere yoğun dikkat sarf etmelidir. Tek bir ülke için neyin "doğru" olduğunu sormak fazla anlamlı değildir; "doğru" dediğimiz şey her zaman ortak çıkar ve değerleri temsil etmez. Benzersiz avantajlara sahip ABD halkı açısından doğru olan, çok daha sınırlı seçme olanaklarına sahip başka ülke insanları açısından pekâlâ yanlış olabilir. Bununla birlikte, şunu söylemek yanlış olmayacaktır: Dünya halkları açısından doğru olanın, siyasetin "baş mimarlarının" planlarında öngörülenlerle çıkışması ihtimali yok gibidir. Ayrıca onların, geleceği kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmelerine izin vermemek için bugünkünden daha fazla neden de olamaz.

Bu makalenin bir çeşitlemesi, ilk olarak 1996'da Güney Amerika'da, ispanyol ve Portekiz dillerine çevrilerek yayımlandı.

Gerçek bir demokratik toplum "yönetilenlerin rızası" ilkesi üstüne kurulu olmalıdır. Bu görüş yaygın olarak benimsenmiş görünmektedir; gene de iki açıdan çok sert olmakla, çok derinlikli olmamakla suçlanabilir. Bir yandan bu, fazla sert bir yaklaşımdır çünkü insanların yönetilmesi ve kontrol edilmeleri fikrini içinde barındırır, öte yandan bu, çok da derinlikli bir görüş değildir çünkü en katı yöneticiler bile "yönetilenlerin rızası"nı bir ölçüde alırlar; üstelik bunu yalnızca açıktan açığa baskı yoluyla da yapmazlar.

Burada, daha özgür ve demokratik toplumların bu konuları nasıl ele aldıkları üzerinde duracağım. Geçen zamanda, halk kendi işlerini yürütmede daha fazla söz hakkı talep etti; bu yolda bazı başarıların yanı sıra pek çok da yenilgiyle karşılaştı. Bu arada seçkinlerin demokrasiye direnişini aklamak üzere, bizler için pek çok alanda açıklayıcı olan bir düşünce külliyatı geliştirildi. Geçmiş anlaşıp geleceği şekillendirmek isteyenler açısından, uygulamanın yanı sıra bu uygulamayı destekleyen öğretiler çerçevesini de incelemek yararlı olacaktır.

Bundan 250 yıl önce David Hume, bugün klasikleşmiş olan yapıtında bu konuya değiniyordu. Hume'un ilgisini çeken nokta, "çoğunluğun bir azınlıkça yönetilmesinin", insanların kaderlerini kendilerini yönetenlerinkine bağlayarak gösterdikleri "üstü kapalı boyun eğmenin bu

denli kolay" olmasıydı. Hume bunu şaşırtıcı buluyordu çünkü "güç aslında her zaman yönetilendedir". İnsanlar bunu fark ederlerse, başkaldırır ve efendilerini alaşağı ederlerdi, Hume'un vardığı sonuç şuydu: Hükümetler fikirlerin denetlenmesi üzerine kuruludur. Bu ilke "en despot ve en militarist hükümet için geçerli olduğu ölçüde en özgür ve halka en çok dayalı hükümet için de geçerlidir".

Elbette Hume, kaba kuvvetin gücünü göz ardı ediyordu. Yukarıdaki savın daha doğru bir çeşitlemesi şöyle olabilir: Bir hükümet ne denli "özgür ve halka dayalı" olursa, yöneticilere boyun eğilmesini sağlamak için fikirlerin denetlenmesine başvurmak da o denli zorunluluk kazanır.

Halkın boyun eğmesinin gerekliliği artık neredeyse kimse tarafından sorgulanmayan bir gerçeklik durumuna gelmiştir. Demokraside yönetilenlerin rıza gösterme hakları saklıdır, ama işte bu kadar. Modern ilerlemeci düşünce terminolojisinde halk "izleyici" olabilir, ama gerçek iktidarı temsil eden liderler arasında zaman zaman seçim yapma dışında "katılımcı" olamaz. Bu, İşin siyasal yüzüdür. Halkın büyük kesimiye, toplumda olup bitenlerin büyük ölçüde belirlendiği ekonomik alanın bütünüyle dışında bırakılır. Egemen demokrasi kuramında, halkın bu arenada rolü yoktur.

Bu varsayımlar tarih boyunca tartışma konusu olmuşlardır, ama özellikle on yedinci yüzyıl İngilteresi'nde yaşanan ilk modern demokrasi dalgasından bu yana bu tartışmalar büyük ölçüde kızışmaya başlamıştır. Söz konusu dönemdeki karışıklık çoğunlukla, Kral'la Parlamento arasındaki çelişkiyle açıklansa da, çoğu zaman olduğu gibi o dönemde de halkın geniş kesimi iktidarı amaçlayan bu iki rakip tarafından yönetilmek istemiyordu. Dönemin broşürlerinde yazılı olduğu gibi onların istediği, "halkın çektiklerini bilmeyen" ve onları "ezecek olan şövalyeler ve beyefendiler" tarafından değil, "halkın isteklerini bilen, kendileri gibi yurttaşlar" tarafından yönetilmektir.

Bu gibi fikirler ve istekler, kendilerine koydukları isimle, "erdemli beyefendilerin"in, modern terminolojiyi kullanacak olursak "sorumlu kişiler"in, canını hayli sıkageldi. Bu beyler, halka haklar tanımaya hazırıldılar, ama bu ancak belli sınırlar içinde ve "halk" derken düzensiz ve cahil ayaktakımım kastetmediğimiz sürece gerçekleştirilebilirdi. Peki toplumsal yaşam açısından temel önem taşıyan bu ilke, o dönemde göz ardı edilip bir kenara atılması artık hiç de kolay olmayan "yönetilenlerin rızası" öğretisiyle nasıl bağdaştırılabılırdı? Soruna çözüm öneren kişi, Hume'un çağcıllarından önemli bir ahlak felsefecisi, Frances Hutcheson oldu. Hutcheson'ın savı şuydu: Yöneticiler kamunun reddettiği planları dayatsalar bile, bu "aptal" ve "önyargılı" kitleler sonradan, yöneticilerinin kendi adlarına yaptıkları şeye "yürekten rıza gösterirlerse", "yönetilenlerin rızası" ilkesi ihlal edilmiş olmazdı. Bu yaklaşım için, sonraları sosyolog Franklin Henry Giddings'in kullanmış olduğu "rızasız rıza" ilkesi terimini kullanabiliriz.

Hutcheson'ın derdi, kendi vatanındaki ayaktakımının denetlenmesiydi; Giddings'se, artan düzen vurgusuyla kendine yurtdışını dert edinmişti. Giddings, o sıralarda ABD ordusunun kurtarmaya soyunduğu Filipinler üzerine yazılar yazıyordu; bu arada Amerikan ordusu yalnızca Filipinler'i kurtarmakla kalmıyor, aynı zamanda birkaç yüz bin ruhu da yaşamın acılarından kurtarıyordu - ya da basının gözüyle, "yerlileri İngiliz tarzı kıyımdan" geçiriyordu; böylelikle bizlere direnen bu "yollarını şaşırmış yaratıklar" en azından "silahlarımıza" saygı gösterecek ve sonradan, aslında bizim onlar için istediğimizin "özgürlük" ve "mutluluk" olduğunu anlayacaklardı. Bütün bu olup bitenleri uygar insanlara yaraşır bir tarzda dile getirme görevini üstlenen Giddings "rızasız rıza" kavramını devreye soktu: "Daha sonraki yıllarda [işgale maruz kalan halklar] tartışma konusu ettiğimiz bu ilişki tarzının kendi çıkarlarına olduğunu görüp kabul edeceklerse, yetkenin, yönetilenlerin

rızasını alarak uygulamaya konduğunu söylemek yerinde olacaktır" - kendini işlek bir caddenin ortasına atan çocuğu durduran bir ana babadan söz ediyormuşuz gibi.

Bu açıklamalar "yönetilenlerin rızası" öğretisinin gerçek anlamını açığa vurur. İnsanlar yöneticilerine boyun eğmelidirler; rızasız rıza göstermeleri de yeterli olacaktır. Zorba bir devlet içinde ya da uluslararası ilişkilerde kaba kuvvet kullanılabilir. Şiddet kaynakları sınırlı olduğunda yönetilenlerin rızası, ilerlemeci ve liberal görüş tarafından "rıza üretimi" diye adlandırılan aygıtlar yoluyla oluşturulmalıdır.

Bu yüzyılın başlarına denk gelen doğuşundan bu yana, de' vasa halkla ilişkiler sanayisi, iş dünyası liderlerinin deyişle "kamu zihnini denetleme" görevini üstlenmiş durumda. Bu sanayi kendinden beklenenleri gerçekleştirerek modern çağ tarihinde merkezi önem taşıyan bir tema oluşturmuş oldu. Hume'un sözlerini doğru anlıyorsak, halkla ilişkiler sanayisinin köklerini ve başlıca merkezlerini "en özgür" ülkede bulmuş olması hiç de şaşırtıcı değil.

Hume'un ve Hutcheson'ın yapıtlarının yayımlanmasından birkaç sene sonra, İngiltere'deki ayaktakımından kaynaklanan sorunlar, Kuzey Amerika'da başkaldıran sömürgelere sıçradı. Amerika'ya ilk yerleşen (Avrupalı / İngiliz) kurucu atalar, İngiltere'nin "erdemli beyefendileri"nin duygularını paylaşıyorlardı, içlerinden birinin dile getirdiği gibi, "Halk derken, yalnızca rasyonel kesiminden bahsediyorum. Cahil ve kaba kesim [hükümetin] seçimlerji] üzerine fikir yürütemez çünkü onlarda dizginleri ellerinde tutma yetisi yoktur." Halk ehlileştirilmesi gereken "vahşi bir canavardır," diyordu meslektaşı Alexander Hamilton. Sadakat duygusundan yoksun asi çiftçilere, gerekirse zor kullanmaktan kaçınmayarak, devrimcilerin broşürlerindeki ideallerin ciddiye alınmaması gerektiği öğretilmeliydi. Halk kendileri gibi sıradan vatandaşlar tarafından değil, beyefendiler, tüccarlar, avukatlar ve ayrıcalık fikrini savunacağından kuşku duyulmayacak başka "sorumluluk sahibi beyler" tarafından yönetilmeliydi.

Bu egemen öğreti, Kıta Avrupası Kongresi'nin yöneticisi ve Yüksek Adalet Divanı'nın ilk başkanı John Jay tarafından şu şekilde dile getirildi: "Ülkeyi yöneten ona sahip olanlar olmalıdır". Yanıtlanması gereken soru şuydu: Ülkenin sahipleri kimlerdi? Yanıt, özel şirketlerin ve on* lan korumak ve desteklemek üzere oluşturulan yapıların yükselişiyle geldi; tek sorun halkı seyirci konumunda kalmaya zorlamanın çok da kolay bir iş olmamasıydı.

Bugünün ve yarının dünyasını anlamak İstiyorsak, incelememiz gereken en önemli şey ABD'nin durumudur. Bunun bir nedeni ABD'nin güç alanında rakipsiz olmasıdır. Dahası, ABD tabuta rasa'ya en yakın konumda olan devletti. Thomas Paine'in 1776'da dediği gibi, Amerika canının istediği kadar mutlu olabilir "gelecekte kendi, [çünkü] üzerine istediğini yazabileceği bomboş bir sayfası" vardı. Yerli toplumlar büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştı. Ayrıca ABD, daha Önceki Avrupa yapılarının tortusundan olabildiğince uzaktı. Bunun bir nedeni, köklerini genellikle kapitalizm öncesi kurumlardan alan toplumsal sözleşme ve destek sistemlerinin görece zayıflığıydı. Amerika, sosyopolitik düzenini, alışılmadık ölçüde bilinçli bir şekilde oluşturdu. Tarih incelemelerinde deney yapılamaz ama ABD, kapitalist devlet demokrasisi tarihinin en "ideal denek"ini oluşturur.

Bu ideal düzenin tasarımını yapan kişi açığöz bir siyaset düşünürüydü: Görüşleri büyük ölçüde etkili olan James Madison. Anayasa'ya ilişkin tartışmalarda Madison şu noktaya dikkat çekti: İngiltere'deki seçimler "her sınıfa açık olursa, toprak sahiplerinin mülkleri güvence altında olmaz. Böylesi bir durumda, en kısa zamanda bir tarım yasası gündeme getirilecektir"; toprak sahibi olmayanlara toprak veren bir yasa. Anayasal sistem bu türden bir adaletsizliği engelleyecek ve "ülkenin uzun vadeli çıkarlarını", başka deyişle özel mülkiyet haklarını, koruyacak şekilde düzenlemeliydi.

Madison üzerine inceleme yapanlar şu konuda görüş birliği içindedirler: "Anayasa, doğası gereği, dönemin demokratik eğilimlerini denetim altına almak üzere tasarlanmış, aristokratlara özgü bir belgeydi"; iktidarı "daha üstün" insanların ellerine veriyor ve varlıklı olmayan, iyi bir aileden gelmeyen, önemli bir şahsiyet olmayan insanları dışarda bırakıyordu (Lance Banning). Madison'a göre hükümetin öncelikli görevi, "varlıklının oluşturduğu azınlığı, çoğunluğa karşı korumak"tı. Bu anlayış, başlangıcından bugünlere demokratik sistemin temel ilkesi oldu.

Halka açık konuşmalarında Madison genel olarak azınlıkların haklarından söz ediyordu, ama kafasındaki azınlığın "varlıklı azınlık"a tekabül ettiği açıkça ortadadır. Modern siyaset kuramı, Madison'ın şu inancını öne çıkarır: "Adil ve özgür bir hükümette hem mülkiyet, hem de insan hakları etkin biçimde koruma altındadır". Bu öğretinin de biraz daha yakından incelenmesinde yarar vardır. Mülkiyet hakkından söz etmek anlamsızdır; ancak, mülk edinme hakkından söz edilebilir. Benim araba edinme hakkım vardır, ama arabamın hakları olamaz. Mülk edinme hakkı şunu da beraberinde getirir: Bir insanın bir mülkü edinmesi, başka bir insanın bu hakkını kısıtlar. Benim arabam benimse, senin değildir; öte yandan adil ve özgür bir toplumda benim konuşma Özgürlüğüm seninkini kısıtlamayacaktır. Demek ki Madison ilkesi şudur: Hükümet genel olarak insanların haklarının tümünü korumalıdır ama bir sınıf insanın haklarının, mülk sahibi insanların haklarını özel bir ihtimamla korumalıdır.

Madison zaman içinde demokrasi tehdidinin daha ciddi boyutlara ulaşacağını önceden görmüştü; "yasamın bütün yükünü omuzlarında taşıyarak emek sarfeden ve yaşamın nimetlerinin daha eşit şekilde bölüşürölmesi umuduyla gizliden gizliye iç çekenlerin oranı artacak"tı. Madison'ın korkusu, bu grubun etkinlik kazanmasıydı. "Eşitlikçi bir atmosferin belirtileri"nin ortaya çıkmaya başladığı

kanısındaydı; "mülkte payı olmayan bir topluluğa mülkiyet üzerinde iktidar" sağlayacak oy hakkı verildiği takdirde "gelecek tehlike"ye karşı onları uyarıyordu. Madison'a göre, "mülkü ve edinme umudu olmayan kişilerin mülkiyet hakkını anlamaları heklenemez"di. Onun gözünde tek çözüm, genel olarak halkın oluşturduğu kopuk kopuk ve düzensiz tabloda siyasal iktidarın "ulusun refahını paylaşan ve temsil eden, daha nitelikli beylerin" elinde tutulmasıydı.

"Eşitlikçi atmosfer" sorunu, elbette uluslararası arena-da da kendini göstermiştir. "Bugün var olduğu şekliyle demokrasi kuramı"nı, bu sorunun özellikle de liderlerin daha açık konuşabildiği gizli belgelerde nasıl ele alındığını inceleyerek daha iyi anlayabileceğimiz kanısındayım.

Büyük önem taşıyan Brezilya örneği üzerinde duralım: "Güney'in azman ülkesi". 1960'ta yaptığı bir ziyarette Başkan Eisenhower Brezilyalıları şunları söylüyordu: "Toplumumuzun iyiliği adına çalışan özel teşebbüs sistemimizden bütün insanlar, patronlar da işçiler de yararlanmaktadır. . . . Özgürlüğüne kavuşan Brezilya'da işçiler demokratik sistemin kendilerine sunduğu ayrıcalıkların tadını çıkarmaktalar". Elçiyse şunları ekliyordu: ABD etkisi, "serbest zorunlu eğitim, yasalar önünde eşitlik, görece sınıfsız bir toplum, demokratik sistem altında sorumluluklarının bilincinde bir hükümet, serbest rekabetçi girişim ve kitleler için yüksek bir yaşam standardı gibi devrimci fikirler" getirerek "Güney Amerika'daki eski düzeni" alaşağı etmiştir.

Ama Brezilyalılar kuzeyli dadılarının getirdiği iyi haberler karşısında sert tepkiler verdiler. Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Ulusal Güvenlik Konseyi'ne şu haberleri veriyordu: Latin Amerikalı seçkinler "çocuk gibiler; kendilerini yönetme yetileri neredeyse hiç yok". Daha da kötüsü ABD, "seçkin olmayan insanların zihinlerini ve duygusal tepkilerini denetim altına almada Sovyetler'in çok gerisinde". Dulles ve Eisenhower, Komünistlerin "kitle

hareketlerini denetim altında tutma yetenekleri"yle yakından ilgileniyorlardı; bu, onların "edinemedikleri bir yetenekli: "Komünistler yoksul insanlara seslenmeyi başarıyorlar; zaten her zaman varlıklıları yağmalama taraftarı oldukları".

Başka deyişle, varlıklılıkların yoksulları yağmalamasını öngören öğretimizi insanlara dayatmakta zorlanıyoruz; bu, henüz çözemediğimiz bir halkla ilişkiler sorunu.

Kennedy yönetimi bu sorunu, Latin Amerika ordusunun görevini "yarıkürenin savunması"ndan "iç güvenlik"e kaydırarak çözmeye çalıştı; bu karar, can alıcı Önemde sonuçlar doğurdu; sonuçların ilki, Brezilya'daki dehşet verici kanlı darbe oldu. Washington ordusu, Brezilya içindeki tek "sağduyu adası" olarak gördü ve Kennedy'nin elçisi Lincoln Gordon, darbeyi "demokratik bir başkaldırı", aslında "yirminci yüzyılın ortalarındaki tek kesin zafer" olarak selamladı. Daha önce Harvard Üniversitesi'nde bulunan Gordon, bu "özgürlük zaferinin" -başka deyişle, parlamenter demokrasinin en dehşet verici yollarla alaşağı edilmesinin- "özel yatırım için büyük ölçüde ileri bir temel yaratacağı" beklentisini dile getirerek *özgürlük* ve demokrasi kavramlarının ekonomi alanındaki açılımları hakkında bilgiler vermeye girişti.

iki yıl sonra Savunma Bakanı Robert McNamara kabineye şu açıklamayı yapıyordu: "ABD'nin Latin Amerika ordusuna ilişkin politikaları bütün olarak ele alındığında, kendileri için belirlenen hedefler doğrultusunda etkili olmuştur". Bu politikalar Latin Amerika ordusunun "iç güvenlik becerilerini" geliştirmiş ve "ABD ordusu etkisini ağırlıklı olarak" tesis etmiştir. Latin Amerika ordusu üstlerine düşen görevin bilincindedir ve bu görevi gerçekleştirmek için yeterli donanıma sahiptir; bunları, Kennedy'nin askeri yardım ve eğitim programlarına borçluyuz. Latin Amerika ordusunun görevlerinden biri de, ordunun gözünde ulusun refahı zararına İş gören sivil hükümetlerin alaşağı

edilmesidir. Kennedy yanlısı entelektüeller, ordunun bu türden edimlerini, "Latin Amerika'nın kültürel ortamı"nda gerekli olduğu savıyla açıklama eğilimindedir. Bu görevlerin usulünce yerine getirileceğinden kuşku duymamıza gerek yoktur çünkü ordu "ABD'nin amaçlarına uygun düşen bir anlayış ve eğilim" kazanmış durumdadır. Bu durum, Latin Amerika'daki "mevcut sınıf yapısını oluşturan başlıca gruplar arasındaki devrimci iktidar mücadelesinin" uygun bir sonucu, "özel ABD yatırımlarını" ve ticaretini, ABD'nin Latin Amerika politikasının temelinde yatan "ekonomik çıkarları" koruyacak bir sonucu, evrileceğinin güvencesidir.

Bunlar gizli belgelerdir: Kennedy liberalizminin gizli belgeleri. Kamuya yönelik söylem doğal olarak epey farklıydı. Veri olarak bu söylemi aldığımızda, "demokrasi"nin gerçek anlamı ya da geçmiş yıllardaki küresel düzen hakkında pek az bilgiye erişebiliriz; bu arada, gelecekteki küresel düzen üzerine herhangi bir bilgi edinmemiz de mümkün olamaz çünkü dizginler aynı kişilerin elindedir.

Bu alandaki daha ciddi akademik çalışmalar temel olgular konusunda aydınlatıcıdır. ABD'nin oluşturduğu ve arka çıktığı Ulusal Güvenlik Devletleri, önde gelen Latin Amerikalı akademisyen Lars Schoultz'un Önemli kitabına konu olmuştur. Schoultz'a göre, bu devletlerin amacı, "mevcut sosyoekonomik ayrıcalıklar karşısındaki sürekli bir tehdidin, sayısal çoğunluğun -Hamilton'ın vahşi canavarının- siyasal katılımını engelleyerek önüne geçmekti". ABD'nin kendi sınırları içinde güttüğü amaç da temelde aynıdır, yalnızca bu amacı gerçekleştirmek adına kullanılan araçlar / tutulan yollar farklılık gösterir.

Bu taktik günümüzde de devam etmektedir. Bu yarımkürede insan hakları ihlalinin başını çeken ülke Kolombiya'dır; son yıllarda ABD'den en fazla askeri yardım ve eğitim alan ülke de Kolombiya'dır. Bu yardımın nedeni olarak "uyuşturucu savaşları" gösterilse de, uyuşturucu satıcıları, toprak sahipleri, ordu ve bunların paramiliter yandaşları

arasındaki ilişkileri araştırarak dehşet verici raporlar hazırlayan belli başlı insan hakları gruplarının, kilisenin ve farklı kurumların da düzenli olarak dile getirdiği gibi, "uyuşturucu savaşı" bir "mitten" ibarettir. Devlet terörü halk örgütlerini ezip geçmiş ve binlerce eylemcisini, bu arada başkanlık ve belediye adaylarını ve pek çok başka kişiyi de katlederek, tek bağımsız siyasal partiyi ortadan kaldırmış durumda. Bütün bunlara karşın, Kolombiya istikrarlı bir demokrasi olarak adlandırılıyor ve böylece "demokrasi"yle ne anlatılmak istendiği bizler için bir kez daha açıklık kazanıyor.

Guatemala'nın ilk demokrasi deneyimine gösterilen tepkiler özellikle açıklayıcı bir nitelik taşıyor. Bu konuya ilişkin gizli kayıtlar kısmen de olsa ulaşılabilir durumda; bu nedenle izlenen siyasaların altında yatan düşünce süreci hakkında oldukça fazla bilgimiz var. 1952'de CIA, Guatemala hükümetinin "radikal ve milliyetçi siyasalarının hemen hemen bütün Guatemalalıları tarafından destek ve kabul gördüğü" uyarısında bulunuyordu. Hükümet "o güne dek siyasal açıdan hareketsiz olan köylüleri harekete geçiriyor", işçi örgütleri, tarım reformu ve 1944 devrimiyle özdeşleştirilen diğer siyasalar yoluyla "mevcut rejime kitle desteği" sağlıyordu; "1944 devrimi geçmişte egemen olan askeri diktatörlük, toplumsal geri kalmışlık ve "ekonomik sömürgeleşme" karşısında özgür Guatemala'yı kurmak üzere güçlü bir ulusal hareket" başlatmıştı. Demokratik hükümetin politikaları "siyasal açıdan bilinçli Guatemalalıların çoğunun çıkarlarını gözetenek ülkeye bağlılığı kuvvetlendirmişti". Devlet istihbaratının raporuna göre demokratik yönetim "katılıma açık bir siyasal sistemin korunmasını vurguluyor", böylelikle de Komünistlerin "çalışmalarını yaygınlaştırmasına ve nüfusun çeşitli kesimlerini büyük ölçüde etkilemesine" göz yummuş oluyordu. Demokrasinin bu zararlı yan etkileri, elbette ABD'nin de büyük desteğiyle, 1954 askeri darbesi ve o zamandan bu yana süregelen terör rejimi tarafından giderilmiş oldu.

"Rıza" edinimi ve korunması, uluslararası kurumların da yakından ilgilendikleri bir sorundu. Başlangıçta, Birleşmiş Milletler ABD politikasının güvenilir bir aracıydı ve ABD tarafından baştacı ediliyordu. Ama sömürgecilikten uzaklaşma "çoğunluğun Uranlığı" diye adlandırılan şeyi beraberinde getirdi. 1960'lı yıllardan itibaren Washington, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını veto etmede (bu alanda en yakın takipçileri önce Britanya, sonra da Fransa'ydı) ve -bazen tek başına, bazen de birkaç yandaş ülkeyle birlikte- Genel Kurul kararlarına karşı oy kullanmada başı çekti. BM gözden düştü; bütün dünyanın ABD'ye neden karşı olduğuna ilişkin yazılar yayımlamaya başladı. Her nasılsa kimsenin aklına ABD'nin bütün dünyaya karşı olabileceği gelmemişti. ABD'nin Dünya Mahkemesi ve başka uluslararası kurumlarla ilişkileri de benzer bir gelişim çizgisi izledi, ama bu konuya sonra değineceğiz.

Demokrasiye ilişkin ağır basan kavramların Madison'cı kökenleri üzerine yaptığım yorumlar aslında bir açıdan, pek de yerinde değildi. Adam Smith ve klasik liberalizmin öbür kurucuları gibi Madison da pre-kapitalizmi; kapitalizm karşıtı sayılabilecek pek çok görüşü vardı. Madison bir kere, yöneticilerin "aydınlanmış devlet adamları" ve "bilgelikleri yoluyla ülkeleri için en iyi olana karar verebilecek iyi niyetli filozoflar" olması gerektiğini düşünüyordu. Bu insanlar "halkın görüşlerini arındırıp geliştirecek, halkın ufkunu açacaktı"; ülkelerinin gerçek çıkarlarını, demokrasilerde çoğunluğu teşkil edecek kesimin "yanlış algılamalarına" karşı koruyacak, ama bunları aydınlanmış bir kafayla ve iyi niyetle yapacaktı.

Madison kısa süre içinde, "varlıklı azınlık"ın ele geçirdiği yeni gücü, Adam Smith'in birkaç yıl önce öngördüğü yolda kullanmayı seçtiğini gördü. Varlıklı azınlık Smith'in egemenlere Özgü "aşağılık davranış kuralı" olarak nitelendirdiği tutumu benimsemekte ısrarlıydı: "Ne varsa bize, başkalarıysa hiç!". 1792'ye gelindiğinde Madison kapitalist

devletlerin yükselen gelişiminin "kamusal görevlerin yerine özel çıkarları koyduğu" ve bunun "çoğunluğun Özgürlüğü görüntüsü altında azınlığın kesin egemenliği"ne yol açtığı yolunda uyarılarda bulunuyordu. Madison, özel güç odaklarının "hükümetin muhafız güçleri -aynı anda hem onun araçları hem de tiranları- olduğu, maddi açıdan desteklenmediği ve yeri geldiğinde yaygara koparma ya da çeşitli ittifaklara girme yoluyla saygı ve korku uyandırdığı 'bu dönemin' yozlaşmışlığı" karşısında üzüntüsünü dile getiriyordu. Sonları John Dewey şunları söyleyecekti: "Toplum 'siyaset' dediğimiz şeyin gölgesi altında yaşıyor". 20. yy'ın önde gelen filozoflarından ve Kuzey Amerika liberalizminin önemli savunucularından olan Dewey, büyük İş odaklarının "üretim, değişim, tanıtım, ulaşım ve iletişim araçlarının" denetimi yoluyla, bu arada "basın, basın araçları, reklam ve propaganda araçları üzerindeki yetkileriyle" ülkenin yaşamını yönettiğinde, demokrasinin pek bir anlamı kalmadığını ifade ediyordu. Dewey'e göre, özgür ve demokratik bir toplumda işçiler, işverenler tarafından kiralanan araçlar değil, "sanayi alanında kendi kaderlerinin efendileri" olmalıydılar. Bu fikirler, izleri klasik liberalizme ve Aydınlanma'ya dek sürülebilen fikirlerdir ve her yerde olduğu gibi ABD'de de halk savaşımında yinelenegelen fikirler olmuştur.

Son 200 yıl içinde pek çok şey değişmiş olsa da, Madison'ın uyarısı geçerliliğinden bir şey yitirmediği gibi, bu yüzyılın başında öncelikli olarak hukuk aracılığıyla çok büyük güçler kazanan devasa özel tiranlıklann kurulmasıyla birlikte çok daha anlamlı hale gelmiştir. Hukuk tarihçileri tarafından zaman zaman kullanıldığı adıyla bu "kollektivist yasal birimler"¹¹! aklamak üzere geliştirilmiş kuramlar, faşizm ve Bolşevizm'in de temelini oluşturan şu fikirden yola çıkar: Örgütlü birimler, tek tek insanlannkinden daha fazla ve daha meşru haklara sahiptir. Bu birimler, büyük ölçüde egemen oldukları devletlerden maddi destek alırlar;

Madison'm deyişiiyle, "hem devletin araçları, hem de onun tiranlarıdır". Bunun yanı sıra yurtiçi ve uluslararası ekonomi, bu arada bilişim ve öğreti sistemleri üzerinde önemli ölçüde denetim sahibidirler. Bu da bize Madison'ın bir başka kaygısını anımsatır: Halka dayalı bir hükümet, halka dayalı bilgi kaynaklarını kullanmadığında, olsa olsa bir farsa ya da bir trajediye -ya da her ikisine birden- dönüşür.

Siyasal demokrasinin modern biçimlerini dayatmak üzere oluşturulmuş öğretilere bir göz atalım. Bu öğretiler aslında halkla ilişkiler sanayisinin önde gelen isimlerinden Edward Bernays tarafından oldukça iyi özetlenmiş durumda. Bernays bugün artık bir elkitabı niteliği taşıyan kitabına şu gözlemlerle başlıyor: "Kitlelerin düzenlenmiş alışkanlıklarının ve fikirlerinin bilinçli ve incelikli biçimde yönlendirilmesi demokratik toplumların önemli bir parçasıdır". Bu önemli görevin altından kalkabilmek için "bilinçli ve incelikli düşünen azınlıklar düzenli ve sistematik olarak propagandadan yararlanmalıdırlar" çünkü "kitlelerin zihinsel süreçlerini ve toplum örüntülerini" tek anlayabilecek olan onlardır ve "kamu zihnini denetleme iplerini ellerinde bulundurmak da onlara düşer". Bu nedenle, içinde bulunduğumuz "toplum serbest rekabetin liderler ve propaganda düzenlenmesine onay vermiştir"; bir başka "rızasız rıza" örneği. Propaganda liderlere "kitlelerin zihnine şekil verme mekanizması" sağlar; böylelikle "kitle eline geçirdiği yeni gücü istenilen yöne kanallize edecektir". "Nasıl ki ordu askerlerin bedenlerini bütünüyle denetim altına alıyorsa" liderler de "kamu zihnini denetim altında tutabilir". "Rızanın neredeyse mekanikleşmiş üretimi" süreci "demokrasi sürecinin" özünü oluşturur: Bernays 1949'da Amerikan Psikoloji Derneği tarafından ödüllendirilmesinden kısa süre sonra işte bunları yazıyordu.

Halk savaşımıları demokrasi modalitelerini genişletme' de başarılı oldukça "kamu zihninin denetlenmesi"nin Önemi de gittikçe daha fazla ortaya çıkmaya başladı; normalde edilgen ve tepkisiz olan kitleler, örgütlenip kendi çıkar ve taleplerinden söz etmeye başlayınca siyasal arena-ya girerek istikrarı ve düzeni tehdit edince, liberal seçkin-ler "demokrasi bunalımı" dedikleri şeyden dem vurmaya başladılar. Bernays bu sorunu şöyle açıklıyor: "Oy kullan- ma ve eğitim alma hakkının herkes için geçerli olmasıyla birlikte. . . sonunda burjuvazi bile halktan korkmaya baş- ladı. "Kitlelerin kral olma vaadinin" kitlelerin zihnine şe- kil verme yoluyla tersine döndürüleceği umuldu.

Yeni koşullara uyum sağlamakta güçlük çekmeyen bir liberal olarak Bernays kendi yeteneklerini, ABD'nin ilk devlet propaganda aygıtı olan Woodrow Wilson Kamu istihbaratı Komitesinde geliştirdi. Bernays "Propaganda" adlı halkla ilişkiler elkitabında şunları söylüyor: "Kamu zihnini denetim altında tutma olanakları konusunda ya- şamanın her kesiminden bilinçli ve incelikli düşünen azın- lığın gözünü açan şey, savaş sırasında propagandayla elde ettiği büyük başarı oldu". Söz konusu azınlık, kendine "dünyanın çoğunun düşüncelerini yönlendirme" görevi biçmiş olan Britanya İstihbarat Bakanlığı'nın, düşmanla- rını kötülemeye yönelik propaganda inşaalarına minnet duymalıydı.

Bu son derece iyi niyetli Wilson'cı öğretisi, siyaset kura- mında "Wilson'cı idealizm" adıyla bilinir. Wilson, "istik- rarı ve adaleti" korumak için "yüksek fikirleri olan" seç- kin beyefendilere ihtiyaç duyulduğu görüşündeydi. Wil- son'ın propaganda komitesinin bir başka kıdemli üyesi Walter Lippmann, demokrasi üzerine yazdığı etkili dene- mesinde, karar alma mekanizmasını denetleyenlerin, "so- rumlu beyler"den oluşan İncelikli düşünce sahibi bir azın- lık olması gerektiğini söylüyordu. Lippmann aynı zaman- da ABD gazeteciliğinde saygın bir isimdi ve yarım yüzyıl

boyunca halkla ilişkiler üzerine son derece etkili yorumlarda bulundu. Lippmann'a göre, İncelikli düşünce sahibi bu azınlık, izlenecek politikaları belirlemeden ve kamuoyunun sağlıklı fikirler geliştirmesinden sorumlu "uzmanlaşmış bir sınıftı. Bu sınıf, "cahil ve ne yaptığını bilmeyen" halkın müdahalesinden uzak olmalıydı. Lippmann, halk "yerini bilmelidir," diyordu, onların "işlevi olup bitenlere seyirci olmak"tı; belli aralıklarla uzmanlaşmış sınıf arasından seçim yapmak dışında katılımcı olamazlardı. Liderler, günümüzün Dünya Bankası terminolojisi kullanılacak olursa, "teknokratik yalıtım" içinde çalışacak serbestlikte olmalıydılar.

Encychpaedia of the Social Sciences^âa, modern siyaset biliminin kurucularından olan Harold Lasswell şu uyarıda bulunuyor: İncelikli düşünce sahibi azınlık "kitlelerin cehaletini ve aptallığını" göz önüne almalıdır ve "çıkarlarını en iyi koruyacak kişinin o insanın kendisi olduğu yolundaki demokratik dogmatizme" takılıp kalmamalıdır. Başka deyişle, insanlar kendi başlarına böylesi kararlar veremezler; bu kararları verecek olan bizleriz. Kitleler kendi iyilikleri için denetim altında tutulmalıdır; kaba kuvvete başvurulamayacak görece demokratik toplumlarda, toplum yöneticileri "büyük ölçüde propaganda yoluyla, bütünüyle yeni bir denetim tekniği" geliştirmelidir.

Bunun Leninist öğretiyile de çakıştığını unutmayalım. Bakunin'in çok önceden gördüğü gibi, ilerlemeci demokrasi kuramıyla Marksizm-Leninizm arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

"Rıza" kavramını doğru biçimde algıladığımızda şunu görmekte zorlanmayız: Kamuoyundan gelen itirazlara karşın iş dünyası gündeminin dayatılmasını mümkün kılan şeyin "yönetilenlerin rızası" olduğunu söylemek, "rızasız rıza" üretiminin bir biçimidir. Bu, ABD'de olup bitenleri belki de en iyi biçimde özetleyecek tanımdır. Kamuoyunun tercihleriyle kamuoyu politikaları arasında

genellikle büyükçe bir uçurum vardır. Yakın zamanlarda bu uçurum daha da derinleşti. Bu ikisinin karşılaştırılması, demokratik sistemin işleyişi konusuna daha bir açıklık kazandıracaktır.

Halkın yüzde seksenden fazlası, hükümetin "halkın çıkarları doğrultusunda değil, belirli bir azınlığın yararına ve onların özel çıkarları doğrultusunda işlediğini" düşünüyor; daha önceki yıllarda bu oran yüzde ellilerdeydi. Gene yüzde seksenden fazlası ekonomi sisteminin "içkin olarak adaletsiz" olduğuna, emekçilerin ülkede olup bitenler üzerine söylediklerinin dikkate alınmadığına inanıyor. Yüzde yetmişden fazlası "iş dünyasının Amerikan yaşamının çok fazla alanında çok fazla güç kazandığından" yakınıyor. Her yirmi kişiden biri, şirketlerin "işçilerin ve genel olarak çalışanların koşullarını düzeltmek için kazançlarından fedakârlık etmeleri gerektiğini" söylüyor.

Bu konuda ısıtılıp ısıtılıp sunulan mitlere karşın, Reagan döneminde olduğu gibi bugün de halkın tavrı pek çok açıdan inatçı bir sosyal demokrat çizgiye işaret ediyor. Ama bu tavrın, demokratik devrimleri hayata geçiren fikirler karşısında cılız kaldığını belirtmeliyiz. On dokuzuncu yüzyıl Kuzey Amerika'sında işçiler kendilerini yönetenlerden daha iyi niyetli olmalarını talep etmiyorlardı. Onlar bu kişilerin kendilerini yönetme hakkına sahip olmadıklarını haykırıyorlardı. İşçi basını, "madenlerin sahibi orada çalışanlardır," diyerek bu talebi ortaya koyuyordu; "tehlikeli ayaktakımı"nın Amerikan devrimi ideallerinden anladığı ve yüceltmeyi seçtiği buydu.

1994 kongre seçimleri retorikle gerçek arasındaki uçurumu açıkça gözler önüne seren bir Örnek niteliği taşıyor. Seçim sonuçları "bir siyasal deprem", "topyekûn bir zafer", "muhafazakârların görkemli zaferi" olarak lanse edildi; seçmenlere, "hükümetiensemizden çekip alma" ve serbest piyasanın hüküm sürdüğü mutlu günlere dönme vaatlerinde bulunan Newt Gingrich'in aşırı sağ ordusuna "toplu destek" vermesi, "önüne geçilmez sağa yönelim"in işareti olarak yorumlandı.

Gerçeklere baktığımızda, bu "topyekûn zafer" in geçerli oyların yarısından az fazlasıyla kazanıldığını görüyoruz. Bu sayı toplanı seçmen sayısının yaklaşık yüzde 20'sine tekabül ediyor; seçim sonuçlarıysa genel olarak iki yıl önce Demokratlar'ın kazandığı seçimlerde olduğundan pek farklı değil. Her altı seçmenden birinin sonuçları "Cumhuriyetçi politikanın onaylanması" olarak değerlendirdiğini belirtmekte fayda var. Söz konusu politikayı gündeme getiren Sözleşme'den gerçek anlamda haberdar olanların oranıysa dörtte bir. Seçmenler bu konu hakkında bilgilendirildiklerinde büyük çoğunluk bu politikaya bütünüyle itiraz etti. Kamuoyunun yüzde 60'ı sosyal harcamaların *artırılmasını* istedi. Bir yıl sonra kamuoyunun yüzde 80'i "federal hükümetin toplum içinde en zor durumda olanları, Özellikle de yoksulları ve yaşlıları koruması, onlara asgari yaşam standartlarının ve sosyal yardımların sağlanması gerektiği" görüşünü belirtti. Amerikalılar'ın yüzde 80 ila 90'ı çalışamayanlara destek olunması, İşsizlik sigortası sağlanması, yaşlılar için indirimli ilaç ve bakım uygulaması yürütülmesi, asgari sağlık ve güvenlik hizmetlerinin verilmesi görüşünü destekledi. Halkın dörtte üçü, devletin düşük ücretle çalışan annelerin çocuklarına bakma yükümlülüğünü desteklediğini belirtti. Bu tavırlar, özellikle kamuoyunun aslında köktenci biçimde farklı inançlara sahip olduğu yolundaki durmak bilmez propagandanın ışığında bakıldığında oldukça çarpıcı.

Kamuoyu araştırmaları seçmenlerin, Meclis'teki Cumhuriyetçi program hakkında bilgi edindikçe partiye ve partinin Meclis içinde benimsediği programa daha çok karşı çıktığını gösteriyor. Söz konusu devrimin sancaktarı Newt Gingrich, "zafer" kazandığı esnada çok destek görmüyordu; zaman ilerledikçe iyiden iyiye gözden düştü ve belki de ülke çapında en seilmeyen politikacı olma onurunu taşıdı. 1996 seçimlerinin en gülünç yanlarından biri, Gingrich'in en büyük yandaşlarının ona ve fikirlerine yakınlıklarını

reddetmeleri oldu. Önseçimler sırasında kayıplara karışan ilk aday, kongre Cumhuriyetçilerinin tek temsilcisi, en iyi mali desteği alan ve seçmenlerin sevmesi beklenen bütün sözleri söyleyen Phil Gramm oldu. Aslında adaylar Ocak 1996 seçmenleriyle yüzleşmek zorunda kalır kalmaz neredeyse bütün politikalarından vazgeçtiler. Bunun en dramatik örneği bütçenin dengelenmesi konusunda yaşandı. 1995 yılı boyunca ülkedeki tek sorun bu işin ne kadar kısa sürede halledilebileceği idi; yedi yıl mı, daha fazla mı? Tartışmanın kızıştığı noktalarda fazla ses çıkaran hükümetin ağız birkaç kez kapatıldı. Önseçimler başlar başlamazsa bütçe konusu rafa kaldırıldı. *Wall Street Journal* şaşkınlık içinde, seçmenlerin "hükümettekilerin bütçe-dengesi saplantısını ortadan kaldırdığı" haberini verdi. Anketlerin de düzenli olarak gösterdiği gibi seçmenlerin "saplantısı" bambaşka idi: bütçenin dengelenmesi çabasına asgari gerçekçi varsayımlar ışığında bütünüyle karşı çıkmak.

Doğruyu söylemek gerekirse halkın belli kesimleri, siyasal partilerin bu bütçe dengeleme "saplantısını" paylaşıyordu. 1995 Ağustos'unda halkın yüzde 5'İ evsizlik sorunuyla birlikte bütçe dengelenmesini de ülkenin en önemli sorunları arasında sayıyordu. Gelgeldim bütçe saplantısını paylaşan bu yüzde 5, ülkenin en önemli kesiminden oluşuyordu. *Business Week* dergisi kıdemli yöneticiler arasında yaptığı bir anketin sonucunda şu haberi veriyordu: "Amerikan iş dünyası, 'Devlet bütçesi dengelenmeli,' diyor". İşadamları böyle deyince, yönetici sınıf ve medya da benzer şeyler söylemeye başladı ve bununla da kalmayarak halkın, aslında bütçenin dengelenmesini istediği konusunda bilgilendirmeye girişti; dengenin sağlanabilmesi için halkın istekleri doğrultusunda sosyal harcamalarda kesintiye gidilecekti. Politikacılar, en korkunç canavarları halkla yüzleşmek zorunda kalınca bu konu üzerine tartışmaların her şeyiyle rafa kaldırılmasında çok da şaşılacak bir şey yok.

Şaşırtıcı olmayan bir başka şey de tartışmalar rafa kaldırılmış olsa da, her zamanki riyakârlık gereği, söz konusu politikanın alttan alta uygulanmaya devam etmesi; bir yanda sosyal harcamalarda acımasız ve halkın yararına olmayan kesintilere gidilirken, öte yanda halkın karşı çıktığı Pentagon bütçesi genişletiliyor. Elbette her iki durumda da iş dünyasından büyük destek alınıyor. Pentagon sisteminin ülke içindeki rolü üzerinde düşündüğümüzde harcamalarının neden arttığını kestirmek güç değil: Kamu fonları ileri sanayi sektörlerine aktarılıyor ki böylelikle örneğin Newt Gingrich'in varlıklı yandaşları diğer (federal hükümetle bağlantısı olmayan) şirketlerden çok daha fazla hükümet yardımı alarak pazarın tehlikeleri karşısında korunmuş olsun ve bu arada muhafazakâr devrimin lideri büyük hükümet kavramını yerip bireysel girişimciliğin yararları hakkında atıp tutabilsin.

Aslında anket sonuçlarından, "topyekûn zafer" hikâyesinin gerçekleri yansıtmadığı biliniyordu. Şimdi bu sahtekârlık örtbas ediliyor. Gingrich Cumhuriyetçileri'nin anket uzmanı, halkın çoğunluğunun Sözleşme'yi desteklediğini söylerken, aslında kullanılan sloganların tutulduğunu söylemek İsteddiği açıklamasında bulundu. Örneğin ankete göre halk sağlık sisteminin bertaraf edilmesine karşı çıkıyor ve bu sistemin gelecek kuşaklar için korunmasını ve güçlendirilmesini istiyor. Yukarıdaki mantıkla halkın, sağlık sisteminin bertaraf edilmesi politikasını desteklemesinin bu politika için seçilen sloganın, "koruma ve güçlendirme" olduğunu sanması gerekiyor. Benzer gözlemleri Cumhuriyetçiler'in Sözleşme'ye ilişkin bütün politikaları için yapabiliriz.

Bütün bunlar alışılmadık derecede iş dünyası güdümlü bir toptum için oldukça doğal. Pazarlamaya müthiş miktarlar ayrılıyor: Yılda 1 trilyon dolar, gayri safi yurtiçi hasılanın altıda biri. Üstelik bunun çok büyük kısmı vergiden muaf tutuluyor; böylelikle insanlar davranışlarının yönlendirilmesine boyun eğme ayrıcalığı için para ödemiş oluyorlar.

Bununla birlikte, korkunç canavarın ehlileştirilmesi o kadar da kolay değil. Bu sorunun pek çok kez çözüldüğü düşünüldü; pek çok kez farklı yöneticilerin ütopyalarıyla "tarihin sonuna" ulaşıldığı düşünüldü. Bu noktalardan biri on dokuzuncu yüzyılın başlarında, neoliberal öğretinin ortaya atıldığı dönemde yaşandı. David Ricardo, Thomas Malthus ve klasik iktisadın pek çok ünlü ismi şu duyuruda bulundular: Newton yasalarının kesinliği sayesinde yeni bilim kanıtladı ki yoksullara yardım etmeye çalışmak onlara zarar verir; ezilen kitlelere verebileceğimiz en büyük armağan, onları yaşama hakkına sahip oldukları yanılsamasından kurtarmaktır. Yeni bilim kanıtladı ki insanlar, düzenlenmemiş emek piyasası dahilinde edinebileceklerinden fazlasını talep edemezler. 1830'lu yıllara gelindiğinde, bu öğretiler İngiltere'yi egemenliği altına almıştı. İngiliz üreticileri ve yatırımcılarının bu pek haklı düşüncüyü benimseyerek zaferden zafere koşmasıyla, İngiliz halkı, Kari Polanyi'nin elli yıl önce yazdığı klasikleşmiş yapıtı *The Great Transformation f Büyük Dönüşüm*'de belirttiği gibi "ütopyacı bir deneyin kobayları olmaya zorlandı". Polanyi'ye göre bu, tarihte görülmüş "en acımasız toplumsal reform"du ve "çok sayıda insanın yaşamını ezip geçti". Çok geçmeden zafer naraları arasında beklenmedik bir sorun patlak verdi. Aptal kitle "bizlerin yaşama hakkı yoksa, sizin de yönetme hakkınız yok," sonucuna varıverdi. Britanya ordusu önce küçük çaplı ayaklanmalarla başa çıkmak zorunda kaldı, hemen ardından çok daha büyük bir tehlike kendini göstermeye başladı: İşçiler örgütlenmeyi, fabrika yasalarının ve genel olarak yasamanın kendilerini katı neoliberal deneye karşı korumasını talep etmeye başladı, çoğu zaman yalnızca kıbarca talep etmekle de yetinmedi. Bilim neyse ki esnekti ve denetlenemez halk güçleri karşısında taviz vermek zorunda kalan seçkin kesimin fikirleri uyarınca yeniden biçimlendirilerek yaşam hakkının bir toplumsal sözleşme ile korunması gerektiğini keşfetti.

Yüzyıl ilerledikçe, birkaç çapulcu bîr yana bırakılacak olursa düzenin yeniden sağlandığı inancı hâkim olmuştu. Ünlü sanatçı William Morris, Oxford'da yaptığı bir konuşmada kendisini sosyalist olarak tanımlayarak pek çok saygın kişinin öfkesini üzerine çekti. Morris, "rekabetçi sistemin ya da 'Şeytan sürünün gerisinde kalanı kapar*' sisteminin dünyanın göreceği son sistem olacağı, bunun mükemmel sistem olduğu, bu nedenle ulaşabileceğimiz son noktaya ulaştığımız yolunda genel bir görüş olduğunu" bildiğini belirttikten sonra şunları eklemişti: Ama tarih gerçekten de sonuna ulaşırsa, "uygarlık ölecektir". Morris, "en bilgili kişilerin" kendinden emin açıklamalarını karşısına almayı göze alarak buna inanmayı reddetti. Halk savaşımı, Morris'in haklı olduğunu bizlere gösterdi.

ABD'de de yüz yıl önce Mutluluk Çağı Doksanlı Yıllar "mükemmeliyet" ve "nihayet" noktası olarak yüceltiliyordu. Atılım Yılları Yirmiler'e gelindiğinde, işgücünün geri dönüşü olmayacak biçimde ezildiğine ve yöneticilerin ütopyalarına ulaşıldığına güven tamdı. Yale Üniversitesi'nde görev yapan tarihçi David Montgomery bunun "işçi protestolarını ezip geçen son derece antidemokratik bir Amerika'da" gerçekleştirildiği yorumunu yapıyor. Durum her ne olursa olsun bu utku havasına kapılmak için aslında çok erkendi. Birkaç yıl içinde korkunç canavar bir kez daha hapsedildiği kafesten kaçtı ve bütünüyle iş dünyası güdümlü mükemmel ABD, çok daha otokratik toplumlarda bile çok önceden kazanılmış haklara sahip olmak adına savaşıra veren halk güçlerinin meydan okumasına maruz kaldı.

2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra iş dünyası kaybettiklerini geri almak için devasa bir propaganda taarruzu başlattı. 1950'li yılların sonlarına gelindiğinde amaca ulaşıldığına inanılmıştı. Harvard'da görev yapan toplumbilimci Daniel Bell, sanayi dünyasıyla "ideolojinin sonu"na eriştiğimizi yazıyordu. Oysa bu ilanından birkaç yıl önce,

önde gelen bir iş dünyası dergisi olan *Fortune*'un editörü olarak Beti, savaş sonrası yıllarda da direnen sosyal demokrat tavırları ortadan kaldırmak için tasarlanmış iş dünyası propagandasının teklemesinden yakınmaktaydı.

Gene erken ve yersiz bir utku havası yaratılmıştı. 1960'lı yıllarda patlak veren olaylar, korkunç canavarın hâlâ sinsi sinsi etraflarda dolaştığını gösteriyordu; canavar bir kez daha "sorumluluk sahibi beyler"ın yüreklerine demokrasi korkusu salmıştı. 1973'te David Rockefeller tarafından kurulan Üçlü Komisyon, ilk önemli çalışma konusu olarak, halkın daha geniş kesimlerinin kamusal alana katılması sonucunda sanayi dünyasının genelinde yaşanan "demokrasi bunalımı"nı seçti. Salfık derecesinde bir iyi niyet geliştirmiş kişiler bunu demokrasiye doğru atılmış bir adım olarak değerlendirebilirler ama Komisyon o günkü koşullarda "fazla demokrasi" olduğunu düşünüyordu ve Amerikan raportörünün deyişle, "Truman'ın ülkeyi Wall Street avukatları ve bankerlerinden oluşan görece küçük bir grupla işbirliği içinde yönetebildiği" günleri geri getirebilmeyi umuyordu. Onların terminolojisinde bu, "demokraside ılımlılaşıma" idi. Komisyon'un en çok önem atfettiği konulardan biri de "gençlerin uygun biçimde yetiştirilmesi"nden sorumlu kurumların -okulların, üniversitelerin, kiliselerin- başarısızlığıydı. Komisyon, demokrasi bunalımının aşılması için, disiplinin yeniden sağlanmasını ve halka yeniden edilgen ve boyun eğen konumunun benimsetilmesini öneriyordu.

Komisyon ABD'de, Avrupa'da ve Japonya'daki iktidar ve entelektüel yaşamın ilerlemeci, enternasyonalist kesimlerini temsil ediyordu.

1970'li yıllardan itibaren uluslararası ekonomideki değişimler yöneticileri yeni silahlarla donatmaya ve halk savaşımıyla kazanılmış o nefret edilesi toplumsal sözleşmeyi ufak ufak parçalama imkânları yaratmaya başladı. ABD'de her zaman son derece dar olan siyasal katılım yelpazesi neredeyse

görünmezlik sırrına indirgenmişti. Bili Clinton'ın göreve gelmesinden birkaç ay sonra, *Wa& Street Journal* arka arkaya pek çok sayısında ana konu olarak "Sayın Clinton'ın ve onun yönetici kadrosunun Amerikan şirketleriyle aynı safta" olmasını seçti; önde gelen şirketlerin başkanlarını alıntılarla onları durumundan ne denli memnun olduklarını ortaya koydu: Başkanlardan biri, "Bu yönetimle, daha önceki yönetimlerle olduğundan çok daha iyi anlaşıyoruz," diyordu.

Bir yıl sonra iş dünyası liderleri İşlerin beklediklerinden de iyi gittiğini gördüler; 1995 Eylül'üne gelindiğinde *Business Week* yeni Meclis'in "iş dünyası için bir kilometre taşını simgelediğini ilan ediyordu: "Daha önce hiçbir dönemde Amerika'nın girişimcileri bu denli desteklenmemişlerdi". 1996 Kasım seçimlerinde, her iki aday da ılımlı Cumhuriyetçiler'di. Uzun süredir hükümetteydiler ve her ikisi de iş dünyasının desteklediği adaylardı. İş dünyası basını, kampanyaları "tarihteki en sönük kampanyalar" olarak nitelendirdi. Kampanyalar için rekor miktarda harcama yapılmasına karşın anketler halkın bu kampanyalara daha öncekilere gösterdiklerinden de az ilgi gösterdiğini ve seçmenlerin her İki adayı da sevmediğini, her ikisinden de bir şey beklemediğini ortaya koydu.

Demokratik sistemin işleyişi konusunda büyük ölçekli bir tatminsizlik var. Benzer bir durumun Latin Amerika için de geçerli olduğu söyleniyor; koşullar birbirinden oldukça farklı olsa da söz konusu tatminsizliğin bazı nedenleri aynı. Arjantinli siyasetbilimci Atilio Boron, Latin Amerika'da demokratikleşme sürecinin, pek çok insanın yıkımına neden olan neoliberal ekonomi politikaları uyarınca biçimlendirildiğine dikkat çekiyor. Benzer programların dünyanın en zengin ülkesi olan ABD'ye getirilmesi de benzer yıkımlara yol açmıştı. Halkın yüzde 80'inden fazlası demokratik sistemin bir düzmece ibaret olduğunu ve ekonominin "adaletsiz olduğunu" düşünürken, "yönetilenlerin rızası"nın da pek yüksek olması beklenemez.

İş dünyası, basını "son on beş yılda sermayenin, emek üzerinde tam bir hâkimiyet kurması"nın pek çok zaferin yolunu açtığını söylüyor. Ama bir yandan da aynı basın bu görkemli günlerin çok da uzun sürçmeyebileceği konusunda uyarıyor; tehlikenin kaynağıysa " 'yaşamlarını idame ettirmeye yetecek maaş' dedikleri miktarın güvence altına alınması" ve "pastadan daha büyük bir pay koparma" talepleriyle gittikçe daha "saldırgan girişimlerde" bulunan emekçiler.

Bütün bunları daha önce de yaşadığımızı anımsatmakta yarar var. "Tarihin sonu", "mükemmeliyet" ve "nihayet" daha önce de pek çok kez ve her zaman yanılığlı olarak muştulandı. Bütün bu dehşet verici uygulamalar karşısında bile biraz İyimser bir insanın işlerin düzeltilebileceğine inanabileceğim ve bunu yapmakla gerçekçi olabileceğini düşünüyorum. Heri sanayi ülkelerinde ve içinde bulunduğumuz çağda, başka yerlerde de halk savaşimleri, Mutluluk Dolu Doksanlı Yıllar'daküerden, Atılım Yılları Yirmiler'dekinden, hatta bundan otuz yıl öncesindekinden daha büyük beklentilerle yola çıkabilirler. Bu arada, dünya insanların çoğunluğu çıkarlarının az çok ortak olduğunu ve birlikte hareket ettiklerinde bu çıkarları daha kolay gözetebileceklerini gördükçe, uluslararası dayanışma yeni ve daha yapıcı biçimler kazanabilir. Bugün, gizemli ve iç yüzü bilinmeyen toplum yasalarıyla çevrelendiğimize inanmak için her zamankinden çok nedenimiz var; kararlar, insan iradesine bağlı kurumlar tarafından değil, iman muamelesi gören kurumlar tarafından alınıyor: Bu kurumların her biri meşruiyet testine tabi tutulmalılar ve meşru temellere dayandıklarını kamtlayamıyorlarsa, yerlerini geçmişte olduğu gibi daha özgürlükçü ve daha adil kurumlara bırakmalıdırlar.

Bu makalenin bir çeşitlemesi ilk kei 1996'da İspanyolca ve Portekizce'ye çevrilmiş olarak Güney Amerika'da yayımlanmıştır.

III

Serbest Piyasa Tutkusu

"Yarım yüzyıldan uzun bir zaman boyunca Birleşmiş Milletler, ABD'nin kendi imgesinde bir dünya yaratma çabasının odak noktası oldu; ABD, müttefikleriyle birlikte, insan hakları, nükleer denemeler ya da çevre gibi konularda Washington'ın değerlerini yansıtacak küresel kararlar alınmasına çalıştı." *New York Times*'ın politika analisti David Sanger'ın ilk sayfada yayımlanan bir yazısının giriş paragrafında, savaş sonrası tarih üzerine bunlar söyleniyor. Ama devir değişiyor. Bugün gazete başlıkları şunu yazıyor: "ABD Serbest Piyasa Değerlerini Küresel Ticaret Anlaşmaları Yoluyla İhraç Ediyor". Birleşmiş Milletler'e duyduğu gelenekselleşmiş güvenini rafa kaldıran Clinton Yönetimi, "Amerikan değerlerini ihraç etme" görevini yerine getirmek üzere yüzünü yeni Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dönüyor. Sanger, yukarıda sözü edilen yazısının devamında {ABD ticaret temsilcisini alıntılayarak} şunları söylüyor: Hâlâ karanlık içinde el yordamıyla ilerlemeye çalışan bir dünyaya, "Amerika'nın mümkün olan en az müdahale ve düzenlemeye göz yumulması anlamına gelen serbest piyasa tutkusu"nu, "Amerika'nın serbest rekabete, adil kurallara ve etkili uygulamaya yönelik değerleri"ni getirecek en uygun araç DTÖ'dür. Bu "Amerikan değerleri", en dramatik biçimde geleceği temsil eden ürünler dalgasında kendini gösterir:

Reagan devrimiyle sonunda hükümetten tasmaını koparmış, serbest ve hevesli Amerikan girişimci ruhunun yarattığı telekomünikasyon araçları, internet, ileri bilgi-sayar teknolojisi ve daha başka pek çok büyüü icat.

Times'ın ilk sayfasında yayımlanan bir başka yazıda Youssef İbrahim, bu konuyu ele alarak, "1980'li yıllarda Başkan Reagan ve Britanya Başbakanı Margaret Thatcher tarafından vaaz edilen kutsal serbest piyasa anlayışına bugün tüm hükümetler kucak açıyor," diyor, ister beğenin ister beğenmeyin, liberal kanattan sol kanada pek çok farklı görüşten insan "yandaşlarının 'piyasa devrimi' olarak adlandırdığı şeyin karşı konulmaz istilası" konusunda görüş birliği içinde: "Reagancı bireycilik" tüm dünyada oyunun kurallarını değıştirdi; ABD'deyse "Cumhuriyetçiler ve Demokratlar 'yeni Ortodoksluğa' bağılılıkları içinde piyasaya tam egemenlik vermeye hazır durumdalar."

Çizilen bu tabloda sorunlu noktalar birden fazla. Sorunlu anlatımlardan biri, İçinde bulunduğumuz (20.) yüzyılın son yarısına İlişkin olarak söylenenler. "Amerika'nın misyonu" masalının en sadık müminlerinin bile ABD-BM ilişkilerinin, yukarıda sözü edilen, giriş paragrafında aktarılanların tam tersi bir gelişme gösterdiğinin farkında olduğuna inanıyorum; özellikle dekolonizasyon süreci içinde BM'nin denetimi kaybetmesinden sonra ABD, pek çok konuda alınacak küresel kararlara tek başına karşı çıktı ve BM'nin, özellikle üçüncü dünya ülkeleri lehine olan, merkezi önemdeki yaklaşımlarına karşı sin-sice manevralar geliştirdi. Dünya üzerine konuştuğumuzda pek çok konu tartışmaya açıktır ama kuşkusuz, bu onlardan biri değıl.

"Reagancı bireycilik" ve piyasanın yüceltilmesi konularına gelince, belki de Dış ilişkiler Konseyi'nin uluslararası finansman uzmanı bir kıdemli üyesinin, *Foreign Affairs*'da yayımlanan Reagan yılları değılendirmesini alıntılamanız yeterli olacak. Söz konusu değılendirmede "savaş sonrası

dönemde *laissez-faire'e* en büyük tutkuyla bağlı başkan" Ronald Reagan'ın "1930'lu yıllardan bu yana en korumacı ekonomî politikalarının izlendiği devirde başkanlık etmesinin" oluşturduğu "ironik durum"dan² dem vuruluyor - aslında bunu "ironi" olarak değerlendirmemek gerekir; bu, "*laissez-faire'e* tutkuyla bağlı olanların" benimsediği normal işleyiştir: *Sizler* için piyasa disiplini olan şey benim için hiç de öyle olmayabilir, ta ki "oyun sahası" benim beklentilerim doğrultusunda şekillensin; bu da genelde büyük ölçüde devlet müdahalesiyle sağlanır. Son üç yüzyılda bu denli egemen olan bir başka izlek bulmak zordur.

Piyananın kazanımlarım öve öve bitiremezken, yurtiçinde ve yurtdışındaki yoksullara bağımlı olmanın zararları üzerine acı beyanatlar verirken Reagan'cılar daha önce de pek çoklarının tuttuğu bir yolu izliyorlardı -bu tutum son zamanlarda Gingrich "muhafazakârları" elinde iyiden iyiye komediye dönüştü. Reagan yandaşları, iş dünyasına büyük bir gururla şunu İlan ediyorlardı: Reagan "ABD sanayisine, yarım yüzyıldan uzun bir zaman boyunca görev almış olan bütün seleflerinden daha fazla ithalat kazancı" getirmişti. Reagan'cı tedbirlerin kısıtlayıcı etkilerinin diğer önde gelen sanayileşmiş ülkelerinkinin üç katı olduğu tahmininde bulunan GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) Sekreterliği ekonomisti Patrick Low'un akademik bir yazısında belirttiği gibi, elde edilen kazanç bütün seleflerinkinin toplamından da fazlaydı. Bunun nedeniyse, tam da Reagan'ın 1970'li yıllardan İtibaren varlıklı ve güçlü kesimin "serbest piyasa ilkesine karşı yürüttüğü savaşın" başı çekmesiydi.'

"Korumacı ekonomi politikalarına radikal kayış, serbest piyasaya karşı yürütülen ve Reagan'cı bireycilik anlayışı altında hız kazandırılan savaşın yalnızca bir parçasıydı. Öykünün diğer bir parçasını da kamu fonlarının büyük miktarlar halinde, genellikle geleneksel "ulusal güvenlik" kisvesi altında özel girişimci iktidar odaklarına transfer

edilmesi oluşturuyordu. Yüzyıllara yayılan bir tarihi olan bu eski öykü bugün de çok büyük bir değişikliğe uğramadan süregidiyor; elbette yalnızca ABD'de değil ama aldatma ve göz boyamaya yeni boyutlar katan da gene bu topraklar olsa gerek.

Aslında "Thatcher'ın Britanyası" da "kutsal serbest piyasa" öyküsüne yakından bakmak için iyi bir örnek oluşturuyor. Geçtiğimiz ayların gazetelerini (1997 başlan) şöyle bir eşelediğimizde sununla karşılaşıyoruz: *Landon Observer*'da yazdığına göre "Türkiye'ye silah satışı yapılması konusunda baskıların en yüksek düzeye ulaştığı zamanda" Başbakan Thatcher "şahsen müdahale ederek Türkiye'nin başkenti Ankara'da yapılacak olan metro için Britanya'nın denizaşırı yardım bütçesinden 22 milyon sterlinlik yardım yapılmasını" istedi. Proje ekonomik açıdan kazançlı olmadığı gibi, Dışışleri Bakanı Douglas Hurd'ün 1995 tarihli açıklamasında belirttiğı üzere "yasal" da değildi. Bu olayın, Malezya rejimi ile yapılacak silah satışı anlaşmalarını "daha çekici kılmak" üzere yapılan ve gene yasadışı sayılan Thatcher'cı yardımların açığa çıkmasıyla patlak veren Pergau Dam skandalından hemen sonra gerçekteğı göz önüne alınacak olursa, Yüksek Mahkeme'nin Hurd aleyhine verdiğı karar daha da ilginç bir nitelik kazanıyor. Her iki yardım da, son kertede gene kamu fonlarının "savunma sanayisine" aktarılmasına yarayan, hükümetin girdiğı normal kredi ve finansman anlaşmalarından ayrı bir yerde duruyor ama genel olarak ileri sanayiye benzer yararlar sağlıyor.

Aynı gazete, birkaç gün önce "Britanya genelinde yaklaşık 2 milyon çocuğun, 1930lu yıllardan bu yana bu denli etkili olmayan yoksulluk" sonucunda ortaya çıkan "yetersiz beslenme nedeniyle sağlıksız ya da yeterince gelişmemiş" olduğı haberini vermiş. Kendisinden yarar sağlayanlarca yüceltilip duran {son derece duyarlı ve seçici} "kutsal serbest piyasa" sayesinde çocuk sağlığında görülen iyileşme düşüyor ve denetim altına alınmış olan çocuk hastalıkları artık artış gösteriyor.

Birkaç ay önceki bir haber başlığına göre, "Britanya'da Her Üç Bebekten Biri Yoksul Olarak Doğuyor"; "Margaret Thatcher'm seçilmesinden bu yana yoksul çocuk oranı" üçe katlandı. Bir başka haber başlığıysa şöyle: "Günümüz Britanyast'nda Dickens Dönemi Hastalıkları Kol Geziyor". Haber, "Brıtanya'daki toplumsal koşulların bir yüz yıl önceki duruma döndüğü" sonucuna varan bir araştırmayı aktarıyor. Tablonun en acıklı kısımlarından birini, özelleştirme için izlemesi gereken yolda İlerlerken, "çok sayıda hane"nin geçerli olan gaz, elektrik, su ve telefonun kesilmesi oluşturuyor; "varlıklı müşterilerin kayırılması" ve "maliyetin yoksul kesimin omzuna yüklenmesini" içeren çeşitli uygulamalar, "zenginlerle yoksulların kullandığı enerji miktarı -bu arada su ve başka hizmetler arasında gittikçe derinleşen bir uçurum" oluşmasına yol açıyor. Toplumsal programlardaki "acımasız kesintiler" ulusu "toplumun kısa zaman içinde çökeceği paniğine" sürüklüyor. Öte yandan sanayi ve finans aynı politikalarla büyük yararlar sağlıyor. Bütün bunlara, on yedi yıllık Thatcher politikası sonucunda kamu harcamalarına ayrılan miktarın, Thatcher başa geçtiğindeki miktarla aynı {GSYİH'nın yüzde 42.25'i) olduğunu eklemekte yarar

var/

Belki de bu çok da beklenmedik bir şey değil.

Dünya Ticaret Örgütü: "Amerikan Değerlerinin İhraç Edilmesi"

Bir süre için söylenenlerle gerçekler arasındaki ilginç çelişkiyi bir yana bırakalım ve önümüzde uzanan yeni çağı inceleyerek neler öğrenebileceğimize bir göz atalım. Kanımca öğrenilecek pek çok şey var.

"ABD'nin serbest piyasa değerlerini ihraç etmesi"ni konu alan *Times* öyküsü, telekomünikasyon anlaşması

nedeniyle DTÖ'ye övgüler yağdırıyordu. Söz konusu anlaşmanın en yararlı getirilerinden biri, Washington'a "yeni bir dış politika aracı" sunuyor olması. Anlaşma DTÖ'ye, imza atan 70 ülkeye müdahale yetkisi veriyor; uluslararası kurumların, güçlü ülkelerin, özellikle de ABD'nin talepleri uyarınca hareket edebildiği de biliniyor. Böylelikle gerçek dünyada "bu yeni araç" ABD'ye başka ülkelerin İç ilişkilerine doğrudan müdahale etme, onları yasalarını ve uygulamalarını kendi istekleri doğrultusunda değiştirmeye zorlama imkânı tanıyor. Can alıcı önemdeki bir başka madde ise imza atan ülkelerin, ekonomilerinin merkezini oluşturan alanlarda "yabancı yatırımların" kısıtlamalarla karşılaşmayacağını güvence altına alması gereğinden söz ediyor. Bu durumun olası sonuçlarını tahmin etmek güç olmasa gerek: *Far Eastern Economic Journal**da da belirtildiği gibi⁵ "Bu yeni çağdan en büyük yararı sağlayacak olan şirketler, böylesi bir oyun sahasında koşturmak için en uygun donanımına sahip Amerikan şirketleri olacak". Buna bir Britanya-ABD megaşirketini eklemek de mümkün görünüyor.

Bu beklentiler elbette herkesin yüzünü güldürmüyor. Müstakbel galipler bu durumun da farkında ve Sanger'ın deyişiyle, bazılarının "Amerikan telekomünikasyon devlerinin, Avrupa ve Asya'da telekomünikasyon alanında uzun süredir hüküm sürmekte olan hükümet-güdümlü zayıf tekellere üstün geleceğinden korktuğunu" söylüyor -bu "zayıf tekellerin aslında yalnızca Avrupa ve Asya'da değil, dünyanın en büyük ekonomisi ve en güçlü devleti durumuna geldikten sonra bile oldukça uzun bir süre ABD'de de hüküm sürdüğünü anımsatmakta yarar var sanıyorum. Modern teknolojiye en önemli katkıların (tek bir örnek verecek olursak transistorlerin) kaynağının, 1970'li yıllara dek ABD'de son derece etkili olan "hükümet-güdümlü zayıf tekeller"in araştırma laboratuvarlarında yapıldığını da ekleyelim. Bu tekellerin piyasa disiplininin bir ölçüde

bağımsız olmaları, İleri sanayi sektörlerinin gereksinmelerini karşılamak İçin kamu fonlarından para transfer etme yoluna gidebilmelerini sağladı (Tekellerin benimsediği bu dolaylı yolun karşısında, Pentagon'un daha doğrudan yolları bulunur).

Akıldışı bir yaklaşımla geçmişe tutunanlar olup bitenleri oldukça farklı biçimde algılıyorlar. *Far Eastem Economic Review* Asya'da insanların işlerinden olacağını ve "pek çok Asyalı tüketicinin telefon hizmeti için daha az ödeme yapacakları günler gelmeden önce şimdi ödediklerinden çok daha fazla miktarlar ödemek zorunda kalacaklarını belirtiyor. Daha az ödeme yapılacak günlerin ne zaman geleceğine ilişkin olarak verdikleri yanıtta şu: Bu parlak geleceğin doğması İçin tek gerekli olan, yabancı yatırımcıların "toplumsal açıdan istenir biçimde davranmaya. . . . teşvik edilmesi"; yalnızca kazanç sağlama, yalnızca varlıklı kesime ve iş dünyasına hizmet etme peşinde koşmaması. Bu mucizenin nasıl olup da gerçekleşeceği açıklanmadan bırakılsa da, yukarıdaki kinayeli sözlerin şirket karargâhlarında ciddi bir düşünce sürecini başlatacağına kesin gözüyle bakılıyor.

Review şu tahminde bulunuyor: Planlama aşamasında DTO anlaşması, pek çok Asya tüketicisi için telefon hizmeti fiyatlarının artması anlamına gelecek. Çoğunu Amerikan şirketlerinin oluşturduğu yabancı şirketlerin işi devralması üzerine yapılan araştırmalara göre "Asya'da görece az sayıda müşteri daha düşük ücretli denizaşırı konuşma hizmetinden faydalıyor". Örneğin, Endonezya'da yaklaşık 200 milyon insandan yalnızca 300.000 kadarı -daha çok iş dünyası sektörü- denizaşırı hatları kullanıyor. Hong Kong'daki J.P. Morgan Güvenlik Şirketi'nin bölge telekom analisti David Barden'a göre, Asya'da "genel olarak bölgesel telekom hizmeti fiyatı çok büyük olasılıkla artacak". Ama bu kötü bir şey sayılmıyor. Morgan şöyle devam ediyor: "Bir işten kazanç sağlanmazsa,

ortada öyle bir iş kalmaz". Kamuya ait mülklerin artan bir hızla yabancı şirketlerin eline verildiği bir zamanda bu mülklerin kazançlı olup olmaması can alıcı bir önem taşıyor -bugün telekomünikasyonun, yarın bu sektörle ilgili pek çok yeni hizmetin. İş dünyası basınının tahminine göre, "İnternet üzerinden gerçekleştirilen bireysel iletişim [bu arada şirket network'leri ve iletişimleri] beş altı yıl içinde telekomünikasyonu yerinden edecek; bilgisayar yoluyla iletişim işine girmekten en büyük çıkar sağlayacak olan kesim ise telefon işletmecileri". Kendi şirketi Intel CEO'nun geleceği üzerine düşünen Andrew Grove interneti günümüzde "içinde yaşadığımız ortamdaki en büyük değişiklik" olarak görüyor. Hat bağlayan kişilerin, interneti dünyanın dört bir yanına taşıyan kişilerin ve bilgisayar üreten kişilerin ("kişiler"den kasıt şirketler) ve reklam sanayiinin geniş ölçüde büyümesini bekliyor; reklam sanayii daha şimdiden yılda 350 milyar dolarlık bir döner sermayeye sahip; internetin Özelleştirilmesi bu sanayinin yeni fırsatlar yakaladığı ölçüde küresel bir oligopol'e (çok başlı tekele) dönüşmesi anlamına geliyor.⁶

Bu arada özelleştirme başka sektörlerde de başını almış gidiyor. Tek bir önemli örneği ele alacak olursak, Brezilya hükümeti halkın çok büyük ölçüde karşı çıkmasına karşın geniş uranyum, demir ve başka maden kaynaklarını, sanayi ve ulaşım hizmetlerinin bir kısmını, bu arada oldukça yüksek bir teknolojiyi elinde bulunduran Vale Şirketi'ni özelleştirme kararı aldı. Vale, yalnızca 1996 yılındaki geliri 5 milyar doları bulan ve geleceği de hayli parlak görünen son derece kazançlı bir şirket; dünyadaki en kazançlı 500 şirket sıralamasına giren altı Latin Amerika şirketinden biri. Rio'daki Devlet Üniversitesi'nin Mühendislik Fakültesi'ndeki uzmanların yaptığı bir inceleme, hükümetin şirkete değerinin altında bir satış fiyatı biçtiğini ileri sürdü. İncelemede aynı zamanda, şirketin satış fiyatının Merrill Lynch tarafından yürütülen "bağımsız" bir inceleme uyarınca belirlendiği söyleniyordu. Söz

konusu "bağımsız" incelemenin mimarı Lynch'in adının zaman zaman Brezilya ekonomisinin bu merkezi önemdeki bileşenini devralmayı amaçlayan Anglo-Amerikan holdingiyle birlikte geçmesi bir rastlantıdan ibaret olsa gerekti. Hükümet bu iddialara şiddetle karşı çıktı. Oysa bu iddiaların doğru olma olasılığı hiç de azımsanacak gibi değil.'

Bir ekleme: İletişim sektörüyle uranyum sektörünü aynı kefeye koymak pek mümkün değildir. İletişim yollarının belli odakların {özellikle de yabancı odakların) elinde toplanması, gerçek anlamıyla ele alman demokrasiye ilişkin oldukça ciddi soru işaretleri doğurur. Finansmanın belli odakların elinde toplanması, halkın toplumsal ve ekonomik planlamaya katılımını olumsuz yönde etkilemesi açısından benzer soru işaretlerini doğurur. Gıda sektörünün belli odakların elinde toplanmasıysa yaşamsal sorunları beraberinde getirir. Bundan bir yıl Önce BM Beslenme ve Tarım Örgütü'nün (FAO) genel sekreteri "bu yıl tahıl fiyatlarındaki büyük yükselme sonucunda ortaya çıkan beslenme bunalımı"na ilişkin olarak, ülkeleri "gıda üretiminde mümkün olduğunca kendi kendine yetecek duruma gelmeleri" gerektiği konusunda uyardı.⁸ FAO "geleşmiş ülkeler"e, "Washington Sözleşmesinin kendilerine dayattığı politikaları tersine çevirmelerini salık veriyor; bu politikalar, tarım sektöründeki iş dünyasına sağlanan yardımlar açısından -ve bu arada "ABD'nin ihraç ettiği serbest piyasa değerler"i'nİ oluşturan neoliberal reformların en dramatik başarısı olarak uyuşturucu trafiği açısından da- tam bir hayırseverlik örneği oluştururken, dünyanın büyük kesiminde felakete varan sonuçlar getirdi.

Gıda kaynaklarının yabancı dev şirketlerin denetimine geçmesi süreci tamamlanmak üzere; telekomünikasyon anlaşmasının da imzalanması ve yürürlüğe konmasıyla birlikte, finans hizmetleri de sırada görünüyor.

Özetleyecek olursak, "Amerikan değerleri"nin DTÖ'de kazandığı zaferin getirmesi beklenen sonuçlar şunlardır:

1. Her yere yetişen ABD'nin başka ülkelerin iç işlerine müdahale etmesini kolaylaştıracak "yeni bir araç",
2. Yabancı ekonomilerin can alıcı önem taşıyan sektörlerinin Amerikan tabanlı şirketlere devredilmesi,
3. İş dünyasmdakiler ve varlıklı kesim için yeni ayrıcalıklar,
4. Maliyetlerin yükünün tüm halka aktarılması,
5. Demokrasinin oluşturduğu tehdit karşısında yeni ve güçlü silahlar.

Akıllı bir insanın bu tablo karşısında şu soruyu sorması kaçınılmazdır: Söz konusu zaferin bu denli coşkuyla kutlanmasında bu beklentilerin payı var mıdır yoksa kutlamalar gerçekten yüksek değerler adına yapılıyor da bu beklentiler yalnızca olası yan etkiler mi? Bu kuşkuçuluk, başlangıçta aktarılan *Times'm* savaş sonrası durum tablosu göz önüne alındığında İster istemez artıyor. Söz konusu kuşkucu yaklaşımı pekiştiren bir başka etkense tarihte düzenli aralıklarla görülen bazı çarpıcı yinelemeler: Bu yinelemeler arasında, kendi projelerini dayatma gücüne sahip olanların bir yandan bu projelere coşkuyla yüce değerler atfederken, bir yandan da aynı projelerden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmaları Özellikle göze çarpıyor. Yüceltilen değerler serbest piyasa olsun, başka görkemli ilkeler olsun, uygulamada oyunu yürüten ve sonuçlarını alkışlayan kişilerin İhtiyaçlarına uyarlanıyorlar. Böylesi bir örüntünün tekrarlanması, mantıksal bir yaklaşımla dahi kuşkucu bir tavra yol açmalı. Tarihsel bir yaklaşımsa, beraberinde çok daha sert bir tavır getirmeli.

Aslında içinde bulunduğumuz koşullar her türlü olumlu değerden o denli uzak ki bu koşullara karşı sert bir tavır geliştirmek için tarihsel bir bakış açısına bile gerek yok belki.

Dünya Ticaret Örgütü: Uygunsuz Bir Forum

New York Times'ın baş sayfasının DTÖ'de Amerikan değerlerinin kazandığı zafere ayrıldığı aynı gün *New York*

Times editörleri Avrupa Birliği'nİ, ABD'nin serbest piyasa anlaşmalarını ihlal ettiği suçlamasıyla, DTO'yü kışkırtmaması yolunda uyarıyordu. Editörlere göre ortada aslında tek bİr sorun vardı: "ABD'yi Küba'yla iş yapan yabancı şirketlere yaptırım uygulama"ya zorlayan Helms-Burton Yasası. Söz konusu yaptırımlar "ürünleri ya da faaliyetleri Küba'yla ilgili olmasa bile bu şirketlerin ABD'yle ihracat ya da başka türden bir iş ilişkisine girmesini engelliyor"du (Peter Morici, ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu ekonomi bölümü eski yöneticisi). Bu oldukça önemli bir yaptırımdı; üstelik bunun dışında, Washington'ın tek taraflı olarak çizdiği herhangi bir sınırın geçecek olan bireylere ve şirketlere karşı, daha doğrudan tehditler de söz konusuydu. Editörler Helms-Burton Yasası'nı "Meclis'in kendi dış politikasını başkalarına dayatma yolunda hatalı bir çaba" olarak değerlendiriyorlardı; Morici, ABD için "yarardan çok zarara yoi açacağı" nedeniyle karara karşı çıkıyordu. Genel olarak bakıldığında, sorun "Amerika'nın Küba'yı ekonomik darboğaza sürükleme çabası" olan ambargoydu; editörlere göre bu, "soğuk savaş döneminde bırakılması gereken bir anakronizm"di çünkü Amerikan iş dünyasının çıkarlarına ters düşmeye başlamıştı.⁹

Gene de editörler doğru bildiklerinde pek fazla ısrar etmedi, *Times* editörü Washington'm "serbest piyasa zorunlulukları"ndan bahsetmemeyi seçerek, konuyu "siyasal bir tartışma" olarak nitelendirdi. Görünen şu ki başka pek çok insan gibi editörler de, Avrupa'nın tutumunda ısrarlı olması halinde DTO'nün ABD'ye karşı tavır alabileceğini düşünüyor. Bu yolda bir gelişme olursa DTO'nün uygunsuz bir forum olduğu kararma varılacak.

Burada mantık basit ve standarttır. Bundan on yıl önce Uluslararası Adalet Divanı'nın (ICJ) da, aynı nedenlere Nikaragua'nın Washington'a getirdiği suçlamaları yargılamaya uygun olmadığı öne sürüldü. ABD, ICJ'nin

bu konudaki yargı yetkisini tanımadı; Divan ABD'yi "yasadışı güç kullanımı"ndan suçlu bularak onun uluslararası terörizmine, anlaşmaları ihlal etmesine, yasadışı ekonomik savaşlar yürütmesine bir son vermesini ve yüklü bir tazminat ödemesini isteyince Demokratlar'ın başkanlığındaki Meclis "suç" olarak görülen her türlü etkinliğini artırmakla ve ABD'ye karşı bir karar alarak kendi güvenirliliğini sarsan Divan'ı her açıdan "düşmanca bir forum" olarak nitelendirmekle yanıt verdi. Divan'ın yukarıdaki suçlamaları, aldığı karar ve bu arada ABD'nin kontrgerillalara yaptığı yardımın "insani yardım" değil, "askeri yardım" olduğunu açıkça belirten hükmü, Amerikan kamuoyundan mümkün olduğunca saklandı. Amerika, terörist güçleri yönlendirmeye ve onlara yaptığı yardımları "insani yardımlar" olarak nitelemeye devam etti. Tarihyazımının kabullendiği niteleme de bu oldu.

ABD bundan sonra, bütün devletlerin uluslararası yasalara riayet etmesi gerekliliğine ilişkin bir Güvenlik Konseyi kararını veto etti (bu da kamuoyunca bilinen bir gerçek değildir) ve Genel KuruPun, Adalet Divanı'nın aldığı kararlara "bütünüyle ve anında uyulması"na yönelik olarak aldığı karara (yalnızca El Salvador ve İsrail'le birlikte) karşı oy kullandı - bu oylama ana medyada yer almadı, bir sonraki yıl tekrarlanan (bu kez ABD'nin yanı sıra yalnızca İsrail'in karşı oy kullandığı) oylama da. Bütün bunlar, ABD'nin BM'yi nasıl kendi değerlerini dayattığı bir "forum" olarak kullandığına tipik örnekler oluştur (bkz. girişteki alıntı).

DTÖ örneğine dönelim: 1996 Kasım'ında Washington (İsrail ve Özbekistan'la birlikte, bütün Avrupa Birliği'nin (AB) desteklediği bir Genel Kurul kararına karşı oy kullandı; söz konusu karar, ABD'nin Küba'ya uyguladığı ambargoyu kaldırması yolundaydı. Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) daha önce Helms-Burton Yasası'nı oybirliğiyle reddetmiş ve kararlarının onaylanması için

kendi yargı organına (Inter-Amerikan Yargı Komitesi) başvurmuştu. 1996 Ağustos'unda IAYK, oybirliğiyle yasanın uluslararası hukuku ihlal ettiği kararına vardı. Bir yıl önce ADO'nün İnter-Amerika İnsan Hakları Konseyi, ABD'nin Küba'ya gıda ve ilaç nakliyatlarına getirdiği kısıtlamaları, uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendirmişti. Clinton yönetiminin yanıtı ilaç nakliyatlarının resmen yasaklanmış olmadığı, Küba'ya nakliyat koşulları son derece zahmetli ve riskli olduğundan en büyük şirketlerin bile bu koşulların yol açabileceği sonuçlarla karşı karşıya kalmak istemediği yolunda oldu (söz konusu koşullar Washington'ın "uygun dağıtım" ihlali suçlamasıyla uyguladığı yüksek para cezalarından, hapis cezalarından, gemi ve uçaklara kilit vurulmasından, medya kampanyalarından vb. oluşuyordu). Gıda nakliyatı gerçekten yasak bile olsa, (malları çok daha pahalıya gelecek) "başka pek çok satıcı" vardı; dolayısıyla uluslararası hukukun ihlal edilmesi mevzu bahis değildi.

Konu AB tarafından DTO'ye sunulduğunda, ABD görüşmelerden çekildi ve konuyu bütünüyle kapatmış oldu.¹⁰

Kısacası, ABD'nin uluslararası kurumlar yoluyla "kendini suretinde yaratmak" istediği dünya, güç kullanımı ilkesine dayalı bir dünyadır. "Amerika'nın serbest piyasa tutkusu" da, ABD hükümetinin istediği zaman ticaret anlaşmalarını ihlal edebileceği anlamına gelir. İletişim, finans ve gıda sektörlerinin yabancı (çoğunlukla Amerikan) şirketlerin eline geçmesinde hiçbir sorun yoktur. Bununla birlikte, ticaret anlaşmaları ve uluslararası hukuk, güçlü olanın planlarıyla çatıştığında işler değişir -elbette, tarihin şimdiye dek bizlere gösterdiği doğrultuda.

ABD'nin uluslararası hukuku ve ticaret anlaşmalarını reddetme nedenlerini araştırınca elimize daha fazla bilgi geçiyor. Nikaragua örneğinde, Dışişleri Bakanlığı hukuk danışmam Abraham Sofaer, ABD 1940'lt yıllarda Dünya Mahkemesi yargısını kabul ederken, BM'nin çoğu üyesi

"ABD'yle aynı saftaydı ve onun dünya düzenine ilişkin görüşlerini paylaşıyordu," açıklamasını yaptı. Ama şimdi "bunların çoğu BM tüzüğünün başlangıçtaki anayasal anlayışına ilişkin görüşümüzü paylaşmaktan uzakmış izlenimi veriyor" ve "aynı çoğunluk sık sık önemli uluslararası sorunlarda ABD'ye karşı tavır alıyor". Böylelikle de yukarıda sözü geçen giriş paragrafında çizilen tablonun tersine, 1960'lı yıllardan itibaren ABD'nin uluslararası hukuk, insan hakları, çevre koruması vb. gibi pek çok konuda BM kararlarını veto etmede başı çekmesi şaşırtıcı değil. Sofaer'in açıklamasından kısa süre sonra ABD 1967'den bu yana yetmiş birinci vetosunu kullanarak listesine bir çentik daha attı. Genel Kurul'da Kudüs'teki İsrail yerleşim bölgeleri sorununda, ABD ile İsrail karan veto eden tek ülkeler oldular; bu birliktelik de başka bir standart örüntü."

Dünyanın güvenilirmez olduğu fikrini temel alan Sofaer, ABD'nin "kendine, Divan'ın her türlü olayda bizi yargılama yetkisi bulunup bulunmadığını sorma hakkı tanıması gerektiğini" söylüyordu. Uzun zamandır benimsenene gelen ve artık yeterince itaatkâr davranmayan dünyaya yeniden dayatılması gereken ilke şuydu: "ABD kendi belirlediği kurallarla işleyen, kendi yargı organını ilgilendiren konularda, dışarıdan dayatılan yargı yetkesini tanımaz". Bu mantıkla ABD'nin Nikaragua'ya saldırısı, ABD'nin kendi yargı organını ilgilendiriyor.¹²

Bu temel ilke, yeni Devlet Bakanı Madeleine Albright tarafından en güzel biçimde dile getirildi. Albright BM Güvenlik Konseyi'ne, ABD'nin Irak'a ilişkin taleplerini kabul etmeye yanaşmamaları üzerine yaptığı konuşmada şöyle diyordu: ABD "yapabildiği sürece başkalarıyla birlikte, zorunlu kaldığındaysa tek başına davranmayı bilir"; ABD'nin düşüncesine göre, "ABD ulusal çıkarları açısından hayati önem taşıyan bölgelerde dışarıdan gelen kısıtlamaları kabul etmemiz söz konusu olamaz". BM,

üyeleri Washİngton'ın görüşlerini paylaşma açısından güvenli olduğunda uygun bir forumken, çoğunluk "önemli uluslararası sorunlarda ABD'ye karşı çıktığında" uygunsuz olarak niteleniyor. Uluslararası hukuk ve demokrasi güzel şeylerdir - ama sonuçları açısından değerlendirilir, süreçleri açısından değil; tıpkı serbest ticaret gibi.

Bugün ABD'nin DTÖ karşısında takındığı tavır bundan farklı değildir. Washington, DTÖ'nün, Amerikan ulusal güvenliğini ilgilendiren bir konuda "karar alma yetkisi bulunmadığı" açıklamasını yaptı; bu durumda Küba ekonomisini darboğaza sürüklemenin Amerikalılar açısından tam bir ölüm kalım savaşı olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Clinton Yönetimi'nin bir sözcüsü, ABD'nin katılımı olmadan alınan bir DTÖ kararının hiçbir Önem ya da yaptırım gücü taşımayacağını söyleyerek şunları ekliyordu: "DTÖ'nün söylediği ya da yaptığı hiçbir şeyin ABD'nin yasalarını değiştirme gücü bulunmadığına İnanıyoruz". DTÖ telekomünikasyon anlaşmasının ABD açısından bu denli önemli olmasının nedeni olarak "dış siyasetin bu yeni aracı"nın başka ülkeleri yasalarını ve uygulamalarını, kendi taleplerimiz doğrultusunda değiştirmeye zorlayan bir güç olmasının gösterildiğini anımsayalım.

Bu durumda geçerliği olan İlke şu: ABD ve yasaları, DTÖ yaptırımlarından muaftır; istediği takdirde uluslararası hukuk yasalarını çiğneyebilir. ABD bu ayrıcalığa sahip tek devlet olsa da özel durumlarda bu ayrıcalık mütefek devletlerin yararına geçici olarak genişletilebilir.

Daha önceki GATT anlaşmaları, ulusal güvenlik konularını istisnai durumlar olarak görüyordu; böylelikle Washington Küba'ya getirdiği ambargoyu "ABD temel güvenlik çıkarları açısından alman önlemler" başlığı altına alarak gerekçelendirmişti. DTÖ anlaşması da üye ülkelerin "temel güvenlik çıkarlarını korumak amacıyla gerekli gördüğü etkinlikleri gerçekleştirmesi"ni kabul eder,

ancak üç durumda: atomik bölünmeye yol açabilecek maddeler ve aşırı silahlanma karşısında, ayrıca "savaş zamanında ya da uluslararası ilişkilerde ivedilik gerektiren acil durumlarda".¹¹ Belki de saçmalığı apaçık ortada olan bir şeyin kayıtlara geçmesini istemediğinden Clinton yönetimi resmi olarak "ulusal güvenlik muafiyeti" durumundan yararlanma talebiyle başvuruda bulunmadı ama konunun bir "ulusal güvenlik sorunu olduğunu açıkça dile getirdi.

Bu yazı kaleme alındığı sırada AB ve ABD, DTO oturumlarının başlaması planlanan 14 Nisan tarihinden önce bir uzlaşmaya varabilmek amacıyla görüşmelerde bulunmaktalar. Bu arada *Wall Street Journal*, Washington'ın, "DTO'nün ulusal güvenliğe ilişkin sorunlarda söz hakkı olmadığı savını ileri sürerek DTO'yle uzlaşmaya gitmediğini" aktarıyor.*

Yakışksız Düşünceler

Kennedy'nin 1961'de Küba'ya karşı kolektif bir eylem düzenleme girişiminde bulunduğu anda aldığı tepki, kibar insanların öyle kolay kolay anımsamak İstemeyeceğı türden bir tepkidir. Meksika bir diplomat aracılığıyla, bu girişime katılamayacağını bildiriyor ve şunları söylüyordu: "Küba'nın güvenliğimizi tehdit eden bir unsur olduğuna dair bir açıklama yapacak olursak, kırk milyon Meksikalı gülmekten ölecektir"." Bizler ABD'de ulusal güvenliğimiz tehdit altında olduğunda daha ciddi tavırlar takınırız.

Washington'ın DTO anlaşmalarına karşı çıkmasını gerekçelendirme görevini üstlenen hükümet sözcüsü Stuart Eizenstat şu savı ortaya attığında da gülmekten ölen kimse rapor edilmemiştir: "Avrupa, Amerika'nın Kennedy yönetiminden bu yana sürdürdüğü ve Havana'daki hükümeti kesinlikle değıştirme amacı güden otuz yıllık

Küba politikasını sarsmaya çalışmaktadır".¹⁷ ABD'nin başka bir ülkenin hükümetini alaşağı etme, üstelik bunu şiddet, büyük ölçekli terör ve ekonomik darboğaza sürüklenme yollarıyla gerçekleştirme hakkının olduğu varsayımı karşısında da ciddiyetten ödün verilmemiştir.

Bu varsayım hâlâ yerli yerinde olsa da Eizenstat'ın beyanatı bambaşka bir açıdan tarihçi Arthur Schlesinger'in eleştirisine maruz kalmıştır. "Kennedy yönetiminin Küba politikasını yakından takip etmiş biri olarak" Schlesinger, Ticaret Müsteşarı Eizenstat'ın Kennedy Yönetimi politikalarını yanlış anladığını söyledi. Bu politikalar, "Küba'nın yarımkürede sorun çıkarması" ve bunun "Sovyetler'le bağt"ndan kaynaklanan politikalardı. O günler geride kaldı; dolayısıyla Clinton politikaları birer anakronizmdir, ama koşullar eskisi gibi olsaydı elbette son derece haklı olurdu.¹⁸

Schlesinger "yarımkürede sorun çıkarma" ve "Sovyet bağlantısı" sözleriyle neleri kastettiğini yukarıda bahsedilen beyanatında açıklamadı ama başka bir yerde, üstü Örtülü bir biçimde bunu yapmış oldu. 1961 'in başlarında Latin Amerika Misyonu'nun sonuçlarını aktaran Schlesinger, Castro'nun "çıkardığı sorunlar"ı şu şekilde tanımlıyordu: "Dizginleri kendi eline alma yolundaki Castro İdeali". Bu, "toprakların ve öbür ulusal zenginlik bileşenlerinin, mülk sahibi sınıflar lehine dağıldığı bir düzende" ciddi bir sorundu. "Küba devrimi örneğinde görüldüğü gibi yoksullar ve ayrıcalıklardan yoksun olanlar artık daha iyi bir yaşam talep ediyorlar"dı. Schlesinger "Sovyet bağlantısının ne anlama geldiğini de açıklıyordu: "Bu arada Sovyetler Birliği büyük kalkınma fonları oluşturuyor ve kendini tek bir kuşakta modernleşmeyi başarma modeli olarak sunuyor". "Sovyet bağlantısı", soğuk savaşın başlangıcı 1917'den önemli belgesel kayıtların sona erdiği 1960'lara kadar, Washington ve Londra'da benzer bir şekilde, daha da geniş anlamda algılandı.

Schlesinger ayrıca yeni başkana, "uzun tarihsel söylemlere aşırı düşkün olan sınırın güney dinleyicilerini heyecanlandıracak, "kültür ve insan ruhunun yüce amaçları" üzerine "epeyce tumturaklı lafı da salık verdi. Bu esnada biz de ciddi meseleleri hallederiz. İşlerin ne kadar değiştiğini göstermek için de, Schlesinger, "Uluslararası Para Fonu'nun kötülük dolu nüfusunu" gerçekçi bir biçimde eleştirdi, ardından bugünün "Washington Sözleşmesi"nin ("yapısal uyum", "neoliberalizm") 1950'ler versiyonunun peşine takıldı.¹⁸

Castro'nun "yarımkürede çıkardığı sorunlar" ve bunun "Sovyetler'le bağlantısı" üzerine yapılan bu (gizli) açıklamalar, bizlere soğuk savaşta aslında nasıl bir anlayışın geçerli olduğu hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ama bu bambaşka bir konu başlığı.

Yarımkürenin ötesinde sorun çıkarmak ve "artık daha iyi bir yaşam talep eden" insanlara tehlikeli fikirler aşılamak da Küba'nın suçları arasında sayılabilir. 1996 Şubatı'nın sonlarına doğru Küba, Florida'dan kalkan bir anti-Castro uçak grubundan ikisini düşürmüştü; bu uçaklar düzenli olarak Küba hava sahasına girip Havana'ya Kübalıların'ı başkaldırmaya çağıran broşürler atıyorlardı (Küba kaynakları, bu uçakların Küba'ya karşı terörist saldırılara karıştıklarını da söylüyor). ABD Küba'ya ateş püskürürken AP, Güney Afrika'da Mandela hükümetinin daveti üzerine "yoksul taşra kesimlerine sağlık hizmetleri götürmek" üzere gelen "Kübalı doktorları coşkuyla karşıladıkları" haberini veriyordu. "Güney Afrika'da 40 milyonluk nüfusa 25.000 doktor düşerken, 11 milyonluk Küba'da 57.000 doktor bulunuyor"du. Afrika'ya gönderilen 101 Kübalı doktor arasında, Güney Afrikalı olsalardı, "rahatlıkla Cape Town ya da Johannesburg'da görev yapıp" gittikleri taşra bölgelerinde alacaklarının iki katı ücret alacak en üst düzey tıp uzmanları da vardı. "1963'te Cezayir'le başlayan denizaşırı ülkelere sağlık hizmetleri gönderme programının

yürürlüğe konmasından bu yana Küba en yoksul üçüncü dünya ülkelerine toplam 51.820 doktor, di  ci, hemşire vb. göndermiş durumdadır; bunların çoğu için de "hiçbir ücret talep etmemiştir". Güney Afrika'daki coşkulu karşılamadan bir ay sonra Kübalı doktorlar bir menenjit salgını nedeniyle Haiti'den   a  ırıldılar.²⁰

Önde gelen bir Batı Almanya gazetesi 1988'de,     nc   dünya   lkelerinin Küba'yı, öğretmenlerden, inşaat işçilerinden, hekimlerden vb. oluşan "uluslararası hizmet" ekipleri nedeniyle "uluslararası bir süper güç" olarak gördüklerini belirtiyordu. 1985 yılında     nc   dünya   lkelerinde 16.000 Kübalı   alı  tı: Barış Gönüllüleri'nin ve ABD yardım uzmanlarının toplam sayısının iki katından fazlası. 1988'e gelindiğinde, Küba "bütün sanayi ülkelerinden, BM'nin Dünya Sağlık   rg  t  'nden daha fazla sayıda hekim i yurtdi  ında çalıştırıyordu. Bu yardımların çoğu karşılıksız yapılıyordu ve Küba'nın "uluslararası elçiler"¹¹, "  o  u kalkınma yardımı çalışanının kabul etmeyeceği denli kötü koşullarda yaşayan kadın ve erkeklerden oluşuyor"du. Bu onların "başarılarının kaynağı"ydı. Yazıda aktarıldığına göre Kübalılar "uluslararası hizmet"i "siyasal olgunluğun bir göstergesi" olarak görüyorlar ve okullarda "en yüce erdem" olarak tanıtıyorlar. 1996'da ANC delegasyonunun sıcak karşılaması ve "Yaşasın Küba!" diye bağıran kalabalık, onların haklı olduğuna işaret ediyor.²¹

Öte yandan New York ve Washington   zerinde Libya u  akları dolaşıyor ve aşağıdakilere ba  kaldırmalarını öğütleyen broşürler atıyor olsa, ABO'nin ne gibi bir tavır sergileyeceği sorusunu da yöneltebiliriz. Belki de pilotları   i  ek   elenkleriyle karşılandı. İki Amerikan u  a  ının d    r  lmesinden birkaç hafta önce ABC televizyonundan Barrie Dunsmore, eski ABC haber başkan vekili Walter Porges'i alıntılarken bizlere bu konuda bir ipucu da sunmuş oluyor. Porges, sivil bir uçak içindeki ABC haber takımı Akdeniz'deki ABD Altıncı Filosu'nun fotoğraflarını çekmeye

niyetlenince "oradan hemen uzaklaşmaları yoksa kendilerine ateş açılacağı" anonsunun yapıldığını anlatmıştı; Por- ges'e göre, bunu gerçekten de yapabilirlerdi çünkü "bu koşullar altında ateş açmak askeri hava sahanlıklarına ilişkin Uluslararası Hukuk kurallarına göre kesinlikle yasaldı". Elbette bir süper gücün saldırısına uğrayan küçük bir devlete gelince işler değişiyor!"

Tarihe biraz daha yakından bakmak da yararlı olabilir. Küba hükümetini alaşağı etme politikası, Eizenstat'ın belirttiği gibi Kennedy yönetimine kadar değil, onun selefine kadar uzanıyor: Castro'nunki yerine, "kendini Küba halkının çıkarlarına daha fazla adanmış ve ABD açısından daha kabul edilebilir" bir rejim getirme kararı gizlilik içinde 1960 Mart'ında alınmıştı; Latin Amerika'nın göstermesi beklenen tepkinin önüne geçilmek ve yurtiçinde öğretiler hazırlayıp benimseten uzmanların yükünü hafifletmek için operasyon "ABD müdahalesi hissettirilmeden yürütülmeli"ydi. Söz konusu dönemde, Schlesinger'in kullandığı anlamda bile olsa, "yarımkürede çıkarılan sorunlar" ve "Sovyet bağlantısı"ndan söz etmek mümkün değildi. Üstelik Kennedy Yönetimi, çabalarının uluslararası hukuku, BM'nin ve OAS'ın kurallarını ihlal ettiğini kabul ediyordu ama bu konu herhangi bir tartışmaya bile yol açmaksızın hasır altı edildi.²¹

Washington "Küba halkının gerçek çıkarları"nın onlardan daha iyi bildiğinden, ABD hükümetinin halkın Castro'yu desteklediğini ve geleceğe umutla baktığını gösteren kamuoyu yoklamalarına başvurmasına gerek yoktu. Aynı nedenle bugünkü kamuoyu yoklamaları da aynı ölçüde geçersiz sayılıyor. Küba halkı ne isterse istesin, onların çıkarlarını onlardan iyi bilen Clinton yönetimi sefalet ve açlığa sürükleme yoluyla onlara hizmet ediyor. Aralık 1994'te Gallup organizasyonuna bağlı olarak yapılan bir ankete göre, halkın yarısı "Küba'nın sorunlarının başlıca nedeni" olarak ambargoyu gösterirken yalnızca

yüzde 3'ü "bugün Küba'daki en büyük sorun"un siyasal durum olduğuna inanıyor. Yüzde 77'si Küba'nın "en kötü dostu"nun ABD olduğunu düşünüyor (başka hiçbir ülke yüzde 3'ten fazla oy almadı)- Her üç kişiden ikisi devrimin başarısızlıktan çok başarı getirdiğine inanıyor ve en büyük başarısızlıkları olarak "kendilerine ihanet eden Rusya Örneğinde olduğu gibi sosyalist devletlere güvenmelerinin" getirdiği başarısızlık gösteriyorlar. Halkın yarısı kendini "devrimci", geri kalanların yüzde kırkıysa "komünist" ya da "sosyalist" olarak tanımlıyor." Doğru ya da yanlış, kamuoyunun eğilimlerine ilişkin sonuçlar alakasızdır; yine anayurtta da uygulanan bildik bir kalıp.

Tarih hafiyeleri ABD'nin Küba politikasının başlangıç tarihinin 1820'li yıllara kadar çekilebileceğini bilirler: Washington'ın Küba'nın denetimini eline alma niyetinin ingiliz engeline takıldığı yıllardır bunlar. Dönemin Devlet Bakanı John Quincy Adams, Küba'yı "ülkemizin ticari ve siyasal çıkarları açısından son derece önemli bir yer" olarak görüyor ama sabırlı olmayı öğütüyordu: Zaman içinde Küba "olgun bir meyve" gibi "siyasal... yerçekimi kuralına uyarak" ABD'nin avcunun içine düşecek"ti. Adams'm söylediği gerçekleşti; iktidar İlişkileri yerine oturdukça, ABD yüzyılın sonunda (halkına rağmen) adayı kurtararak suçlularla turistler İçin bir cennet olan büyük bir çiftliğe dönüştürdü.

Küba'yı yönetme saplantısının bu derin tarihsel kökenlerini görmek, belki de bu yolda verilen çabalaradaki İsteri ögesini bir ölçüde açıklar. *Bay of Pigs* çıkarmasının başarısızlığa uğramasının ardından yapılan İlk kabine toplantısı, Chester Bowles tarafından "neredeyse vahşi" olarak nitelenmişti. Kennedy'nin basın açıklamalarından birinde, harekete geçmemenin bizlere "tarihin akıntısına kapılıp gitme"ye mal olabileceği belirtilerek "hararetle bir eylem programı hazırlanması" gerektiği bildiriliyordu. Kamuya duyurulsun ya da duyurulmasın Clinton'ın girişimleri de

benzer bir fanatikliği açığa vuruyor. Britanya'nın önde gelen tıp dergilerinden birine göre, "ABD'den Küba'ya ilaç satışı yapma lisansı alabilen şirketlerin sayısı" Ekim 1992 tarihli Küba Demokrasi Kanunu'ndan (CDA) önce satış yapan şirket sayısının ancak yüzde 4'ünü oluşturuyor; "dünya çapında da Amerikan düzenlemeleriyle" ve cezalarıyla "karşı karşıya kalma cesaretini tek tük ilaç şirketi gösterebiliyor".

Bu veriler, bizleri soyut uluslararası hukuk arenasından uzaklaşıp yaşamın gerçekliklerini göz önüne almaya çağırıyor. Avukatlar, gıda ve ilaç satışı yasağının, "gıda, siyasal ve ekonomik baskı aracı olarak kullanılamaz" (Roma Deklarasyonu, 1996) gibi hükümler içeren uluslararası anlaşmaları ihlal etme anlamına gelip gelmediği üzerine tartışıp durabilirler. Ama bu yasağın kurbanları CDA'nın "yasalara uygun ilaç tedarikini ve yiyecek hibelerini büyük oranda azalttığı ve bunun Küba halkına zarar verdiği" gerçeğiyle yaşamak zorundalar. Amerikan Dünya Sağlığı Demeği'nin (ADSD) yakın tarihli bir incelemesi, ambargonun ciddi beslenme sorunlarına, güvenli içme suyu kaynaklarının ve doğum oranının azalmasına, ilaçlar ve tıbbi enformasyona ulaşımın keskin bir şekilde düşmesine, on binlerce kurbanın nörolojik ya da başka hastalıklara yakalanmasına ve diğer ciddi sağlık sorunlarına yol açtığını ortaya koyuyor. Amerikan uzmanlarınca bir yıllık gözleme dayanan ADSD raporunu bir İngiliz gazetesinde aktaran Victoria Brittain şunları yazıyor: "37 yıllık ABD ambargosunun yakın tarihte daha sıkılaştırılması sonucunda, sağlık ve beslenme standartları dayanılabilecek düzeyin altına inmiş durumda". "Hastaneye kaldırılan çocuklar, en temel ilaçlar kendilerinden esirgendiği için acı içinde kıvranıyorlar" ve "doktorlar normal koşullarda göstereceği verimliliğin yarısından azını gösterebilen bir ekipmanla çalışmak zorundalar çünkü aletlerin yedek parçalarına ulaşamıyor". Başka tıp dergilerinde de benzer gözlemler aktarılıyor."

Bunlar, yalnızca güçlü olanın oyunu sürdürebileceği anlayışına dayanan ciddi suçlar, resmi düşmanlara karşı silah olarak kullanılan yasal araçların kasıtlı olmayan ve dönüşlü ihlalden oldukça farklı suçlar.

Dürüst olmak gerekirse, ambargonun yol açtığı sorunlar üzerine ABD'de bazı haberlerin yayımlandığını itiraf etmeliyiz. *New York Times* tş Dünyası sayfalarında yayımlanan büyükçe bii haber "Küba Purosı Fiyatlarında Patlama-. Puroların Bulunması Güçleştikçe Ambargo Can Yakmaya Başlıyor" başlığını taşıyor. Haber Manhattan'da "lüks bir sigara içme odası"nda bulunan iş dünyası yöneticilerinin çektiği sıkıntıları anlatıyor: Yöneticiler, "Amerika'da bu günlerde Küba purosu bulmanın çok zor olduğundan, bulunabilenlerin fiyatlarının en büyük tiryakilerin boğazlarını bile yakacak yükseklikte olduğundan" yakınıyorlar.²⁷

Clinton yönetimi tarihte eşi benzeri görülmemiş bu ekonomik savaşın ağır sonuçlarını, Kübalılar¹ "kurtarmayı" vaat ettiği rejimin politikalarına bağlıyor. Oysa durum bunun tam tersi: "Amerika'nın Küba'yı ekonomik bir darboğaza sürüklemesi", Arthur Schlesinger'in Başkan Kennedy'ye yazdığı raporda belirtilen nedenlerle planlanmış, sürdüröl' müş ve Soğuk Savaş sonrası dönemde yoğunlaştırılmış bir politikadır. Kennedy'nİN Latin Amerikan misyonundan korktuğu gibi sağlık ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi programlarının yakaladığı başarı, Castro'ya özgü "dizginleri kendi eline alma anlayışını" yaymaya yarıyor, dünyanın en büyük eşitsizliğinin yaşandığı kesimdeki "yoksul ve ayrıcalıklardan yoksun insanları" daha iyi bir yaşam talebinde bulunmaya itiyordu. Bu değerlendirmenin en ufak bir inanıhr- Uğı olmadığını gösteren, yanında tamamıyla akılcı güdülere dayanan tutarlı eylemler bulunan, zengin ve zorlayıcı tarihsel kasıtlar mevcuttur. Amerika'nın politikalarını insan hakları ve demokrasi kaygısıyla şekillendirdiği savı, en önemsiz kayıtlara şöyle bir göz atma yoluyla bile çürütülebiir.

Bununla birlikte, "Amerikan değerlerinin zaferini kutladığımız şu günlerde bu gibi konular üzerine düşünmek ya da yorumlarda bulunmak uygun bir davranış değildir. Şunun da üzerinde durmamamız gerekir: Clinton, serbest ticaret tutkusuyla "Meksika'yı, düşük fiyatlı domateslerin ABD'ye nakliyatına son verecek bir anlaşma" imzalamaya zorlamakta. Bu, Florida'daki üreticiler için büyük bir armağanken Meksika'ya yılda 800 milyon dolarlık zarar getirecek. Anlaşma aynı zamanda hem NAFTA hem de DTO anlaşmalarını ihlal ediyor. Yönetim, alınan bu kararı şöyle açıkladı: "Meksika'dan gelen domatesler daha ucuz olduğundan tüketiciler onları tercih ediyor". Demek ki serbest piyasa işliyor ama her zaman istenen sonuçları vermiyor ya da domatesler de ulusal güvenliğe bir tehlike oluşturuyor.²⁸

Emin olalım, domatesler ve telekomünikasyon çok farklı uzaklıklardadır. Clinton'ın Florida'h üreticilere yapacağı her koruma, telekomünikasyon endüstrisinin gereksinmelerinin yanında gölgede kalır. Thomas Ferguson'un "1996 seçimlerinin en iyi saklanan sırrı"nı anlattığı gibi: "telekomünikasyon sektörü tek başına Bili Clinton'ı kurtaran sektördü," Clinton bu "şaşırtıcı derecede kârlı sektör"den kampanyası için en büyük katkıyı aldı. 1996 telekomünikasyon yasası ve DTÖ anlaşması, bir bakıma teşekkür notlarıydı. Gerçi iş dünyası tarafından daha farklı bir hediye paketi seçilmiş olsaydı da sonuç pek farklı olmazdı, tam da iş dünyasının yine başka bir "Amerikan şirketi için Sürpriz Pam"sinde, *Business Week*'m "harikulade" kalan dediği şeyden çektiği bir zamandı.¹⁹

Anımsanmaması gereken hakikatler arasında, daha önce kısaca sözünü etmiş olduğumuz "Reagan dönemine özgü bireyselleşme"nin ve "kutsal serbest piyasa"nın gerçek yüzleri de bulunuyor. Yoksullara ve savunmasızlara bu iki kavramı yücelten söylevler çekilirken, korumacı ekonomi politikaları doruk noktasına ulaşmış ve yönetim, kamu

fonlarını yüksek teknoloji endüstrisine akıtmıştır. Bu noktada meselenin özüne parmak basmış oluyoruz. "Serbest piyasa tutkusu"na kuşkuyla yaklaşmak için her türlü geçerli nedenimiz vardır ama bu, asıl öykünün yalnızca bir dipnotudur: ABD şirketlerinin uluslararası piyasalara nasıl bu denli hâkim olduğunun ve bugün kutladığımız "Amerikan değerlerinin" öyküsü.

Ama bu, ancak başka bir araştırmaya konu olabilecek kadar uzun bir öyküdür; bizlere çağdaş dünya hakkında pek çok şey anlatacak bir öykü; toplumsal ve ekonomik gerçeklikleri, çaresizlik, umutsuzluk ve kayıtsızlık aşıl原因an ideoloji ve doktrinleri anlatacak bir öykü.

İlk ke: Z'de 1997 Mart'mda basılmıştır.

Notlar

1. David Sanger, NYT, 17 Şubat 1997; Youssef ibrahim NYT, 13 Aralık 1996; Harvey Cox, *World Policy Review*, Bahar 1997; Martin Nolan, *Boston Globe*, 5 Mart 1997; John Buell, *Progressive*, Mart 1997.
 2. Shafiqul islam, *Foreign Affairs, America and the World*, 1987-1990.
 3. Patrick Low, *Trading Free* (Twentieth Century Fund 1993).
 4. *Observer* (Londra), 19 Ocak, İZ Ocak 1997; ayrıca Noam Chomsky, *Powers and Prospects* (SüJJth End, 1996), 18; *Independent*, 24, 25 Kasım 1996; *Guardian Weekly*, 5 Ocak 1997, *Financial Times*, 17 Ocak 1997.
 5. Gary Silverman and Shada islam, *Far Eastem EconO' mic Reviev*, 27 Şubat 1997.
 6. Reuters 1 Şubat 1996, aktaran Andrew Grove, *Only the Paranoid Survive* (Doubleday, 1996), 201, 172-173. Olasılıklar üzerine bkz. Robert McChesney, *Corporate Media and the Threat to Democracy* (Öpen Media Pamphlet Series/Seven Stories Press, 1997); Edward Herman ve Robert McChensey, *The Global Media* (Cassell, 1997).
- l.jornal do Brasil*, 10, 19 Mart 1997; *Revista Atencao*,

- Mart 1997, yeniden basım *Sem Terra*, Şubat 1997 sayısı İçinde; Carlos Tautz, *Latinamerica Press*, 13 Mart 1997
8. Deborah Hargreaves, *Financial Times* (Londra), 2 Şubat 1996.
 9. *NYT* başyazı, 17 Şubat 1997; Peter Morici, *Current History*, Şubat 1997
 10. *NYT* başyazı, 17 Şubat 1997; *NYT*, 13 Kasım 1996; Wayne Smith, in *These Times*, 9 Aralık 1996; Anthony Kirkpatrick, *Lancet* 358, no.9040, 30 Kasım 1996, yeniden basım *Cuba Update*, Kış 1997 sayısı içinde; David Sanger, *NYT* 21 Şubat 1997.
 11. Ian Williams, *Middle East International*!, 21 Mart 1997. Birleşmiş Milletler kayıtlarının standart bir yorumu için bkz. Noam Chomsky, *Detering Democracy* (Verso 1991), Bölüm 6; *Letters from Lexington* (Common Courage, 1993), 8. ve 9. Bölümler.
 12. Abraham Sofaer, *The United States and the World Court*, ABD içişleri Bakanlığı, Halkla İlişkiler Bürosu, *Current Policy Series*, sayı:769, Aralık 1985.
 13. Jules Kagan, *Middle East International*, 21 Ekim 1994.
 14. Frances Williams ve Nancy Dunne, *Financial Times*, 21 Kasım 1996.
 15. *Wall Street Journal*, 25 Mart 1997.
 16. Ruth Leacock *Requiem of Revolution* (Kent State, 1990), 33.
 17. David Sanger, *NYT*, 21 Şubat 1997.
 18. Artbur Schlesinger, mektup, *NYT*, 26 Şubat 1997.
 19. *Foreign Relations of the United States*, 1961-63, cilt: XII, *American Republics*, 13 ve sonrası, 33, 9. (Government Printing Office, Washington, DC 1997).
 20. Tim Weiner ve Miya Navarro, *NYT*, 26 Şubat 1997, bu yazıda ayrıca ABD'nin uçaklardan en azından birinin, belki üçünün de, Küba hava sahasını ihlal

- ettiği ve Havana hava trafiği kontrol biriminden uyarı aldığı da aktarılıyor. Son dönemdeki terörist saldırılar için bkz. Cuba *öpdte*, Mart/Nisan 1996. Angus Shavv, AP, 27 Şubat; Donna Bryson, AP, 20 Şubat; Li-oneü Martin, Reuters, 26 Mart 1996 (*Sanjose Mercury News*). *Boston Globe*, 24 Mart 1996.
21. Michael Stuehrenberg, *Die Zeit; Wor\â Press Review*, Aralık 1988
 22. Barrle Dunsmore, "Live from the Battlefield", tartışma makalesi, 8 Ocak 1996.
 23. Picro Glcije5Q3 "Ships in the Night; The CIA, the White House and the Bay of Pigs" *Joumal of Latin America Studies* 27 no:1, Şubat 1995, 1-42; jules Benjamin, *The United States and the Origins of the Cuba Revolution* (Princeton University Press, 1990)
 24. *Miami Herald*, îspanya baskısı, 18 Aralık 1994; Manna Lopez Vigil, *Envio* (Jesuit University of Central America, Managua), Haziran 1995.
 25. Kirkpatrick, agy., Joanna Cameron, "The Cuban Democracy Act of 1992: The International Complications", *Fktcher Forum* (Kış/Bahar 1996). Arka plan ve kaynaklar için bkz Noam Chomsky, *Year 501* (South End, 1993), Bölüm 6.
 26. Cameron, "Cuban Democracy Act"; Amerika Dünya Sağlığı Derneği, *Denial of Food and Medicine: The /m-pact of the VS Embargo on Health and Nutrition in Cwba*, Mart 1997; Victoria Brittain, *Guardian Weekly*, 16 Mart 1997.
 27. *NYT*, 17 Nisan 1996.
 28. David Sanger, *NYT*, 12 Ekim 1996. Bir yıl sonra, Clinton Yönetimi Japon bilgisayarları için yüksek vergiler getirdi. Bkz. aşağıda, Bölüm VII.
 29. Thomas Ferguson, *Mother Jones*, Kasım/Aralık 1996; *Business Week*, 12 Ağustos 1996.

IV

Neoliberal Düzend Piyasa Demokrasisi

Öğretiler ve Gerçeklik

IV

1997 Mayıs'ında, Güney Afrika Cape Town Üniversitesi'nde yıllık Davle Memorial Konuşmasından alınmıştır.

Akademi alanında özgürlük ya da genel olarak insan özgürlüğü üzerine konuşmamı rica ettiler; bu çok yönlü bir konu. Bu nedenle konuyu daha yalın ve basit yanlarıyla ele alacağım.

Fırsat olmadan özgürlük, şeytan armağanıdır; özgürlüğü kullanma fırsatı vermeyi reddetmekse düpedüz suçtur. Zayıfların yazgısı, "uygarlık" dediğimiz şeye daha mesafeli yaklaşmayı gerektiriyor. Ben burada konuşurken 1000 çocuk kolayca önüne geçilebilecek hastalıklardan ölüyor; bunun yaklaşık iki katı kadın temel ilaçlar ve bakımla engellenebilecek olmasına karşın hamilelik ve doğum sırasında ölüyor ya da ciddi rahatsızlıklar geçiriyor.¹ UNICEF bu trajedileri ortadan kaldırmak ve temel sosyal hizmetlerin evrensellik kazanması için, "gelişmekte olan ülkeler"in yıllık askeri harcamalarının dörtte birinin ya da ABD'nin askeri harcamalarının yüzde 10'unun yeterli olacağını söylüyor. İnsan özgürlüğü üzerine söylenebilecek ne varsa, bu gibi gerçeklerin ışığında söylenmelidir.

Bu denli derinlere kök salmış toplumsal hastalıklara çare bulunması hiç de imkânsız değil ve bu umut temelsiz de

değil. Geçtiğimiz yıllar bizlere, açıktan açığa baskı uygulayan uranlıkların yıkıldığını, pek çok umut vaat eden bir „ bilim anlayışının geliştiğini ve daha parlak bir gelecek bek- : lentisi gütmemiz için daha başka pek çok neden olduğunu • gösterdi. Ayrıcalıklı kesimin söylemi kendine güven ve za- . fer izleri taşıyor: İlerleme yolunu biliyoruz; başka yol da „ yok. Tekrar tekrar açıkça vurgulanan ana tema şu: "SÛ- / ğuk savaşta Amerika'nın zaferi aslında belli siyasal ve ' ekonomik ilkelerin zaferiydi: Demokrasinin ve serbest pi- = yasanın". Bu İlkeler "geleceğe giden taşları Örmekte - Amerika'nın hem bekçisi hem de modeli olduğu bir gele- • ceğe". Buradaki alıntı *hJew York Times'm* baş siyaset yo- rumcusundan, ama çizilen tablo zaten son derece genel geçer; dünyanın çok büyük bir kesiminde sıkça yineleni- yor ve eleştiri getirenler tarafından bile genel kabul görü- ' yor. Bu, aynı zamanda "Clinton öğretisi" olarak da nite- ' lendiriliyor. Bu öğretiye göre, yeni görevimiz "demokrasi" ' nin ve açık piyasaların yeni zaferini pekiştirmek".

Hâlâ tartışmaya açık olan tek bir konu varmış gibi gö- rünüyor: Bir uçta, "Wilson'cu idealistler" geleneksel iyi , niyet gözetme anlayışına bağlılığın sürdürülmesi tarafta- rıyken, "gerçekçiler" söz konusu "küresel iyilikçilik" sefe- rini yürütmek için yeterli araca sahip olmadığımızı ve başkalarına hizmet edelim derken kendi çıkarlarımızı da unutmamamız gerektiğini söylüyorlar. Daha iyi bîr dün- yaya giden yolsa, bu iki yol arasında bir yerlerdeymiş gibi lanse ediliyor.²

Gerçekte olup bitenlerse bunlardan oldukça farklı gö- < rünüyor. Kamuya açık güncel siyasal tartışmalar ne gerçek politikalarla, ne de yukarıda sözü geçen öncüllerle çıkışı- • • yor; ABD olsun, başka ülkeler olsun, dünya yüzünde bu türden hiçbir güç "küresel iyilikçilik" mantığıyla hareket / etmez. Demokrasi bütün dünya çapında saldırı altında; saldırıda bulunanlar arasında önde gelen sanayileşmiş ül- • keler başı çekiyor. Özellikle demokrasiden anladığımız,

insanların kendi kolektif ve bireysel ilişkilerini sürdürme-bilmelerine fırsat tanınması olunca. Demokrasiye yapılan saldırılarla piyasa yakın bir ilişki içinde. Piyasanın kökeni, birbirleriyle ve güçlü devletlerle gittikçe daha sıkı bir ilişki kuran ve büyük ölçüde kamudan bağımsızlaşan büyük şirket güçlerinde yatıyor. Bu tür şirketlerin devasa güçleri, izlenen toplum politikası sonucunda gittikçe büyüyor. Söz konusu toplum politikasını, üçüncü dünyanın yapısal modelini küreselleştirmek olarak özetleyebiliriz: çok büyük bir servete ve ayrıcalıklara sahip sektörler. "Piyaya yaşamın bütün zorluklarıyla savaşmak düşen ve nimetlerin daha eşit bir dağılımı ümidiyle gizlice iç çeken emekçi kesim"in oranında kesintisiz bir artış. Bundan 200 yıl önce Amerikan demokrasisinin çerçevesini oluşturan James Madison'ın kehanetiydi bu.³ Bu politikalar kendilerini en açık biçimde Anglo-Amerikan toplumlarında gösterdiler de, tüm dünya genelinde geçerli ve yayılmaya da devam ediyor. Çıkış noktası olarak "sonsuz ama gizemli bilgeliği içindeki serbest piyasa kararları", "piyasa devriminin getirdiği kaçınılmaz yeni düzen", "Reagan'cı bireycilik", ya da "piyasayı birebir etkileyen yeni Ortodoksluk" gösterilemez. Tersine, bu politikaların izlenmesinde belirleyici olan, geçmişte olduğu gibi yine devlet müdahalesidir; devletin dayattığı bu politikaların anahatları ise olumlu bir izlenim bırakmaktan çok uzaktır. Devlet politikalarının günümüzdeki çeşitlemeleri, sınıf çatışması konusunda oldukça bilinçli olan üst sınıfın yaklaşımını en iyi biçimde gözler önüne seren iş dünyası basınının deyişle, on beş yılı aşkın bir süredir "sermayenin emeği açıkça denetim altında tutma"sını sağlamıştır.

Üst sınıfın yaklaşımı geçerli olacaksa, daha adil ve daha özgür bir dünyaya giden yol ayrıcalık ve iktidar kavramlarından örülmüş bir anlayıştan geçmek zorundaymış gibi görünüyor. Burada böylesi bir mantığın olası sonuçları üzerinde durmayacağım; amacım bu mantığın ne denli

geçerli olup olmayacağını sorgulatmak ve şu noktaya dikkat çekmek: Gene Edward Bernays'den bir alıntı yapacak olursak, "asker bedenleri nasıl ordu tarafından denetim altında tutuluyorsa", bugünün egemen öğretileri de "kamu zihninin denetim altında tutulmasına katkıda bulunmasa" ve iş dünyasını savaş zamanı öğrendikleri propagandanın yararlarıyla donatmasa pek de kolay ayakta kalabilirmiş gibi görünmüyor.

İlginçtir ki yetmiş yıl önce Britanya Muhafazakâr Partisi başkanının kullandığı sözlerle, dünyanın önde gelen iki demorasisinde de, 1. Dünya Savaşı'nın büyük ölçüde başarılı olmuş propaganda sistemlerinden çıkarılan "dersleri, siyasal savaşım alanının düzenlenmesine uyarılama" gereksinmesi konusunda bir bilinçlenme göze çarpıyordu. Aynı yıllarda ABD'deki Wtison'cu libareller, bu arada kamusal alanda yer alan aydınlar ve gelişmeye açık siyasetbilimî alanındaki önemli isimler de aynı sonuca vardılar. Batı uygarlığının bir başka köşesinde Adolf Hitler, bir sonraki sefer Almanya'nın propaganda savaşında yenilgiye uğramayacağını haykırarak Anglo-Amerikanlar'ın edindiği propaganda derslerini kendi ülkesindeki siyasal savaşıma uyarılama yolunda kendine özgü teknikler geliştirdi.⁶

Bu arada iş dünyası, "kitlelerin yeni fark edilen siyasal gücü"nün eline koz verebilecek "tehlikeli yüzlü sanayiciler" konusunda uyarıda bulundu ve "insanların zihinleri üzerinde" bir savaş açma ve bu savaşı kazanma gereğinden söz etmeye başladı; "vatandaşlar kapitalizm öyküsüyle yetiştirilecekler"di, insanlar "bu öyküyü kendi başlarına sadakat içinde tekrar edip durmaya başlayıncaya dek bu öykü anlatılmaya devam edecek"ti. Bu noktadan sonra ise yeni Önlemler alınacaktı.⁷

"Geleceğe giden yolun taşlarını ördüğü" söylenen "siyasal ve ekonomik ilkeler"in gerçek anlamlarını ortaya çıkarmak için retorik söylemlerin ve halka yapılan açıklamaların ötesine geçip, gerçek pratiklere ve yalnızca

belli bir kesimin kullanımına açık belgelere bakmak gerekir. Tek tek olayların yakından incelenmesi son derece açıklayıcı olabilir; ne var ki sonuçta ortaya adil bir değerlendirme çıkmasını istiyorsak, incelenecek olayların dikkatle seçilmesi gerekir. Seçim yapma konusunda izleyebileceğimiz belli başlı yollar vardır. Birincisi, söz konusu öğretilerin yandaşları tarafından kendi davalarının doğruluğunu en iyi şekilde kanıtladığı söylenen örnekleri ele almaktır. Bir başkası, etkilenmenin azami, müdahaleninse asgari olduğu olayları incelemektir; böylelikle bu ilkelerin en saf halleriyle nasıl işlediklerini görebiliriz. Kremlin'in "demokrasi" ve "insan hakları" derken neyi kastettiğini belirlemek için, *Pravda'nın* ABD'deki ırkçılığa ve müttefik devletlerin rejimlerindeki devlet terörüne ilişkin sert dilli açıklamalarına başvurmaya gerek yoktur; iyi niyet savına karşı çıkanlara bakmaya da. Bizim için gerçekten açıklayıcı olacak şey, Doğu Avrupa "halklarının demokrasileri"ndeki işleyiştir. Burada ele aldığımız konu yalın bir konudur ve yukarıda sözü edilen, kendi kendine "bekçilik ve modellik" rolü atfetme tavrına bir başka örnek oluşturur. Latin Amerika bizlere en açık verileri sağlayabilecek bir inceleme alanıdır; özellikle de Orta Amerika-Karayıp Bölgesi. Bu bölge, yaklaşık bir yüzyıl boyunca Washington'a en fazla dert olmuş bölgedir; bu nedenle izlenen politikaların ve günümüzün neoliberal "Washington Sözleşmesinin" temel ilkeleri, bu bölgenin durumunu ve bu durumun nasıl ortaya çıktığını incelediğimizde, en açık biçimde ortaya çıkar.

Söylemde sıkça kullanılan kavramların yaşama geçirildiğine pek nadir rastlarız; bu kavramların yaşama geçirilmesi gerektiğinden bahsedecek olanlara "aşın uçta" olduğu söylenir ya da daha kötü yaftalar yakıştırılır. Uygulamalı örneklerin, "geleceğe giden yolun taşları"Yu oluşturmuş siyasi ve ekonomik ilkelere ilişkin yararlı izlenimler verdiğini anımsatmakla yetinerek elimizdeki verileri yorumlamayı okura bırakıyorum.

Washington'ın, günümüzdeki tabiriyle "demokrasi seferi" Reagan yılları boyunca büyük bir coşkuyla desteklendi. Latin Amerika bu seferin gerçekleştirilmesi için seçilmiş bölgeydi. Bu bölgede alınan sonuçların, Amerikan liberalizmine arka çıkan önemli bir derginin editörünü alınıtılacak olursak, ABD'nin "günümüzde, demokrasi zaferinin esin kaynağı" olduğunu en açık biçimde ortaya koyduğu söylendi." Akademik alanda yakın tarihli demokrasi İncelemeleri, "Latin Amerika'da demokrasinin canlanması"nı "etkileyici" olarak niteliyor ama hemen ardından sorunlar olduğunu da ekliyor; bu incelemelere göre, "uygulamaya engel teşkil eden öğeler tedirginlik vermeyi sürdürüyor" ama bu sorun Latin Amerika'nın ABD'ye daha derinlikli biçimde eklemlenmesiyle aşılabılır. İncelemeyi kaleme alan Sanford Lakoff'a bakacak olursak, "tarihe geçmesi gereken Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması" (NAFTA) demokratikleşme yolundaki en önemli gizilgücü oluşturuyor. Lakoff'a göre, geleneksel ABD etkisi altındaki bölge ülkeleri "askeri müdahale"yi ve "kanlı iç savaşları" geride bırakmış, demokrasi yolunda ilerliyorlar.⁹

Bu ülkelerin yakın tarihlerine biraz daha yakından bakalım; bunların bir kısmı ağırlıklı olarak ABD etkisi altında, bir kısmıysa "Amerikan misyonu"nun başarılarını ve vaatlerini sergilemek üzere belli dönemlerde belli açılardan örnek gösterilmek üzere kullanılıyor.

Lakoffun üstü kapalı olarak değindiği "engelleyici öğeler"in başını "iç pazar"ı koruma çabaları çekiyor - başka deyişle, yabancı (ağırlıklı olarak Amerikan) şirketlerinin toplum üzerinde daha da fazla denetim kazanmasını engelleme çabaları. Bu durumda demokrasiden anlamamız gereken şey, önemli karar alma mekanizmalarının, çoğunun yabancı olduğu özel uranlıkların eline verilmesi. Bu arada devlet, zafer tacıyla dolaşan neoliberal siyasal ve ekonomik ilkeler uyarınca "mümkün olduğunca küçültülürken", kamu kesimi de gözden iyice uzaklaşıyor.

Dünya Bankası tarafından hazırlanan yakın tarihli bir çalışma, yeni Ortodoksluğun "çoğulcu, katılımcı bir siyaset idealinden, yetkeci ve teknokratik bir ideale doğru hızlı bir kaymayı" simgelediğini ortaya koyuyor; böylesi bir ideal yirminci yüzyıl liberal ve ilerlemeci düşüncesinin, bu arada bir başka çeşitleme olarak nitelendirebileceğimiz Leninist modelin temel öğelerine son derece uygun düşüyor. Bu iki model arasında görülenden daha fazla benzerlik olduğuna inanıyorum.¹⁰

Arka plan üzerine düşünmek, bizlere demokrasinin ve pazarların işleyişi konusunda yararlı veriler sağlayacaktır.

Lakoff, sözünü ettiği "Latin Amerika'da demokrasinin canlanması"nı özel olarak incelemiyor; bunun yerine, 1980'li yıllarda, Washington'ın yeni haçlı seferine katkıda bulunan bir akademik kaynaktan alıntılar yapma yoluna gidiyor. Kaynak, akademik yaklaşımla "içeriden bakan birinin gözlemleri"ni birleştiren Thomas Carothers imzasını taşıyor; Carothers, Reagan döneminde Dışişleri Bakanlığı'nca yürütülen "demokrasiyi yaygınlaştırma" programında çalışmış." Carothers, Washington'm "demokratikleştirme itkisi"ni "içtenlikli ama büyük ölçüde başarısızlığa uğramış bir çaba" olarak değerlendiriyor. Üstelik, söz konusu başarısızlığın sistematik olduğundan söz ediyor: Güney Amerika'da Washington etkisinin en az olduğu bölgelerde gerçekten de demokratikleşme açısından bir İlerleme görülüyor; bu ilerlemelerin karşısında yer alan Reagan Hükümeti, ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu görünce bu kez demokratikleşme eğilimindeki payından dem vurmaya başlıyor. Washington'ın en fazla etkili olduğu yerlerde ise, ilerlemeden pek az söz edebiliyoruz; az da olsa görülen ilerlemelerde ise Washington'm pek payı yok, hatta bunlara karşı köstekleyici bir tavır takınıyor. Carothers'm çıkarımı, ABD'nin "büyük ölçüde demokratik olmayan ülkelerin... temel düzeni"ne sahip çıkma, "halk-tabanlı değişim"e karşı çıkma ve bu yolla "uzun

zamandır müttefikî olarak gördüğü geleneksel iktidar yapılarını sarsmayacak, hiyerarşiyi zedelemeyecek sınırlı demokratik değişimler" peşinde koşma eğiliminde olduğu.

Bu son cümle ek bir açıklama gerektiriyor. Amerika Birleşik Devletleri deyişî kullanım açısından bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri içinde yer alan iktidar yapılarına gönderme yapar. "Ulusal çıkar" denen şey bu grupların çıkarları anlamına gelir; bu da, genel halkın çıkarlarına pek tekabül eden bir şey değildir. Yukarıdaki cümleyi yeniden ele alalım: Washington, ABD içi iktidar yapılarının uzun zamandır müttefikî olarak gördüğü geleneksel iktidar yapılarını sarsmayacak, yukarıdan-aşağıya demokrasi biçimleri peşinde koşma eğilimindeydi. Elbette bu pek şaşırtıcı bir çıkarım değil; tarihsel açıdan bir yenilik de sayılmaz.

ABD'nin kendi İçinde de, "yukarıdan aşağıya demokrasi"nin kökleri Anayasal sisteme dek uzanıyor.¹² Bazı tarihçiler bu ilkelerin, ulusal topraklar üzerinde egemenlik sağlandığı ve yerleşime geçildiği zaman güçlerini yitirdikleri görüşünde. İnsanlar bu yılları ne denli farklı değerlendirirlerse değerlendirsinsinler, on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde Amerika'nın temelini atan kurucu öğretiler yeni ve çok daha baskıcı bir biçime bürünmüşlerdi. James Madison "kişilerin haklarından söz ederken *tek tek kişiler'in* haklarından söz ediyordu. Ama sanayiye dayalı ekonominin büyümesi ve ekonomik girişimciliğin şirketlerin tekeline geçmesiyle, bu terim yeni anlamlarla donatıldı. Yakın tarihli resmi bir belgede şu ibareyle karşılaşıyoruz: "Özel ya da tüzel *kişiler*, bireyleri, şubeleri, ortaklıkları, toplulukları, mal varlığını, tröstleri, şirketleri, başka örgütleri (herhangi bir Devlet'İN yasalarına göre Örgütlenmiş olsun ya da olmasın) hükümete bağlı herhangi bir birimi kapsayabilecek genel bir terimdir"." Böylesi bir yaklaşım, Madison't ve düşünsel arka planları Aydınlanma'da ve klasik liberalizmde yatan herkesi şaşkına uğrattı herhalde.

İnsan hakları ve demokrasiye ilişkin bu köktenci değişiklikler ilk olarak yasama yoluyla değil, yargı kararları ve fikirler düzeyinde girdi. Daha önce yapay varlıklar olarak görüldüğünden hiçbir hakları bulunmayan şirketler, insanların sahip olduğu her türlü hakla, hatta "ölümsüz kişiler" ya da "olağanüstü varlıklı ve güçlü kişiler" olduklarından, insanların sahip olduğundan da fazla hakla donatıldı. Bunun da ötesinde, şirketler artık Devlet'in dayattığı yürütmelikler uyarınca değil, çok daha az sınırlamayla, kendi seçimleri doğrultusunda hareket edebileceklerdi.¹⁴

Muhafazakâr hukuk bilginleri bu yeniliklere karşı çıkarak uygulamalarının, hakların ancak ve ancak bireylere tanınabileceği yolundaki geleneksel düşüncüyü, bu arada piyasa ilkelerini de göz ardı etmek olacağını söylediler. Ama söz konusu bilginler, yeni yetkeci yasa biçimlerinin kurumsallaştırılmasının önüne geçemedi. Yeni yasaların arasında ücretli emeğin yasallaştırılması da bulunuyordu; ana damar Amerikan düşüncesinde, on dokuzuncu yüzyılın çok büyük bir kısmında ücretli emek uygulaması hem yükselen emekçi hareketi tarafından, hem de Abraham Lincoln, Cumhuriyetçi parti ve kodaman medya tarafından kölecilikten birazcık daha iyi bir uygulama olarak görülüyordu.¹⁵

Bunlar, piyasa demokrasisinin doğasını anlama açısından son derece önemli ipuçları sunmaktadır. Ortadaki maddi ve ideolojik sonuçlar, yurtdışında İstenen "demokrasi"nin, yurtiçindeki modeli yansıtmamasının beklendiğini gösterir: yukarıdan aşağıya denetleme biçimlen, halkın katılımcı değil izleyici rolünü üstlenmesi, anadamar modern demokrasi kuramı uyarınca "cahil ve karışıklık çıkarmaya meyilli ayaktakımı"nın karar alma mekanizmasının dışında bırakılması. Bu fikirler genel olarak köklerini gelenekten alırlar. Ne var ki, "kolektivist yasal birimler" çağı olan bu yeni çağda birtakım kökten dönüşümler geçirdikleri de unutulmamalıdır. •

ABD rehberliğindeki "demokrasi zaferi"ne dönecek olursak, Lakoffun da, Carothers'ın da, Washington'ı büyük ölçüde demokratik olmayan ülkelerin geleneksel iktidar yapılarını nasıl koruduğu sorusunu sormadıklarını görürüz. Bu İnsanların üzerinde konuştukları şey, ardında on binlerce işkence görmüş ve bu işkenceler sonucu tanınmaz hale gelmiş ceset, milyonlarca sığınmacı ve belki de artık onarılması mümkün olmayan boyutlarda tahrip yapan terör ve savaş değildi - bu savaşların büyük ölçüde Kilise'ye karşı yürütülen savaşlar olduğunu belirtmekte yarar var: Kilise, adaletin ve demokratik hakların biraz olsun arkasında durabilmek İçin acı çeken insanlara yardım etmeye başlayınca, "ezilenin yanında yer alınca", düşman olarak gösterilmişti. O korkunç 1980li yılların "sessizlere ses olan" bir başpiskoposun öldürülmesiyle açılıp, aynı yolu izleyen altı önde gelen Cizvit aydınının öldürülmesiyle kapanması neredeyse simgesel bir anlam taşıyor: Bunların hepsi, "demokrasi seferi"ne çıkmış zafer sahiplerinin silahlandırdığı ve eğittiği terörist güçlerce öldürülmüşlerdi. Orta Amerika muhalif aydınlarının iki anlamda susturulduğu unutulmamalı: Bazıları öldürülüyor, bazılarınıaysa yokmuş muamelesi yapılıyor. Düşman ülkelerdeki muhalifler yüceltilirken, bu aydınlar ABD içinde neredeyse kimse tarafından tanınmıyor.

Bu gibi konular, zafere ermiş kişilerin elindeki tarihe alınmıyor. Bu açıdan hiç de bir istisna oluşturmayan Lakoffun incelemesine baktığımızda, ortalıkta gezinen "askeri müdahale" ya da "iç savaşlar" gibi sözlere rastlasak bile bunların nedenleri üzerinde durulmadığını görüyoruz. Yukarıda sözü geçen iktidar yapıları ortadan kalkacak olursa, geleceği şekillendirmesi gereken ilkeleri daha iyi anlama kaygısı güden kişilerin bu konuları ele alışı farklı olacaktır.

Lakoffun Nikaragua'ya getirdiği standart betimleme, özellikle açıklayıcı bir nitelik taşıyor: "İç savaşın bitmesiyle demokratik seçimlere gidildi; refah içinde ve kendi kendini

yöneten bir toplum yaratma yolunda zorlu çabalara girişilmiş durumda". Gerçekteyse, Nikaragua'ya saldıran süper güç, ülkedeki ilk demokratik seçimden *sonra* saldırılarını artırmış durumda. 1984 seçimleri, Latin Amerikalı akademisyenlerden oluşan profesyonel bir topluluk (LASA), İrlanda ve Britanya meclis delegasyonları ve içlerinde dikkat çekecek ölçüde Reagan'cı çirkeflikleri destekleyen basım Hollanda hükümeti delegasyonun da bulunduğu başka pek çok merci tarafından yakından gözlendi ve yasal olarak nitelendirildi. Orta Amerika demokrasisinin önde gelen ismi Kosta Rikalı Jose Figueres bile "bu işgal edilmiş ülke"de seçimlerin yasal olduğunu söyleyerek Washington'dan, Sandinistalar'a "barış içinde başladıkları şeyi hak ettikleri biçimde bitirme" izni vermelerini istedi. Amerika Birleşik Devletleri seçimlere şiddetle karşı çıktı ve kendi terör temelli savaşı açısından bir engel oluşturma gizilgücü taşıyan seçim sonuçlarını yok sayma amacı güttü. Amerika'nın bu kaygısız Öğreti sisteminin başarısı sayesinde sonuçlar kısa süre içinde geçerliğini yitirdi: Seçim sonuçlarına ilişkin belgeler dikkate şayan bir biçimde yitip giderken, bunların yerini seçimlerin bütünüyle sonuçsuz kaldığı yolundaki devlet söylemi aldı.¹⁶

Bunun ardından gerçekleştirilen seçimlerin sonucu başından beri belli olması da göz ardı edilmekte.¹⁷ Washington bu ikinci seçimlerde sonuçlar kendi İsteddiği doğrultuda olmadığı takdirde, Nikaragualılar'ın yasadışı ekonomik savaşı ve "yasadışı güç kullanımını" sürdüreceklelerinden kuşku duymamalarını belirtti. Her iki edim de Dünya Mahkemesi'nin hemen sona erdirilmesini emrettiği, ama elbette herhangi bir sonuç alamadığı edimlerdi. Seçimlerin sonuçlan istenen doğrultuda olunca ABD'deki coşkulu kutlama gene pek çok ipucu veriyordu.¹⁸

New York Times köşeyazan Anthony Lewis, Washington'ın "barış ve demokrasi çabalarındaki başarısı" karşısında büyüldüğünü dile getirirken, bu başarının bize "romantik

bir çağda yaşadığımızı gösterdiği"ni söylüyordu. Başarının ardında yatan yöntemse sır değildi. Time dergisi, Nikaragua'daki "demokrasi zaferi" kutlamalarına katılırken bu yöntemin temel İlkelerini açıkça ortaya koyuyordu: "Ekonomiyi çökertmek ve bıkıp usanan yerel halk zaten istenmeyen hükümeti kendileri alaşağı edene dek, mümkün olan en az bedelle uzun bir taşeron savaş yürütmek". Time "yıkılan köprüler"den, "sabote edilen güç istasyonlarından, "tahrip edilen çiftlikler"den ve "Nikaragua halkının yoksullaşmasına" son veren "hakti davasıTyla Washington'm kazanmasından söz ederken, devam eden terörden söz etmemeyi tercih etmiş. Öte yandan, *Nil<aragua*'nın mümkün olan en az bedeli ödediğini söylemek kesinlikle mümkün değil: Carothers'a göre, söz konusu taşeron savaşta "bir askerin öldürdüğü toplam insan sayısı Amerikan iç savaşmdakinden, yirminci yüzyılda gerçekleşen bütün savaşlardakinden fazlaydı".¹⁷ Bütün bunların sonucu, *Nerv York Times*'ın kaleminden, "ABD Adaletinin Zaferi"ydi ve bu zafer, Arnavutluk ve Kuzey Kore zaferlerinde olduğu gibi "Amerikalılar'ı Sevinçle Birbirine Kenetlemiştir".

Bu "romantik çağ"da kullanılan yöntemler ve aydınlanmacı çevrelerin bu yöntemler karşısında takm(ma)dıkları tavır, zafer kazanan demokrasi ilkelerinin İç yüzünü ele veriyor ve Nikaragua'da "refah içinde, kendi kendini yöneten bir toplum yaratmak" için neden "zorlu çabalar" sarfedilmesi gerektiğine açıklık kazandırıyor. Bu çabaların yürütüldüğü ve Batı dünyasına bağımlı olarak yaşamak durumunda bırakılan her bölgede olduğu gibi, halkın çoğunluğu sosyal ve ekonomik felaketleri omuzlamak zorunda kalırken ayrıcalıklı bir azınlığın bu çabalardan yararlanması açısından bir ölçüde başarı kazanıldığı doğru.²⁰ *New Republic* dergisi editörlerinin kendilerini "günümüzde, demokrasi zaferinin esin kaynağı" olarak tanımlamalarına yol açanın bu Nikaragua örneği olduğunu anımsatmak istiyorum.

Liberal aydınların temsilcisi bu isimlerin, Washington'ın açtığı savaşların acımasızca, "Latin tanı faşizm anlayışıyla... kaç kişinin öldüğüne bakılmaksızın" desteklenmesi gerektiğini, çünkü "Satvador'cu insan haklarından önemli Amerikan öncelikleri bulunduğunu vurguladığı unutulmamalı. Ana damar yorum ve televizyon tartışmalarında sol kanadı temsil eden *New Republic* editörü Michael Kinstey'nin, Washington'm savunmasız sivil hedeflere saldırma yolundaki resmi politikasının düşünülmeden eleştirilmemesi gerektiğini söylediği de. Kinsley, bu türden uluslararası operasyonların "pek çok sivilin acı çekmesine yol açtığına binişini"ni ama "ödenen bedel karşısında kazanılan yararlar bakıldığında dökülen kan" dünyaya hâkim olanların anladığı şekliyle "demokrasi"yi getirecekse, söz konusu operasyonların "bütünüyle meşru" olabileceğini savunuyordu. Aydınlanma görüş terörün kendi içinde bir anlam taşımadığını ve sağladığı yararlar açısından değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Kinsley daha sonraları bu olayda, istenen amaçlara ulaşıldığı gözleminde bulundu: "Savaşın, buna paralel olarak gelişen ekonomik ambargonun ve Nikaragua'ya yapılacak ekonomik yardımların veto edilmesinin amacı elbette Nikaragua halkını yoksullaştırmaktı; bu uygulamalar "ekonomiyi çökerterek seçimlerden galip çıkılmasında birincil rol oynadı". Kinsley, bu sözlerinin ardından "bağımsız 1990 seçimleri"nde "demokrasinin kazandığı zafere" kutlamaya girişiyordu.²¹

ABD'nin müttefiki devletler de benzer ayrıcalıklardan yararlanmaktalar. Kayıtlara göre, ilk İşgal haberini söz konusu tarihten on beş yıl önce vermiş olan Boston *Globe* gazetesi dış haberler editörü H.D.S. Greenway, İsrail'in Lübnan'a yaptığı saldırılardan biri üzerine şu yorumu yapıyordu: "Sivil sığınmacıları kuzeye sürmek ve Lübnan köylerini bombalamak pek çok insanın acı çekmesi ve yaşamını kaybetmesi anlamına gelse de, İsrail sınırını

güvence altına almaya, Hizbullah'ı zayıflatmaya ve barışın yayılmasına yarayacaksa, pek çok Arap ve İsraili gibi ben de bunun arkasında yer alırdım ama İsrail'in Lübnan maceralarında, tarihin İsraililerde pek de İyi davranmadığını biliyoruz. Şimdiye dek bu yolla çok az şey çözebildiler ve her seferinde daha fazla sorunla evlerine döndüler". Öyleyse, girişimin ne ölçüde yarar sağlayıp sağlamayacağı açısından bakıldığında pek çok sivilin öldürülmesi, yüz binlerce sığınmacının sürülmesi ve Lübnan'ın güneyinin yerle bir edilmesi, bir ölçüde kuşkuyla yaklaşılabilecek bir girişim olarak görülebilir.²²

Burada, tolere edilebilir görüş içindeki -"sol" diye adlandırılan- muhalif kesimin yorumlarından alıntılar yaptığımızı göz Önüne alınca, zaferler atfedilen ilkelerin yanı sıra, bunların varolduğu entelektüel kültür hakkında da açıklayıcı bilgiler edindiğimizi görüyoruz.

Reagan döneminde, Nikaragua'nın Sovyetler Birliği'nden jet Önleme uçakları satın alma planı üzerine alınan tavır da (ABD, müttefiklerini bu uçağı satmamaya ikna etmişti) bizler için açıklayıcı bilgiler sağlıyor. Hawks, Nikaragua'nın hemen bombalanmasını talep etti. Doves Önce suçlamaların doğru olup olmadığının kontrol edilmesi gerektiğini, ama doğru oldukları takdirde, ABD'nin Nikaragua'yı bombalamak zorunda kalacağını söyledi. Akli biraz olsun yerinde gözlemciler Nikaragua'nın neden jet önleme uçakları isteyebileceğini tahmin etmekte zorlanmadılar: Taşeron kuvvetlere askeri yardımda bulunan ve onları savunmasız "kolay hedeflere" saldırabümeleri için son dakika bilgi ve emirlerle donatılan CIA uçaklarını kendi topraklarından uzak tutmak için. Nikaragua'nın talebine karşı çıkılması, hiçbir ülkenin sivil vatandaşlarını ABD saldırılarından koruma hakkı bulunmadığı anlamına geliyor olsa gerek; gerçekten de bu Öğreti ana damarda sorgulanmadan süregidiyor.

Washington'un terör temelli savaşlarının nedeni ola-;, rak kendini savunma gösteriliyordu. Bu her türlü cana-, varca girişim için, hatta Nazi Soykırımı için bile, kullanı- lagetmiş standart bir resmi bahanedir. Ronald Reagan, "Nikaragua hükümetinin politikaları ve edimlerinin ABD'nin ulusal güvenliği ve dış politikası için beklenme- dik ve önemli bir tehdit oluşturduğunu" anlar anlamaz, gerçek bir muhalefet ya da en azından şaşkınlıkla karşıla- şmadan "bu tehditi savuşturmak için ulusal seferberlik" ilan etti." Aynı mantıkla SSCB'nin de kendisi İçin çok daha büyük bir tehlike arz eden Danimarka'ya, özellikle de bağımsızlığa doğru adımlar atmaya başladıklarında Po- lonya ve Macaristan'a saldırma hakkı vardı.

Lakoffa göre Meksika'da ABD tarzı demokrasiyi geli- tirecek olan "tarihi önemdeki" anlaşma NAFTA'ya göz atalım. NAFTA anlaşması halkın büyük çaplı muhalefe- tine karşın, iş dünyasının ve medyanın coşkulu desteğiyle Meclis'ten geçirildi; Birleşik Devletler Uluslararası Tica- ret Komisyonu ve (her ne kadar ABD-Kanada Serbest Ti- caret Anlaşmasının kötü sonuçlarını Öngörmemiş olsalar da, bu kez her nasılsa yanılmayacağı düşünülen) en yeni modellerle donanmış büyük ekonomistler, iş dünyası ve medyaya pek çok kazanç vaat ediyordu. NAFTA'nım, planlandığı haliyle, Kuzey Amerikan halkının çoğunluğu- na zarar vereceğini ve ancak küçük bir yatırım ve finans çevresinin bundan yarar sağlayabileceğini söyleyen Tek' noloji Değerlendirme Bürosu'nun (Meclis'in araştırma bürosu) dikkatli analiziye gözlerden saklanıyordu. Benzer bir analizin ABD işçi hareketinin resmi konumu üzerine verdiği bilginin saklanmasıysa dikkat çekici bir başka ko- nudur. Bu arada, varlığı kabul edilen siyasal yelpazenin ol- dukça solunda bir yerlerde konumlanan Anthony Lewis ve benzerleri, emekçi kesimi "gerici, aydınlanmamış" ba- kış açısı, "değişime ve yabancılara duydukları korku" so- nucu benimsedikleri "ham tehdit yöntemleri" nedeniyle

suçlamaya devam ediyordu. Bu suçlamalar yukarıda sözü edilen incelemenin de gösterdiği gibi yersiz olsa da, bu ilham verici demokrasi uygulamasında halka ulaşan sözler Lewis ve benzerlerinininkiler oldu. Birazdan üzerinde duracağım ayrıntılar son derece aydınlatıcı olmaları bakımından o zamandan bu yana anadamarın dışında kalan kesimin literatüründe oldukça önemli bir yer teşkil etse de kamuoyuna yansıtılmadı; kabul gören tarihyazımı içinde yer alacağı da benzemiyor.²⁴

Bugün artık gerçek sonuçlar ortaya çıkmaya başladığından NAFTA'mn mucizeleriyle ilgili masallar da sessizce rafa kaldırılmış durumda. Artık üç ülkenin insanları için de yüz binlerce yeni iş olanağı ve sayısız yarar gibi hikâyeleri duymuyoruz. Bu güzel mesajların yerini, NAFTA'mn herhangi bir önemli sonucu olmadığına dair "müşfik ekonomik bakış açısı" -"uzmanların görüşü"- aldı. *Wall Street Journal* "yetkililerin, seçmenleri, herhangi bir tehlikeli durumun söz konusu olmadığına ve Ross Perot'nun beklediğinden çok daha az sayıda işten çıkarılma gerçekleştiğine ikna etmeyi başaramadıklarından yakındığını" yazıyordu; Perot'nun (OTA, İşçi hareketi, Parti Çizgisi'nden sapmış İktisatçılar ve elbette muhalif analistlerin tersine) anadamar tartışmasına dahil edilmesiye, iddialarının zaman zaman aşırıya kaçması ve böylelikle kolayca çürütülebilmesinden kaynaklanıyordu. *Journal'da* yer aldığı üzere, üzgün bir yetkili şu gözlemde bulunuyordu: "Gerçeği, ticaret anlaşmasının gerçek anlamda bir etkisi olmadığını söyleyerek, eleştirmenle savaşmak çok zor". Unutulan tek şey, bu göz yaşartıcı demokrasi uygulamaları tam hızına kavuştuğunda söz konusu "gerçek"in nasıl bir biçim alacağıydı.²⁵

NAFTA'yı "herhangi önemli bir sonuç yaratmayan" bir anlaşmaya indirgeyen uzman görüşü, "ulusal çıkarlar"m halkı içerecek biçimde genişletilmesiyle yerini "da ha da müşfik bir ekonomik bakış açısı"na bıraktı. 1997

Şubat'ında Senato Bankacılık Komitesi önünde konuşan Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan "büyük ölçüde artan iş güvensizliği karşısında verilen tavizlerde kısıtlamalara gidilmesi" sayesinde ortaya çıkan "sürdürülebilir ekonomik genişleme" konusunda son derece iyimser olduğunu dile getiriyordu - adil bir toplum için tam da istenen şey. 1997 Şubat'mda ABD Başkanı sunduğu ekonomik raporda, yönetimin başarılarını överken bir yandan da yarım ağızla, ekonomiye destek sağlayan "maaşların önemli ölçüde sınırlandırılmasında" "emek piyasasındaki kurum ve uygulamalardaki değişiklikler" in de etkili olduğundan söz ediyordu.

Bu müşfik değişikliklerin nedenlerinden birini, NAFTA İşçi Dairesi'nce hazırlanan bir incelemede belirtildiği üzere, "dernek kurma özgürlüğü ve işçilerin üç ülkede de Örgütlenme hakkı ilkesince fabrikaların ani kapanışı" oluşturunuyordu. Söz konusu inceleme, telekomünikasyon işçilerinin, Sprint işverenlerinin emek alanındaki yasadışı uygulamalarından şikayetçi olmaları üzerine NAFTA tarafından hazırlandı ve işçilerin başvurusu NAFTA'nın öngördüğü prosedürü izledi. Başvuru ABD Ulusal Emek ilişkileri Kurulu'na sevk edildi ve standart prosedür uyarınca, konu yıllarca süren bir ertelemeden sonra çok küçük cezalar verilerek kapatıldı. Cornell Üniversitesi, çalışma iktisatçısı Kate Bronfenbrenner'ca yürütülen NAFTA İncelemesi Kanada ve Meksika'da yayımlanma izni alırken, anlaşmanın üçüncü ülkesi ABD'de Clinton yönetimi tarafından ertelenerek rafa kaldırıldı. Bu, NAFTA'nın grev kırılcılıkta ne denli önemli bir etkiye sahip olduğunun göstergesidir. Örgütlenme çabalarının yaklaşıp yansı, işverenlerin üretimi yurtdışına taşıma tehditleriyle bertaraf edildi; örneğin, örgütlenme nüvelerinin tespit edildiği fabrikalarda bazı kapılara "Meksika'dan transfer edilecek iş" gibi tabelalar asıldı. Bu tehditlerin içi boş da değildi: Örgütlenme nüveleri gerçekten de su yüzüne

çıkıp başarıya ulaştığında, işverenler fabrikanın tamamını ya da bazı kısımlarını kapatıyorlar. Taşınmaya daha elverişli sektörlerde fabrika kapama tehditleri ikiye katlanıyor (örn. inşaat sanayii karşısında imalat).

İncelemede, bu ve bunun gibi uygulamalar yasadışı olarak nitelendirilse de bu yalnızca teknik bir niteleme; sonuçlan kabul edilemez olduğunda uluslararası hukuk ve ticaret anlaşmaları ihlallerinin hoşgörülebilmesi gibi hoş' görülebilecek bir şey. Reagan Yönetimi iş dünyasına, işçi örgütlenmelerine karşı yürütülen yasadışı savaşımaların devletin yargısına takılmayacağı mesajını açıkça vermişti; Reagan'dan sonra gelenler de bu mesajın geçersiz olduğuna ilişkin tek söz etmediler. Bu yaklaşım, örgütlenmelerin büyük ölçüde yıkılmasına yol açtı - daha kibar bir dille ifade edecek olursak, "emek piyasasındaki kurum ve uygulamalardaki değişiklikler" yol açtı. Bu değişiklikler de, özgürlüğe ve adalete giden yola ışık tutan, zaferler kazanmış ilkeleri henüz tam olarak kavrayamamış olduğundan geri kalmış dünyaya gururla sunulan bir ekonomik model içindeki "maaşların önemli ölçüde kısıtlanması uygulaması"na katkıda bulundu.²⁶

Anadamar dışında vurgulanıp duran NAFTA amaçlarının sessizce üstü örtülüyor: NAFTA'nın asıl amacı, Meksika'yı bir "ekonomik mucize" haline getiren "reformlara kilitlemek"ti. Elbette buradaki "mucize", ABD'li yatırımcılar ve Meksika'nın varlıklı tabakası için bir mucize anlamına geliyordu; toplumun diğer kesimiyse sefalete terk ediliyordu. *Newsweek* muhabiri Marc Levinson, CHnton yönetiminin "NAFTA'nın asıl amacının ticareti yaygınlaştırmak değil, Meksika'nın ekonomik reformlarının temelini atmak olduğunu unuttuğunu" dile getirirken, pek "çok muhalif eleştirmenin de dikkat çektiği gibi "asıl amaç"a ilişkin tartışmaların serbest fikir piyasasından, gene bu piyasanın sahiplerince dışlandığını eklemeyi unutuyordu.

Belki bir gün bu anlaşmanın gerçekleşmesindeki diğer olası nedenlerin üstü de bir daha ulaşılamayacak denli Örtülecek. "Meksika'yı bu reformlara kilitlemek"le, 1990 Eylül'ünde Washington'da gerçekleşen bir Latin Amerika Strateji Geliştirme Atölye Çalışması'nda dikkat çekilen tehlikenin Önüne geçilebileceği umuluyordu. Bu çalışmaya göre, ABD'nin şiddet yanlısı Meksika diktatörlüğüyle arası iyiydi ama ortada henüz gizilgüç halinde bulunan bir sorun vardı: "Meksika'da olası bir 'demokratik açılım', ekonomi ve milliyetçilik temellerinde ABD'ye meydan okuma eğilimi gösterecek bir hükümetin başa geçmesi, bu özel ilişkiyi sarsabilir"di - Meksika anlaşma yoluyla "reformlara kilitlendiğinden" artık önemli bir sorun teşkil etmiyor. ABD'nin anlaşmanın dayattığı zorunluluklara riayet etmeme hakkı olsa da Meksika'nın böyle bir hakkı kesinlikle yok."

Seçtiğimiz örneğin de bir kez daha gözler önüne serdiği gibi, ABD İçin yurt İçinde ve yurt dışında en büyük tehdidi demokrasinin kendisi oluşturmaktadır. Bu mantıkla demokrasi ancak ve ancak bir süreç olarak değil de, sonuçları açısından yararlı sayılabildiği sürece çok fazla soruna yol açmaz; bu tür bir demokrasi istenir bir şey olarak bile tanımlanabilir. NAFTA, demokrasinin oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek üzere kullanılması planlanan etkili bir aygıttı. Bu aygıt ABD içinde demokrasi sürecinin etkili bir biçimde hasır altı edilmesi, Meksika'daysa halkın önemli de olsa son kertede boşa giden protestosuna karşı zor kullanılmasıyla uygulamaya kondu.²⁸ Şimdi ise alman sonuçlar, müşfik Meksikalılar'a Amerikan tarzı demokrasi getirmede umut verici bir adım olarak sunulmakta. Gerçek bilgilere ulaşma şansı olan bir gözlemci - olumsuz yanından alsa da- bu yoruma katılabilir.

Demokrasinin zaferini göstermek için seçilmiş olan bu örnekler, istenilen açıdan olmasa da gerçekten de ilgi çekici ve açıklayıcıdır.

Clinton Öğretisi, zafer kazanmış ilkelerin iç yüzünü en iyi biçimde ortaya koyan bir örnekle kamuoyuna duyurulmuştu: yönetimin Haiti başarısıyla. Bu başarı öyküsüne de yakından bakmakta yarar var.

Haiti'nin seçimle başa gelmiş başkanına ülkesine dönme İzni verildiği doğrudur ama bu ancak halk temelli her türlü örgütlenmenin, başından sonuna Washington'un parmağı bulunan üç yıllık bîr terör dönemine maruz bırakılmasından sonra gerçekleşmiştir; Clinton Yönetimi bugün bile, ABD askeri kuvvetlerince ele geçirilmiş olan 160.000 sayfalık devlet terörü belgelerini Haiti'ye iade etmeye yanaşmamaktadır - İnsan Hakları Gözlemcisi'nin deyişiyle "utanç verici bağlantıların ortaya çıkmaması için"²⁹; bu bağlantıları, ABD hükümetinin darbe rejimiyle ilişkileri oluşturuyor. Başkan Aristide'ın Washington'daki önde gelen yandaşlarından biriye, ABD'nin başına dert olan bu papazın uygarlaştın İması sürecini onun "demokrasi ve kapitalizmin zorlu yollarından geçmesi gerekliliği" ile açıklıyor.

ABD'nin biçimsel bir demokrasiye istenmeyen bir geçişi nasıl sağladığına ilişkin verileri daha önceki Örnekler bizlere sağlamış durumdadır.

Ülkesine dönmesine İzin verilmesine karşılık Aristide, Haiti hükümetinin politikalarının "Sivil Toplum'un, özellikle de yerli ve yabancı özel girişimcilerin" ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulması koşulunu kabul etmeye zorlandı: Haiti'deki sivil toplumun merkezi ABD'li yatırımcılar ve askeri darbeye destek vermiş olan varlıklı Haitililer'di, ABD'nin düşmanca tavırlarına ve Haiti'nin ilk demokratik rejimini devirme çabalarına karşın büyük zorlukların üstesinden gelerek, kendi başkanlarını seçebilecek denli canlı ve devinimli bir sivil toplum örgütleyen köylüler ve gecekondu sahipleri değil.³⁰

Haiti'deki "cahil ve karışıklık çıkarmaya meyilli ayak takımının" başını çektiği bu kabul edilemeyecek hareket, ABD şiddet göstererek yanıt verdi; üstelik bu kez

devlet İçindeki teröristlerle temasa geçme yoluyla değil, oldukça karışık bir doğrudan müdahale yoluyla. Amerikan Devletleri Örgütü ambargo uygulayacağı açıklamasım yaptı. Bush ve Clinton yönetimleri Amerikan şirketlerini vergiden muaf tutarak ambargo kararını hiçe saydılar ve Texaco Petrol Şirketi'ne gizlice, darbe rejimiyle onun varlıklı yandaşlarını, resmi yasakları çiğnemek pahasına destekleme yetkisi verdiler. Bu hayati bilgi, ilginçtir ki, ABD birliklerinin "demokrasiyi sağlamak" üzere Haiti'ye girmelerinden bir gün önce açıklandı¹¹ ve bugün bile kamuoyunun çok büyük bir kesimi tarafından bilinmemekte; tarihyazımının da bu bilgiden faydalanacağına bir kez daha büyük kuşkuyla yaklaşabiliriz.

Bugün Haiti'de demokrasi sağlanmış durumda. Yeni hükümet, Washington'da çalkantılara yol açan demokratik ve reformist programları bırakmaya ve 1990 seçimlerinde oyların yüzde 14'ünü almakla yetinen Washington destekli adayın politikalarını uygulamaya zorlandı.

Bu zaferin arka planında yatanlar, bizleri o göz kamaştırıcı geleceğe taşıyacak olan "siyasal ve ekonomik ilkelere" ışık tutuyor. Haiti (Bengal'le birlikte), dünyanın en zengin sömürgelerinden biriydi ve Fransa'nın varlığının oldukça önemli bir kısmını oluşturunuyordu. Sekiz yıl önce Wilson'm Deniz Kuvvetleri'nin ülkeye gelmesiyle birlikte büyük ölçüde ABD denetimi altına girdi. Bugün ise ülke öylesine kötü bir durumda ki, yakın gelecekte bir yerleşim merkezi olmayı sürdürmesi bile hayli güç görünüyor. 1981'de USAID-Dünya Bankası imzalı bir gelişme planı başlatıldı; bu plan uyarınca imza sahiplerinin desteklediği fabrikalar kurulacak ve yerel tüketim için gıda üretiminin tarım ürünlerinin ihracatına geçilecekti. USAID, Haiti'yi "Karayib Adaları'nın gelecekteki Tayvan'ı" olarak tanımlayarak "pazar açısından ABD'yle çok daha fazla etkileşimde bulunan bir ülke olmaya doğru tarihi bir değişim" geçirdiği için kutladı. Dünya Bankası da USAID'i

destekleyerek, her zaman olduğu gibi "özel girişimlerin yayılması" ve "toplumsal amaçlar"ın asgariye indirilmesi, yani eşitsizlik ve yoksulluğun artırılması sağlık ve eğitim hizmetlerin en aza indirilmesi talebinde bulundu. Elbette bu talep, eşitsizlik ve yoksulluğun azaltılması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesine dair gösterişli söylemlere sarıldı. Haiti örneğinden beklenen sonuçlar alındı: ABD üreticileri ve Haiti'nin en zengin kesimi için yüksek kâr, 1980'li yıllar boyunca Haiti'deki maaşlarda yüzde 56'lık bir düşüş, kısacası tam bir "ekonomi mucizesi". Haiti, Haiti olarak kaldı; bu da onun geleceğın Tayvan'ı olacağını söyleyenlerin de iyi bileceğı gibi, vaat edilenden oldukça farklı bir durumdu.

Washington'ın şimşeklerini üstüne çeken ve böylelikle askeri darbeyi ve terörü getiren de, Haiti'nin ilk demokratik hükümetinin bu kötü durumun önüne geçme çabası oldu. Bu çabanın bertaraf edilmesiyle sağlanan "demokrasi"de, USAID yaptığı yardımlarla çimento ve un sektörlerinin varlıklı Haitililer ve yabancı yatırımcılar (demokrasinin sağlanmasına eşlik eden emirler uyarınca Haiti "Sivil Toplumu") yararına özelleştirilmesini garanti altına alırken, sağlık ve eğitim harcamalarına ciddi kısıtlamalar getiriyor. Tarım alanındaki dışa dönük girişimlere çok büyük fon ayrılıyor ama nüfusun çok büyük çoğunluğunun geçim kaynağı olan yerel tarıma ve el zanaatlarına kaynak ayrılmıyor. Çok kötü koşullarda, düşük ücretle (çoğunluğu kadın) işçi çalıştıran, "imza sahiplerinin desteklediğı" yabancı İşletmeler ucuz elektrikten yararlanıyor. Öte yandan Haiti'nin yoksul halkının elektrikte, yakıtta, suda ya da gıdada böylesi indirimlerden faydalanma olanağı yok; yoksul kesim için bu türden indirimler, "fiyat kontrolü" ilkesiyle temellendirilerek IMF tarafından yasaklanmış durumda.

"Reformlar"ın uygulanmasından önce, yerel pirinç üretimi ülkenin bütün ihtiyacını karşılıyor ve ekonomiye

büyük destek sağlıyordu. Tek taraflı "liberalleşme" sayesinde, bugün pirinç üretimi ülke gereksinmesinin ancak yüzde 50'sini karşılayabiliyor; bunun ekonomi üzerindeki etkisini tahmin etmek zor değil. Haiti reformlara, iktisat biliminin katı kuralları uyarınca gümrük vergilerini yeniden gözden geçirerek devam ediyor - bu da, nasıl bir mantık sonucunda ortaya çıkıyorsa, tarım alanındaki ABD girişimcilerinin vergiden muaf tutulması anlamına geliyor. ABD tarım girişimcileri, özellikle de Reagan döneminde iyice artırılan yardımlardan faydalanmayı sürdürüyor; Reagan yönetimi sırasında 1987 yılına gelindiğinde bu girişimciler, tarım ürünü yetiştiricilerine ayrılan bütçenin yüzde 40'ını almaya başlamıştı. Bütün bunların kaçınılmaz sonucu görülmüyor değil: 1995 tarihli bir USAİD raporuna göre, NVashington'ın dayattığı "ihracat yönelimli ticaret ve yatırım politikası yerel pirinç üreticisini zor durumda bırakacak", böylelikle bu üreticiler de {rasyonel beklentiler teorisinin ilkeleri uyarınca) daha rasyonel olan ABD yatırımcılarından tarım ihracatına yönelmek zorunda kalacak.³²

Yarımkürenin en yoksul ülkesi, bu ve bunun gibi yöntemlerle ABD'de üretilen pirincin önde gelen alıcısı konumuna getirilerek, devletten teşvik alan ABD girişimlerini daha da zenginleştirme görevini üstlenmiş durumda. İyi bir Batı eğitimi görme şansını yakalamış olanlar, bu gelişmenin faturasını -son kertede- Haitili köylülerin ve küçük çiftlik sahiplerinin ödeyeceğini kestirmekte zorlanmayacaktır.

işte size "demokrasi ve açık piyasa"nın kazandığı zafeirin anlamını ve sonuçlarını ortaya koyan bir örnek daha.

Batı'nın Haiti'deki demokrasi uygulamasına ilişkin olarak çizdiği olumlu tabloya rağmen, Haitililer bu demokrasinin getirdiği kötü sonuçların farkında görünüyor. 1997 Nisan'mda yapılan seçimlerde yönetim "sönük bir yüzde 5"le yetinmek zorunda kalınca bu kez şu soru gündeme

getirildi: "Haiti ABD'nin umutlarını boşa mı çıkardı?" Onlara demokrasi getirmek için pek çok fedakârlıkta bulunduk ama şimdi ne denli kadirbilmez olduklarını ve gösterdiğimiz çabaya değmediklerini kanıtladılar. "Gerçekçiler"in, "küresel iyilikçilik" seferlerine neden çekinceyle yaklaştıklarını anlamak belki de o denli güç değildir.

Yarımkürenin bütününde benzer tavırlarla karşılaşmaktasınız. Anketler Orta Amerika'da siyasetten "sıkılan", siyasete "güvensizlik" ve "kayıtsızlıkla yaklaşanların oranının, siyaseti "ilgi"yle izleyenlerinkinden çok daha yüksek olduğunu gözler önüne seriyor; "demokratik sistemde kendini bir izleyici olarak hisseden... ilgisiz halk"m "genelde geleceğe karamsar bir bakışı var". Sponsorluğunu AB'nin yaptığı ilk Latin Amerika araştırması da benzer sonuçlarla ortaya çıkıyor: Brezilya koordinatörüne göre "araştırmadan çıkan en kaygı verici sonuç", "halkın, demokrasiye geçişten yalnızca seçkinlerin faydalandığının farkında olduğu gerçeği".¹⁴ Latin Amerikalı araştırmacılar şu gözlemde bulunuyorlar: Neoliberal reformlarla birlikte gelen yakın tarihli demokratikleşme dalgasının pek çok insana zarar vermesi, biçimsel demokrasiye kuşkuyla yaklaşılmasını beraberinde getirdi. Bu gibi programların dünyanın en varlıklı ülkesinde uygulanmasının da benzer sonuçlara yol açtığını görmüştük.

"Amerika'nın soğuk savaştaki zaferi"nin, demokrasi ve serbest piyasanın zaferi olduğu yolundaki öğretiyi ele alalım. Demokrasi açısından bakıldığında bu öğretinin kısmen doğru olduğunu teslim etmemiz gerekir, elbette "demokrasi'den anladığımız şeyin "varlıklı azınlığı çoğunluğa karşı korumak için" yukarıdan aşağıya denetim olması kaydıyla. Ya serbest piyasanın zaferi? Burada da, Haiti örneğinin de bir kez daha ortaya koyduğu gibi, insanlara sunulan öğreti gerçeklerden çok uzak.

Meksika'yı sıkı bir ekonomik disiplin içine sokarak onu bulunduğu duruma kilitleme ve böylelikle yatırımcıları

olası bir "demokrasi açılımı"na karşı koruma niyetiyle hazırlanan NAFTA anlaşmasına bakalım. Bu anlaşma bir "serbest piyasa anlaşması" değildi. Doğu Asyalı ve Avrupalı rakiplerin önüne geçme amacının güdüldüğü, büyük ölçüde korumacı bir anlaşmaydı. Üstelik küresel anlaşmaların izlediği yolu izleyerek, "zihin mülkü hakları"na kısıtlamalar getirilmesi gibi piyasa karşıtı ilkeler benimsemişti; bu gibi kısıtlamalar zengin toplumların, gelişmeleri süresince hiçbir zaman kabul etmedikleri yasalardı ama şimdi bunlar, ulus-merkezli şirketleri koruma amacıyla kuUanım-dalar: Örneğin daha yoksul ülkelerdeki ilaç endüstrisini çökertmek -geleneksel patent uygulaması altında patent alan ürünlerin üretim süreçlerinin iyileştirilmesi gibi yöntemlerle teknoloji alanındaki icatların önüne geçmek için. İlerleme artık o kadar da istenir bir şey değil; önemli kişiler bundan kazanç sağlayacak olmadıkça.

"Ticaret"in doğası üzerine de tartışmalar süregitmekte, v Raporlarda, ABD'nin Meksika'yla yaptığı ticaretin yan-, sından fazlasının şirketlerarası İşlerden oluştuğu ve bu türden ticaretin NAFTA anlaşmasından bu yana yüzde 15 artış gösterdiği belirtiliyor. Bundan yaklaşık on yıl önce kuzey Meksika'da bulunan ve çoğunluğu ABD'ye ait fabrikalar, az sayıda işçi çalıştırmalarına ve Meksika ekonomisiyle gerçek anlamda ilişki İçinde olmamalarına karşın, ABD otomobillerinde kullanılan motorların yüzde 33'ünden fazlasını ve başka temel yedek parçaların yüzde 75'ini ürettiyordu. Meksika ekonomisinin 1994'te, NAF- • TA sonrası -yalnızca çok varlıklı kesimi ve (ABD hükümetinin mali desteği sayesinde) ABD'li yatırımcıları dışarıda bırakarak- çöküşü, ABD-Meksika ticaretinde bir artışa yol açtı. Bu artış, yeni kriz, halkın daha da büyük bir, sefalet içinde yaşamasına yol açarken, iş dünyası raporlarına göre "Meksika'yı ucuz [başka deyişle, eskiden de • ucuz] bir imalat malları kaynağına dönüştürüp, üstelik' sanayi kesimi ücretlerini de ABD'nin onda biri düzeyine '

düşürürken" gerçekleşiyordu. Bazı uzmanlara göre, ABD'nin dünya çapındaki ticaretinin yarısı, bunun gibi yollarla sağlanıyor, diğer sanayi güçleri için de aynı şey geçerli¹⁵; elbette bu gibi kurumlar üzerine yapılan yorumların geçerliliğine temkinli yaklaşmak gerekiyor. Bazı iktisatçılar, oldukça makul bir yaklaşımla, dünya sistemini serbest piyasa fikrinden bütünüyle uzak bir "büyük şirketler merkantalizmi" olarak nitelendiriyorlar. OECD de, yukarıdaki nitelemeye paralel olarak, "bugün yüksek teknoloji sanayilerinde karşılaştırmalı üstünlüğü ve uluslararası iş bölümünü belirleyen şey"in, "piyasa güçlerinin görünmez eli olmadığı, firmalar ve hükümetler arasındaki oligopolist rekabet ve stratejik etkileşimler"¹⁶ olduğu görüşünde.

Ülke içi ekonominin temel yapısı bile, yükseltilen neoliberal ilkelere ters düşüyor. ABD iş dünyası tarihinde ağır basan İzlek şudur: "Modern iş dünyası girişimi, ekonomi etkinliklerini düzenleme ve kaynakları üleştirmede piyasa mekanizmalarının yerini almıştır"; pek çok iş anlaşması bu girişimin çizdiği yol uyarınca yapılmaktadır ki bunun da pazar ilkelerinden oldukça uzak bir uygulama olduğunu söylemek güç değildir." Bu ilkelerden sapılan daha pek çok alan vardır. Örneğin, Adam Smith'in İnsanların -örneğin sınırlar arasında- serbest dolaşımını öngören ilkesinin, serbest ticaretin temel bileşenlerinden biri olduğunu anımsayalım. Güçlü devletlerin stratejik ittifaklar oluşturduğu ve önemli destek sağladığı uluslararası şirketler dünyasına baktığımızda, öğretiyi gerçeklik arasındaki uçurum kendini gösterir.

Kamuoyuna yapılan açıklamalar bu gerçeklerin ışığında değerlendirilmelidir: Örneğin, Clinton'ın Afrika'ya yardım değil, Afrika'yla ticaret çağrısı. Söz konusu ticaretin koşulları her ne hikmetse ABD'li yatırımcıların yararına; elbette bu çağrıya, ABD'nin şimdiye dek Afrika'ya, bütün gelişmiş ülkelerden daha fazla yardım yaptığına

ilişkin süslü konuşmalar eşlik ediyor. Chester Crocker 1981'de Reagan yönetiminin Afrika'ya ilişkin planlarını şöyle aktarıyordu: "Bizler açık piyasanın yarattığı fırsat eşitliğini, her türlü kaynağa ulaşımı ve hem Afrika hem de Amerika ekonomilerinin gelişimini destekliyoruz"; Afrika ülkelerinin "anadamar serbest piyasa ekonomisine katılmasını istiyoruz".ⁱⁱⁱ Bu beyanatın "serbest piyasa ekonomisi"ne karşı "durmak bilmez saldırılar"da bulunanlar tarafından verildiği anımsandığımda, son derece ikiyüzlü bir açıklamaymış gibi görünüyor. Ama gerçekte var olan piyasa öğretisi göz önüne alınarak okunduğunda, Crocker'ın sözleri son derece anlaşılır. Piyasanın yarattığı fırsat eşitliği ve kaynaklara ulaşım yabancı yatırımcılar ve onların yerel müttelikleri için istenen bir şey; ekonomilerin gelişmesinden anlaşılansa "çoğunluğa karşı varlıklı azınlık"ın korunduğu bir gelişim çizgisi. Bu arada söz konusu varlıklı kesim devlet koruması ve sübvansiyon bekliyor. Aksi takdirde herkesin hayrına nasıl gelişebilirler?

ABD ideologları yukarıda bahsedilen ikiyüzlü açıklamaları geveleyip duran koronun başını çekse de, ABD'nin "serbest piyasa" anlayışı elbette yalnızca ABD'ye özgü değil. 1992 tarihli bir BM raporuna göre, 1960'tan bu yana zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki uçurum büyük ölçüde zenginlerin korumacı önlemlerine bağlı olarak açılmış. 1994 raporunda şu sonuca varıldığı göze çarpıyor: "Sanayi ülkeleri, serbest piyasa ilkelerini ihlal yoluyla, gelişmekte olan ülkelere her yıl 50 milyar dolara mal oluyor".^w BM Sanayi Gelişimi Örgütü'nün 1996'da hazırladığı Dünya Raporu şu tahminde bulunuyor: Dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul yüzde 20'si arasındaki kazanç farkı, 1960'tan 1989'a yüzde 50'lik bir artış göstermiş durumda; "küreselleşme sürecinin dünya çapında daha da büyük bir eşitsizliğe yol açması" bekleniyor. En yüksek ve en düşük gelirli kesimlerin kazançları arasındaki uçurum, zengin toplumlar için de

geçerli. Zengin ülkeler arasında eşitsizlikte başı çeken ülke ABD; Britanya onun hemen ardından geliyor, iş dünyası basını "müthiş" ve "çarpıcı" kâr artışından söz ediyor; gelirin nüfusun üst kesimini oluşturan küçük bir azınlıkta odaklanmasını alkışlıyor. Çoğunluğun içinde yaşadığı koşullarsa ya değişmiyor, ya da kötülüyor.

Tekelci medya, Clinton yönetimi, Amerikan yaklaşımının destekleyicileri, gururla kendilerini dünyanın geri kalan kesimine bir model olarak sunuyorlar; bu kişiler kendi çıkardıkları alkış seslerine boğulmuşken, yakın tarihte İzledikleri toplumsal politikalarının açık sonuçları şöyle: UNICEF'in son dönemlerde yaptığı bir açıklamaya göre sanayileşmiş ülkeler arasında beş yaşındaki çocuklarda ölüm oranının en yüksek olduğu ülke ABD. ABD'nin oranı, neredeyse kırk yıldır süper gücün saldırısı altında bulunan yoksul bir üçüncü dünya ülkesi olan Küba'nınkiyle aynı. Açlık, çocuklarda yoksulluk ve bunlar gibi başka temel sosyal göstergelerde de durum pek farklı değil.

Bütün bunlar, dünyada eşî benzeri bulunmayan ayrıcalıklara ve istikrarlı demokratik kurumlara sahip, dünyanın en zengin ülkesinde oluyor; elbette söz konusu ülkenin çok büyük ölçüde iş dünyası yönetiminde olduğunu unutmamak gerekiyor. Bu verileri gelecek için kehanetler olarak yorumlayabiliriz, özellikle de "çoğulcu, katılımcı bir politika anlayışından, otoriter, teknokratik bir anlayışa doğru gözlemlenen eğilim" egemen olmayı sürdürürse.

Bu arada, başkalarına kapalı ortamlarda asıl niyetlerin dürüstçe ifade edildiğini de belirtmek önemli. Örneğin, 2. Dünya Savaşı'nı hemen ardından gelen dönemde en etkili planlamacılarından biri olan ve önde gelen bir hümanist olarak kabul edilen George Kennan, dünyanın bütün kesimlerine belirli görevler ve "işlevler" biçmişti: Afrika'nın işlevi yeniden yapılanmak üzere Avrupa tarafından "sömürülmek"ti. Kennan'a göre, Amerika'nın bunda pek bir çıkarı yoktu. Bir yıl sonra, bir planlama incelemesi şu

sonuca vardı: "Kuzey Afrika'nın ucuz gıda malzemeleri ve hammaddeleri açısından, işbirliğine dayalı bir anlayışla geliştirilmesi Avrupa birliğini ateşleyebilir ve Kıta Avrupası'nın kendini toplaması için gerekli olan ekonomik temeli yaratabilir"; ilginç bir "işbirliği" anlayışı.⁴¹ "Küresel iyi niyetlilik" anlayışı doğrultusunda, Afrika'nın kendini toplamak için Batı'yı sömürebileceğine değinen herhangi bir kayıttan söz etmek elbette ki mümkün değil.

Bu yazıda, en akli yöntemsel ilkeyi izlemeye çalıştım: Dünyadaki egemen gücün "politik ve ekonomik ilkelere"ne tutulan alkışı, tam da alkış tutanların göğüslerini kabartarak verdikleri örnekler üzerinden değerlendirmek. Yazım kısa ve kopuk kopuk; net bir sonuca varmanın ve tam olarak anlamanın güç olduğu konulara değindim. Gene de naçizane fikrimi alacak olursanız, bu örnekler bugün yürürlükte olan ilkelerin haksızlığını ve acımasızlığını ortaya koymak ve bu ilkeler izlenmeye devam ederse bizleri nasıl bir geleceğin beklediğine ilişkin bir tablo çizmek açısından yeterli veri oluşturuyor.

Bu ilkeleri savunanların geleceğe ilişkin beklentileri bir ölçüde doğru olsa bile, bu beklentiler yalnızca küçük bir kesim için geçerli olacağından bizler açısından son derece yanıltıcı: Yalnızca söylem düzeyinde değil, gerçek anlamda adalet ve özgürlük ilkelerine bağlı olanlar bu beklentilerden gene yararlanamayacaklar. Bu, Öncelikli olarak baskı ve egemenlik biçimlerini aşındırmayı ve ortadan kaldırmayı amaçlayan halk savaşımı için büyük önem taşıyor; baskı ve egemenlik biçimleri çoğu zaman açıktan açığa işlese de öylesine kemikleşmiş durumda ki kurbanları tarafından bile görülüp teşhis edilemiyor. Halk savaşımının tarihi son derece zengin ve teşvik edici; kazanımların daha ileriye götürülebileceğine inanmamak için de bir nedenimiz yok. Bunu gerçekleştirmenin yolu, yalnızca bir başlangıç olsa da, var olan koşulların ve onların tarihsel kökenlerinin gerçekçi bir değerlendirilmesini yapmaktan geçiyor.

Bu gibi umutlan ütopya ve safdillik olarak gören kuşkucuların yapmaları gereken, son birkaç yıl içinde burada, İnsan ruhunun neleri başarabileceğini ortaya koyan Güney Afrika'da olanlara bakmaktır. Burada kazanılan başarıların dünyanın dört bir yanındaki insanlar için bir esin kaynağı olması gerekir; elbette burada süregiden savaşım İçin de. Büyük bir zafer kazanmış olan Güney Afrika halkını hâlâ büyük savaşım beklemektedir.

Notlar

1. UNICEF, *The State of the World's Children 1997* (Oxford University Press, 1997); UNICEF, *The Progress of Nations 1996* (UNICEF House, 1996).
2. Thomas Friedman, *NYT*, 2 Haziran 1992; Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake, *NYT*, 26 Eylül 1993; tarihçi David Fromkin, *NYT Book Review*, 4 Mayıs 1997, özet.
3. Genel tablo ve tarihsel kökenleri İçin başka şeylerin yanı sıra bkz. Frederic Clairmont'un klasik incelemesi, *The Rise and Fall of Economic Liberalism* (Asia Publishing House, 1960), gözden geçirilmiş ve güncellenmiş baskı (Penang ve Goa: Third World Network, 1996); ve Michel Chossudovsky, *The Globalisation of Poverty* (Penang: Third World Network, 1997). Clairmont uzun yıllar boyunca bir UNCTAD İktisatçısıydı; Chossudovsky Ottawa Üniversitesinde iktisat profesörüdür.
4. John Cassidy, *New Yorker*, 16 Ekim 1995. Bkz. Bölüm 3, not 1 ve devam eden alıntılar için bkz. Örnek liberal soldan bazı durumlarda oldukça eleştirel. Analiz kabul görmüş ve benzer ancak fazla heyecanlı.

5. John Liscio, *Barron's*, 15 Nisan 1996.
6. Anthony Seldon ve Stuart Ballin yayımladıkları, *Conservative Century: The Conservative Party since 1900* (Oxford University Press, 1994) içinde Richard Cockett, "The Party, Publicity, and the Media"; *Encyclopedia of the Social Sciences*, cilt 12 (Macmillan, 1993) içinde Harold Lasswell, "Propaganda". Alıntılar ve tartışmalar için bkz. Noam Chomsky, *Towards a New Cold War* (Pantheon, 1982) içinde yeniden basılan "Intellectuals and the State" (1977). Ayrıca, bu başlıklar üzerine yazılmış bazı öncü yapıtlar da sonunda yeniden piyasaya çıkmıştır: Alex Carey, *Taking the Risk out of Democracy* (University of New South Wales Press, 1995 ve University of Illinois Press, 1997).
7. A.g.e. ve Elizabeth Fones-Wolf, *Selling Free Enterprise: the Business Assault on Labor and Liberalism, 1945-1960* (University of Illinois Press, 1995.) Ayrıca Stuart Ewen, PR.: *A Social History of SPIN* (Basic Books, 1996). Daha geniş bir bağlam için bkz. Noam Chomsky, "Intellectuals and the State" ve *Detering Democracy* (Verso, 1991) içinde yeniden basılan "Force and Opinion".
8. Yayımcının yazısı, *New Repudic*, 19 Mart 1990.
9. Sanford Lakoff, *Democracy: History, Theory, Practice* (Westview, 1996), 262 ve sonrası.
10. J. Toye, J. Harrigan ve P. Mosley, *Aid and Power* (Routledge, 1991) cilt 1, 16. Leninist kanatla karşılaştırma için bkz. 7. notta adı geçen denemelerim ve *For Reasons of State* (Pantheon, 1973), Giriş yazısı.
11. Abraham Lowenthal yayımladığı, *Exporting Democracy* (Johns Hopkins University Press, 1991) içinde Carothers, "The Reagan Years". Ayrıca aynı yazarın *In the Name of Democracy* (University of California Press, 1991) adlı yapıtı.

12. Bkz. 2. Bölüm; Tartışmalar ve kaynaklar İçin bkz. Noam Chomsky, *Powers and Prospects* (South End, 1996), " 'Consent Without Consent': Reflections on the Theory and Practice of Democracy", *Cleveland State Law Review* 44.4, 1996.
13. *Survey of Current Business*, ABD Ticaret Bakanlığı, cilt 76, no. 12 (Aralık 1996).
14. Morton Horwitz, *The Transformation of American Law, 1870-1960* (Harvard University Press, 1992), Bölüm 3. Ayrıca bkz. Charles Sellers, *The Market Revolution* (Oxford University Press, 1991).
15. Michael Sandel, *Democracy's Discontent* (Harvard University Press, 1996), Bölüm 6. Kanımca Sandel'm cumhuriyetçilik ve yurttaşlık üzerine yorumları, bu iki kavramın Aydınlanma ve Öncesindeki kökenlerini göz ardı ettiği ölçüde yetersiz kalıyor. Bazı tartışmalar için başka şeylerin yanı sıra bkz. Noam Chomsky, *Problems of Knowledge and Freedom* (Pantheon, 1971), Bölüm 1; bazı denemeler James Peck, yay., *The Chomsky Reader* (Pantheon, 1987) içinde yeniden yayınlandı; ve Noam Chomsky, *Powers and Prospects*, Bölüm 4.
16. Ayrıntılar için bkz. Noam Chomsky, *Turning the Tide* (Boston: South End, 1985), Bölüm 63; ve Noam Chomsky, *The Culture of Terrorism* (South End, 1988), Bölüm 11 (ve alıntılanan kaynaklar). Nikaragua ve Salvador seçimlerinin medyadaki yansımaları için bkz. Edward Herman ve Noam Chomsky, *Manufacturing Consent* (Pantheon, 1988), Bölüm 3. Olguları doğru aktarma konusunda hayli titiz olan Carothers bile Sandinistalar'm 1990'a kadar "seçimleri kabul etmeye yanaşmadıkları"nı yazıyor (Lowenthal, belirtilen yapıtta).
17. Bir başka yanılsamalı aklama çabası da uzun süredir yapılması planlanan seçimlerin gerçekleşme nedeni olarak, Washington'ın askeri ve ekonomik baskılarını gösterir.

18. Seçimler ve Latin Amerika'nın ve ABD'nin seçimlere tepkisi için bkz. Noam Chomsky, *Detering Democracy*, Bölüm 10. Genellikle bir diplomasi zaferi olarak alkışlanan diplomasi aldatmacası İçin bkz. Noam Chomsky, *Culture of Terrorism*, Bölüm 7; ve Noam Chomsky, *Necessary Illusions* (South End, 1989), ekIV.5.
19. İtalikler kendisinin, Lowenthal, agy.
20. Ayrıntılar için başka şeylerin yanı sıra bkz. Richard Garfield, "Desocializing Health Çare in a Developing Country", *Journal of the American Medical Association*, 270, no. 8, 25 Ağustos 1993, ve Noam Chomsky, *World Orders, Old and New* (Columbia University Press, 1994), 131 ve sonrası.
21. Michael Kinsley, *Wall Street Journal*, 26 Mart 1987; *New Republic*, yayımcı yazıları, 2 Nisan 1984; 19 Mart 1990. Bu ve benzer örnekler için bkz. Noam Chomsky, *Culture of Terrorism*, Bölüm 5; Chomsky, *Detering Democracy*, Bölümler 10, 12.
22. H.D.S. Greenway, *Boston Globe*, 29 Temmuz 1993.
23. NYT, 2 Mayıs 1985.
24. Bkz. *World Orders*, 131 ve sonrası. Tahminler ve sonuçlar için bkz. ekonomist Melvin Burke, "NAFTA Integration: Unproductive Finance and Real Unemployment", Nötre Dame ve İndiana University Press sponsorluğunda *Proceedings from the Eighth Annual Labor Segmentation Conference*, Nisan 1995. Ayrıca Kanada İşçi Kongresi tarafından İnsan Kaynakları Geliştirme Bakanlığı için hazırlanan rapor, *Social Dimensions of North American Economic İntegration*, 1996. Afrika'ya ilişkin Dünya Bankası tahminleri için bkz. Cheryl Payer, *Lent and Lost* (Zed, 1991) ve (devamlı başarısızlığın sonuçlarını ele alan) John Mhevc, *The Market Teils them So* (Zed, 1995). Bu kitaplardaki yorumların ve anlayışın derinlikten yoksun

olduğu profesyonel ekonomistler tarafından kabul edilmektedir. Örn. bkz. Paul Krugman, "Cycles of Conventional Wisdom on Economic Development", *International Affairs* 71 no. 4, Ekim 1995. Bkz. şekil 25 ve üstü.

25. Helene Cooper, 'Experts' View of NAFTA's Economic Impact: It's a Wash", *WSJ*, 17 Temmuz 1997.
26. Yayımcının yazısı, "Class War in the USA", *Multinational Monitör*, Mart 1997. Bronfenbrenner, "We'll Close", *a.g.e.* yönettiği çalışmanın sonucu, "Final Report: The Effects of Plant Closing or Threat of Plant Closing on the Right of Workers to Organize." Reagan dönemi uygulamalarının kitlesel sonuçları için bkz. *Business Week*, "The Workplace: Why America Needs Unions, But Not The Kind it Has Now," 23 Mayıs 1994.
27. Levinson, *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 1996. Atölye çalışması, 26 ve 27 Eylül 1990.
28. Bkz. bir sonraki bölüm. ABD'de ve özellikle (tartışmaların daha açık olarak yapıldığı) Kanada'da yapılan anketlere göre nüfusun çoğunluğu anlaşmaya karşıydı.
29. Kenneth Roth, Yönetici, HRW, Mektup, *NYT*, 12 Nisan 1997.
30. Bkz. Paul Farmer, *The Uses of Haiti* (Common Courage, 1994); Chomsky, *World Orders*, 62 ve sonrası; Noam Chomsky, "Democracy Restored", 2, Kasım 1994; Latin Amerika Konulu Güney Amerika Kongresi (NACLA), Haiti: *Dangerous Crossroads* (South End, 1995).
31. Noam Chomsky, "Democracy Restored," alıntı John Solomon, AP, 18 Eylül 1994.
32. Bkz. Noam Chomsky, *Year 501* (South End, 1993), Bölüm 8, ve alıntılanan kaynaklar; Farmer, ağı, *Labor Rights in Haiti*, Uluslararası Emekçi Hakları Eğitim ve

- Araştırma Fonu, Nisan 1989. *Haiti After the Coup*, Ulusal Emekçi Komitesi Eğitim Fonu (New York), Nisan 1993. Lisa McGowan, *Democracy Vndermined, Economic Justice Denied: Structural Adjustment and the AİD Juggernaut in Haiti* (Kalkınmanın Getirdiği Uçurum, Ocak 1997)
33. Nick Madigan, "Democracy in Inaction: Did Haiti Fail U.S. Hope?", *Christian Science Monitör*, 8 Nisan 1997. Seçimler üzerine daha fazla bilgi için bkz. AP, *Boston Globe*, 8 Mayıs 1997.
- 34- John McPhaul, *Tico Times* (Kosta Rika), 11 Nisan, 2 Mayıs 1997.
35. Vincent Cable, *Daedalus* {Bahar 1995), alıntı BM *Dünya Yatırım Raporu* J 993 (farklı rakamlar veriliyor; "görece yetersiz veri" kullanıldığı belirtiliyor, 164 ve sonrası). Bkz. Peter Cowhey and Jonathan Aronson, *Managing the World Economy* (New York, Dışilişkiler Konseyi, 1993). ABD-Meksika için bkz. David Barkin and Fred Rosen, "Why the Recovery is Not a Recovery", *NACLA Repom on the Americas*, Ocak, Şubat 1997; Leslie Crawford, "Legacy of Shock Therapy", *Financial Times*, 12 Şubat 1997 (altbaşlık, "Mexico: A Healthier Outlook", makale, "çok zengin kesim" in tersine nüfusun çoğunluğunun artan bir sefaletle mahkûm edilmesini konu alıyor). NAFTA-sonrası şirketlerarası ilişkiler: William Greider, *One World Ready or Not* (Simon & Schuster, 1997), 273, alıntı Meksikalı iktisatçı Carlos Heredia. Meksika piyasasına hiç girmeyen NAFTA bkz. öncesi ABD şirketlerarası ihracatın %50'yi aştığı tahmin edilmekte. Senatör Ernest Hollings, *Foreign Policy*, Kış 1993-4.
36. 1992 OECD incelemesi, *Who '\$ Bashing Whom?* (Uluslararası Ekonomi Enstitüsü, 1992) CHnton'ın eski ekonomi başdanışmanı Laura Tyson tarafından alıntılanmış.

37. Alfred Chandler, *The Visibk Hand* (Belknap Press, 1997).
38. C. A. Crocker'm konuşması, Ağustos 1981. *Hege-
mony, Region, and National State: The Case o / M o
zambiaue* (Padrigu Peace and Developement Rese*
arch Institute, Gothenburg University, Ocak 1996)
adlı kitabında Hans Abrahamsson tarafından ahntı-
lanmıştır.
39. Tartışma için, bkz. Eric Toussaint and Peter Druc-
ker'm yayımladıkları, *MFjWorld Bank/WTO, Note-
books for Study and Research* (Amsterdam: Uluslara-
rası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü,1995), 24/5.
40. UNICEF, *State ofthe World's Children*, 1997.
41. George Kennan, PPS 23, 24 Şubat 1948 (*Foreign Re-
lations ofthe United States*, cilt.1,1948), 511. Micha-
el Hogan, *The MarshaU Plan* (Cambridge University
Press, 1987), 41, Mayıs 1947 Bonesteel Memoran-
dum'dan açıklama.

V

Zapatista
Başkaldırısı

Son çeyrek yüzyılda küresel düzende çok şey değişti. 1970'li yıllara gelindiğinde, savaş sonrasında, "zenginlerin oluşturduğu ittifak" için tehlike çanları çalmaya başlıyor, şirket kazançları üzerinde giderek artan bir baskı ortaya çıkıyordu. ABD'nin, "uluslararası banker" rolünü artık daha fazla oynayamayacağını kavrayan Richard Nixon, ABD kökenli çokuluslu şirketlere oldukça hayrı dokunmuş bu rolü sağlayan söz konusu uluslararası ekonomi düzenini (Breton Woods sistemini) dağıttı; bunu yaparken doların akma çevrilebilirliğini askıya aldı, ücretler-fiyatlar üzerinde denetim ile ithalat sürşarjı dayattı ve devletin gücünü zenginlerin servetine akıtmaya yönelik mali önlemler başlattı. Bütün bu siyasetler, Reagan döneminde ivme kazanarak ve "Yeni Demokratlar" tarafından da korunarak o günden bu yana yol gösterici oîageldi. İş kollarındaki sürekli sınıf savaşımı, küresel ölçekte giderek yoğunlaştı.

Nixon'ın hareketleri şu iki olguya yol açan etmenlerden biri oldu: Denetim dışı mali sermayede büyük oranda artma ve bu sermayenin kullanılmasında uzun vadeli yatırımlardan ve ticaretten, spekülâtif ekonomiye doğru köktenci bir kaymaya yol açan birkaç etmen söz konusuydu. Bunun sonuçları, ulusal ekonomik planlama açısından yıkıcıydı; hükümetler piyasa açısından "güvenilirlik"lerini korumaya mecbur ediliyorlardı; bu uğurda pek

çok ekonomi, Cambridge Üniversitesi'nden iktisatçı John EatweH'in yorumuna göre, "hızı ve yönetilebilirliği düşük muvazenelere" sürükleniyor, ayrıca reel ücretler sabit tutuluyor ya da aşağı çekiliyor, dolayısıyla küçük bir kesim piyasa ve kazanç patlamaları yaşarken, öte yanda yoksulluk ve eşitsizlik artıyordu. Bunlara paralel olarak üretimin uluslararasılaştırılması süreci, Batılı ülkelerdeki çalışan insanları yıkıma uğratabilmek için yeni silahlar sağlıyordu; bu insanlar, "lüks" yaşam tarzlarına bir son vermeyi kabul etmeli ve iş dünyası basınının pek keyifli nutuklarında söylendiği üzere, "emek piyasalarının" çok kırılgan bir yapısı olduğunu (bir gün sonra hâlâ bir iş sahibi olup olmayacaklarını bilmemeyi) içlerine sindirmeliydiler. Birçok Doğu Avrupa ülkesinin eski üçüncü dünya ülkesi günlerine geri dönmesi durumu daha da beter hale getirdi. Çalışanların haklarına, toplumsal standartlara ve işleyen demokrasilere yönelik dünya ölçeğinde gerçekleştirilen saldırı, işte bu zaferlerle sonuçlandı.

İmtiyazlı çevrelerin dışında kalanlarda doğan umutsuzluk ve öfke de dar seçkin kesimlerin zafer sevinçleri kadar anlaşılırdır.

1 Ocak günü Kızılderili köylülerinin Chiapas'da gerçekleştirdiği başkaldırı, bu bağlamda kolayca anlaşılabilir. Bu başkaldırı, NAFTA'mın yürürlüğe konması süreciyle çakışmıştı; Zapatista ordusu, NAFTA anlaşmasını Kızılderililer için bir "ölüm fermanı", servetin yoğun biçimde akıtıldığı kesimlerle sefil kitleler arasındaki ayrımı derinleştirmeye ve yerli toplumdan geriye kalanları da yok etmeye yönelik, zenginlere verilmiş bir armağan olarak adlandırıyordu.

Başkaldırının NAFTA'yla bağlantısı simgeseldir; sorunlar aslında çok daha derinlerde yatmaktadır. Zapatis-talar'ın savaş ilanında şöyle yazıyordu: "Biz 500 yıllık bir mücadelenin ürünüyüz". Bugünkü mücadele, "iş, toprak, barınma, yiyecek, sağlık, eğitim, bağımsızlık, özgürlük,

demokrasi, adalet ve barış" mücadelesidir. Chiapas piskoposu olayın "ardında yatan"ın, "yerlilerin tamamen marjinalleştirilmesi, yoksullaşan İması ve bu durumu düzeltme çabalarının yıllardır sonuçsuz kalmasıyla biriken öfke" olduğunu belirtiyordu.

Meksika hükümetinin politikalarından en mağdur olanlar Kızılderili köylülerdir. Ama onların huzursuzluğu geniş bir kesim tarafından paylaşılmaktadır. Meksikalı köşe yazarı Pilar Valdes şu gözlemlerde bulunmuştur: "Büyük bir yoksulluk içinde yaşayan milyonlarca Meksikalı'yla ilişkiye geçme fırsatı yakalamış herkes, bir saatli bombanın üzerinde yaşıyor olduğumuzu bilir".

Ekonomik reformun uygulandığı son on yılda, kırsal bölgelerde büyük yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısı, neredeyse üçte bir oranında arttı. Toplam nüfusun yarısı, temel gereksinimlerini karşılayacak kaynaklardan yoksun durumda. Bu, 1980'den bu yana yoksullukta çarpıcı bir artışa işaret ediyor. Uluslararası Para Fonu (IMF)-Dünya Bankası reçeteleri uygulanınca, tarım üretimi ihracata ve hayvan besinine doğru kaydı; bu durum yabancı tarım şirketlerinin, yabancı tüketicilerin ve Meksika'dakî varlıklı iş kollarının yararmaydı; bu arada gene Meksika'da yetersiz beslenme başlıca sağlık sorunu haline geliyordu; tarım alanında istihdam düşüşe geçti; verimli topraklar boş bırakıldı ve Meksika kütleler halinde besin ithal etmeye başladı. İmalat kollarındaki reel ücretler birdenbire düştü. Gayri safi yurtiçi hasıladan, üretimden emeğin aldığı pay, 1970'li yılların ortalarına kadar yükselmekteyken o tarihten bu yana üçte birden fazla bir oranda düşüşe uğradı. Bunlar, neoliberal düzenlemelerin bilindik doğal sonuçlarıdır. IMF incelemeleri, "gelir dağılımında emeğin payının azalmasına ilişkin şiddetli ve sürekli bir örüntü"nın bulunduğunu gösteriyor; iktisatçı Manuel Pastor'a göre, bu durumun akında Latin Amerika'ya biçilmiş "istikrar programları" yatıyor.

Meksika Ticaret Bakanı ücretlerdeki düşüşün yabancı yatırımcıları teşvik edeceğini söyledi. Dolayısıyla, emeğe yönelik baskılara, çevre sorununa ilişkin kısıtlamaların gevşetilmesi ve toplumsal siyasetin genel yöneliminin, ayrıcalıklı azınlığın arzularını karşılayacak biçimde oluşturulması eşlik etmeliydi. Bu gibi politikalar, doğal olarak imalat ve finans kurumlarınca memnuniyetle karşılandı; bu kurumlar, sözde "serbest ticaret" anlaşmalarının desteğiyle denetimlerini küresel ekonomi sathına doğru genişletiyorlardı.

NAFTA ile birlikte çok sayıda çiftlik çalışanının topraklarından ayrılacağı umuluyordu; böylece kırsal alanda yaşanan sefalet ve artıkemek artacaktı. Reformlarla düşüşe geçen imalat sanayii istihdamında daha da keskin bir düşüş bekleniyordu. Meksika'nın önde gelen iş dünyası dergisi *El Financiero*, ülkenin ilk iki yılda imalat sanayiinin yaklaşık dörtte birini, iş imkânlarının da yüzde 14'ünü kaybedeceğini dile getiriyordu. *New York Times* gazetesinden Tim Golden şunları söylüyordu: "İktisatçılar anlaşmanın etkisi görülmeye başladıktan sonraki ilk beş yıl içinde birkaç milyon Meksikalı'nın muhtemelen işlerini kaybedeceklerini belirtiyor". Bu süreçler, kâr ve kutuplaşma artarken, ücretlerin daha da düşeceği anlamına geliyor; ABD ve Kanada'nın bütün bunlardan kazançlı çıkacağını söylemekse güç değil.

Daha açıksözlü davranan savunucularının düzenli olarak vurguladıkları üzere, NAFTA'nın çekiciliği büyük oranda "neoliberal reformları sabitlemesinden" kaynaklanıyordu; ülkenin bu reformlara "kitlenip kalması", emekçilerin hakları ve ekonomik kalkınma konularında uzun yıllardır gözlemlenen ilerlemenin tersine çevrilmesi, azınlık ve yabancı yatırımcılar zenginleşirken kitlelerin yoksullaşması ve acı çekmesi anlamına geliyordu. Londra'da yayımlanan *Financial Times'a* göre, bu "meziyetli ekonominin, Meksika'nın genel ekonomisine verdiği "ödül

küçük oldu"; bu durum, düşük **bir** kalkınma sağlamış olan "sekiz yıllık kitabı piyasa ekonomisi politikasına bakılarak anlaşılabilir; bu süreçte büyük oranda Dünya Bankası'na ve ABD'ye atfedilebilecek eşi benzeri görülmemiş bir destek söz konusuydu. Yüksek faiz oranları Meksika'nın borç bunalımının nedenlerinden biri olan büyük ölçekli sermaye kaçışını bir ölçüde tersine çevirdi. Ne var ki sonuçta değişen pek bir şey olmadı; borçlar bugün de Meksika için giderek büyüyen bir yüküdür; bu kez sorun Meksika'nın zengin sınıflarına olan iç borçlardır.

Doğaldır ki, bu tür bir kalkınma modelini "sabitleştirme" yolundaki planlar muhalefetle karşılaştı. Meksico City'den yazan tarihçi Seth Fein, NAFTA karşıtı büyük protesto gösterilerini şöyle betimliyordu: "Pek çok Meksikalı İçin NAFTA'nın ve ABD dış ticaretinin gerçek yüzünü simgeleyen hükümet politikalarına -bu arada, ulusun büyük çoğunluğunun saygı gösterdiği 1917 anayasasında şart koşulan anayasal çalışma, tarım ve eğitim haklarının yürürlükten kaldırılmasına- haykırışları, ABD'de çok az dikkate alınmış olsa da, baskı altında tutulanların öfkelelerini oldukça net biçimde ifade ediliyordu." *Los Angeles Times* muhabiri Juanİta Darling, Meksikalı işçilerin, "yabancı şirketlerle rekabete girmek İsteyen şirketlerin, maliyetleri düşürme arayışlarına kurban edilen, güçlkle elde edilmiş çalışma haklarının" aşındırılmasından duydukları büyük kaygıyı bildiriyordu.

"Meksikalı Piskoposların NAFTA Bildirisi", anlaşmayı ekonomi politikası ve bu politikanın yol açacağı zararlı toplumsal etkilerinden dolayı kınadı. Piskoposlar, Latin Amerikalı piskoposların 1992'de gerçekleştirdikleri konferansta ortaya konan kaygıyı yeniden dile getiriyorlardı; "Uğruna her şeyin feda edildiği mutlak bir değer gibi görülen piyasa ekonomisi, eşitsizliğe ve geniş bir toplum kesiminin marjinalleştirilmesine yol açmaktadır" - bu NAFTA'nın ve yatırımcı haklarına yönelik benzer anlaşmaların

kaçınılmaz etkisidir. NAFTA'ya Meksika'daki iş dünyasının verdiği tepkilerse farklı farklıydı: En güçlü üyeler anlaşmayı savunuyor, daha orta hacimlilerle küçük iş çevreleri ve onların örgütleri ise kuşkucu ya da düşmanca yaklaşıyorlardı. Meksika'nın Önde gelen dergisi *Excel\$ior*, NAFTA'dan yalnızca, "bugün ülkenin neredeyse tümüne hâkim "Meksikalılar'm", (Meksika nüfusunun yüzde 15'i, ulusal gelirin yarısından fazlasını alıyor), "Meksikalı olmayan bir azınlığın" yararlanacağını, ABD'nin "dizginlenemeyen bir sömürü ve yağmalama yoluyla ülkemizin tarihine" bir kez daha damgasını vuracağını belirtiyordu. Anlaşma ayrıca pek çok işçinin (bu arada ülkenin en büyük hükümet dışı örgütünün) ve başka grupların muhalefetiyle karşılaştı; bu muhalefet odakları anlaşmanın, ücretler, işçi hakları ve çevre üzerindeki olumsuz etkisi, ayrıca egemenliğin yitirilmesi, şirket ve yatırımcı haklarına giderek artan korumalar getirilmesi ve bugüne dek gerçekleşen kalkınmanın çökertilmesi gibi sonuçları konusunda uyarılarda bulunuyorlardı. Meksika'nın Önde gelen çevreci örgütlenmesinin başkanı Homero Aridjis şöyle yakınıyordu: "Bu, Meksika'nın uğradığı üçüncü işgaldir. Birincisi askeri, ikincisi maneviydi; bu üçüncüsü ekonomik".

Bu korkulanların gerçekleşmesi uzun zaman almadı. Meclis'teki NAFTA oylamasından kısa süre sonra, Honeywell ve GE (General Electric) fabrikalarındaki işçiler, bağımsız sendika kurmaya çalıştıkları için işten atıldılar. Ford Motor Şirketi, 1987 yılında bütün iş gücünü tasfiye etti; bunu yaparken sendikayla olan sözleşmesini ihlal etti ve İşçileri bu sefer çok daha düşük fiyatlarla yeniden işe aldı. Şiddetli baskı, protestoları sindirdi. Volkswagen de 1992 yılında aynı şeyi yaptı, 14.000 çalışanını işten çıkardı ve hükümetin de desteğini alarak, yalnızca bağımsız sendika liderlerini terk eden çalışanları yeniden işe aldı. Bunlar, NAFTA tarafından "sabitleştirilen" "ekonomik mucizenin" ana unsurlarıdır.

NAFTA oylamasından birkaç gün sonra ABD senatosu, "tarihin en etkili suç önleme paketi"ni (Senatör Orrin Hatch) onayladı; bu paket, 100.000 yeni polisi, yüksek güvenlikli yerel hapishaneleri, genç suçlular için çalışma kamplarını, ölüm cezası uygulamasına devam edilmesini, ayrıca daha sert kararları öngörüyordu. Uzmanlar bu yasal düzenlemenin suç oranını daha da artıracaklarını, çünkü "vahşi suçluların ortaya çıkmasına yol açan toplumsal huzursuzluğu ve bunun nedenlerini" göz ardı ettiği yolundaki kuşkularını basma bildiriyorlardı. Bu nedenlerin başta geleni, Amerikan toplumunu kutuplaştıran toplumsal ve ekonomik politikalar ve bu kutuplaştırmacı politikalar, NAFTA'yla bir ileri adım daha atmıştır. Servet ve ayrıcalık kavramları yerine kullanılan "verimlilik" ve "ekonominin sağlığı" gibi kavramların, kazanç getirmeyen, yoksulluğa, ümitsizliğe sevk edilen ve nüfusun giderek büyüyen kesimlerine hiçbir getirişi olmuyordu. Bu kesim kentin gecekondularına hapsedilemiyorsa, başka yollarla denetim altına alınabilir.

Zapatlısta başkaldırısının zamanı gibi, bu yasanın yürürlüğe girme tarihi de rastlantısal değildir.

¹ NAFTA tartışması, büyük ölçüde, hakkında pek az şey bilinen iş akışlarına odaklanıyor. Gene de asıl beklenti ücretlerin genel olarak aşağı çekilebileceği yolunda. Steven Pearlstein'm *Washington Post*'ta yazdığı gibi, "pek çok iktisatçı, NAFTA'ntn ödemeleri sürüncemede bırakacağını düşünüyor"du; "Meksika'daki ücret düşüşü, Amerika'daki ücretleri de aşağı çekecektir". NAFTA savunucuları bu beklentide doğruluk payı bulunduğunu kabul ediyordu; ücret düşüşü daha az kalifiye işçileri -ki bunlar İş gücünün yüzde 70'ini oluşturuyordu- vurabilirdi.

NAFTA'nın onaylandığı meclis oylamasından bir gün sonra *New York Times*, ilk baskısını New York'un anlamadan beklentilerine ayırmıştı. Dergi oldukça iyimserdi;

anlaşmayı hararetli biçimde destekliyordu. Yorumlar süreçten kazançlı çıkması beklenenlere odaklanıyordu: "Finans çevresindeki ve İçerisindeki" sektörler, "New York bölgesindeki bankacılık, telekomünikasyon ve hizmet şirketleri", sigorta şirketleri, yatırım danışmanları, şirketlerle çalışan avukatlık büroları, halkla ilişkiler endüstrisi, yönetim danışmanlığı ve benzerleri....*New York Times*, bazı imalatçıların, özellikle de basım, eczacılık gibi yüksek teknolojiyle ilgili endüstrinin kazançlı çıkabileceğini Öne sürüyordu; bu tür endüstriler, büyük şirketlerin geleceğin teknolojisini belirlemelerini güvence altına almak üzere tasarlanmış korumacı önlemlerden de oldukça yarar sağlamıştı. Dergi, her nasılsa, kaybedenlerin de olacağına dikkat çekmişti; bu kesimler, "daha ziyade kadınlardan, siyahlardan ve İspanyol kökenliler'den ve genel olarak "yarı kalifiye üretim işçileri"nden oluşuyordu: Başka deyişle, çocuk nüfusunun yüzde 40'ının zaten yoksulluk sınırının altında yaşadığı, sağlıkla ve eğitimle ilgili ciddi eksikliklerin bulunduğu ve bu anlayışın "sabitleştirildiği" bir kentin çoğunluğundan.

Meclis'e bağlı Teknoloji Değerlendirme Bürosu, NAFTA'mn planlanan (ve yürürlüğe konan) çeşitlemesine yönelik çözümlemesinde, üretim kolunda çalışan ve şef olmayan işçilerin net ücretlerinin 1960'lı yıllardaki seviyelerine düştüğüne dikkat çekerek, bu durumun "gelecekte ABD'yi de düşük ücret, düşük üretkenlik düzeyine kilitleyebileceği" öngörüsünde bulunuyorlardı; halbuki, OTA, emekçiler ve -tartışmanın dışına itilen- öteki eleştirmenlerin önerdikleri düzenlemeler, her üç ülkenin halına da yararlı olabilirdi.

NAFTA'mn bu yasalaştırılan biçimi, "son derece önemli gelişmeleri" (*Wali Street Journal*) hızlandıracaktı: Söz konusu gelişme, ABD'nin İngiltere dışında herhangi bir büyük sanayileşmiş ülkedekinden daha düşük işgücü maliyetine sahip olması süreciydi. 1985 yılında ABD,

devlet kapitalizmi ekonomisine dayalı belli başlı yedi ülkenin (G-7) en büyüğü, bütün dünyanın imrendiği en zengin ülke olarak sayılıyordu. Böylesi bir ekonomi elini dünyanın istediği bölgesine uzatabilir. General Motors, Batı'da ödeyeceği İşgücü maliyetinin ufak bir bölümüyle, Meksika'ya, ya da şimdilerde Polonya'ya gidip oralarda işçi bulabilir ve yüksek vergilerle ya da başka sınırlamalarla korunabilir. Volkswagen, benzer korumalardan yararlanabilmek için Çek Cumhuriyeti'ne taşınabilir, kazancı toplayıp oradaki hükümeti maliyetlerle baş başa bırakabilir. Daimler-Benz, benzer düzenlemeleri Alabama'da yapabilir. Sermaye özgürce dolaşabilir; işçiler ve halk sonuçlara katlanırlar. Bu arada katlanarak artan denetim dışı spekülasyon sermaye, hükümetlerin üretimi teşvik edici politikalarına güçlü baskılar uygular.

Küresel toplumu, düşük ücretli, düşük büyüme hızlı, yüksek kârlı bir geleceğe sürükleyen birçok etken var; bu yönelimin sonuçlarından ikisi, giderek artan kutuplaşma ve toplumsal çözülme. Bir başka sonuç ise, karar alma mekanizması özel kurumların ve bu kurumlar çevresinde birleşen yarı-resmi yapıların elinde, oldukça gerçek anlamda, demokrasinin silinip gitmesidir; *Financial Times*, bunu gizliden gizliye ve her türlü sorumluluktan bağımsız olarak işleyen "de facto / fülü dünya hükümeti" diye adlandırır.

Bu gelişmelerin ekonomik liberalizmle çok az ilişkisi vardır; ekonomik liberalizm, "ticaretsin muazzam bir miktarının merkezi olarak yönetilen şirket içi anlaşmalardan ibaret sayıldığı bir dünyada (örneğin ABD'nin NAFTA öncesinde Meksika'ya yaptığı ihracatın yarısı, Meksika pazarına hiçbir zaman giriş yapmamış sayılıyor) oldukça sınırlı öneme sahip bir kavramdır. Bu arada iktidarı elinde bulunduran özel girişimcilerin, geçmişte olduğu gibi, pazar güçlerinden koruma talep ettiğini ve aldığını unutmamak gerek.

Meksikalı siyasetbilimci Eduardo Gallardo, Zapatista başkaldırısından kısa süre sonra yaptığı bir yorumda, başkaldırım etkilerinin, seçilmiş diktatörlüğün uzun süreli iktidarını çökertmeye kadar varacak oldukça geniş bir sahada görüleceğini öne sürerek şöyle diyordu: "Zapatistalar, gerçekten de Meksika kitlelerinin büyük bölümünden bir koro oluşturdular". Meksika'da yapılan anketler, bu çıkarımı destekler niteliktedir; buna göre halkın büyük bir çoğunluğu, Zapatistaların isyanlarına gösterdikleri gerekçeleri haklı bulmaktadır. Benzer bir koro tüm dünyada, bu arada zengin sanayileşmiş ülkelerde de oluşmakta; bu ülkelerdeki kitleler de çok farklı koşullarda bulunmalarına rağmen, Zapatistaların sorunlarının yalnızca kendilerine özgü olmadığını bilincinde. Söz konusu destek, yaratıcı Zapatista önderlerce, daha geniş sahalara ulaşmak ve oradaki insanları da kendi yaşamlarını ve kaderlerini kendi denetimleri altına alma yolunda ortak ya da paralel çabalar sarfetmeye yöneltmek için teşvik ediliyor. Yurt içi ve uluslararası dayanışma askerleri, vahşice olacağı belli baskılarından caydırmada hiç kuşkusuz başlıca etken; ayrıca dünya çapında da örgütlenme ve eylemcilik açısından oldukça moral verici bir örnek.

Chiapas'taki Kızılderili köylülerinin protestosu sadece Meksika'da değil, her yerde bulunan patlamaya hazır "zaman ayarlı bombalar"a yalnızca küçük bir örnek teşkil ediyor.

Bu makalenin büyük bölümü ilk olarak *in These Times* dergisinde, 21 Şubat 1994'te yayımlanmıştır.

VI

"Son Silah"

Günümüzde hüküm süren durumu temel ahp, bazı basit noktalara değinerek başlayalım - günümüzde elbette Özgürlük ve adalet adına verilen sınırsız mücadelenin son noktası koyulmuş değil.

İlkesel olarak, bireylerin toplumun genelini ilgilendiren -devlet gelirlerinin nasıl sağlandığı ve kullanıldığı, dış siyasetin ne doğrultuda olacağı gibi- kararlara katılabilecekleri bir "kamusal alan" vardır: Ulus devletlerin oluşturduğu bir dünyada, kamusal alan öncelikle, hükümetlerce belirlenir. Demokrasi, bireyler kamusal alana anlamlı biçimde katılabildikleri ve bu arada kendi işlerini bireysel ya da ortaklaşa biçimde gayri meşru iktidar odaklarının sınırlamalarıyla karşılaşmaksızın yürütebildikleri sürece işler durumdadır. Demokrasinin işlerliği, maddî, haber almayla ilgili ya da başka tür - kaynaklara erişmede göreceli bir eşitliğe de bağlıdır; bu, Aristoteles'ten beri herkesin bildiği bir gerçektir. Kurama bakıldığında, hükümetler "seçmenlerine" hizmet için kurulmuşlardır ve onların istekleri doğrultusunda hareket ederler. Demokrasinin işlerliğinin bir ölçüsü, kuramın gerçeklikle örtüşme ve "İç seçmenler" teriminin de samimi biçimde halkla örtüşme derecesidir.

Devlet kapitalizminin uygulandığı demokrasilerde, kamusal alan uzun ve keskin halk mücadeleleriyle genişlemiş

ve zenginleşmiştir. Bu sırada yoğunlaşmış Özel girişimci iktidar, söz konusu mücadeleleri sınırlamaya çalışır. Bu çatışmalar, modern tarihin hatırı sayılır bir bölümünü teşkil eder. Demokrasiyi sınırlamanın en etkin yolu, karar alma mekanizmasını kamusal alandan güvenilir kurumlar aktarmaktır; krallara, prenslere, din adamlarının oluşturduğu kastlara, askeri cuntalara, parti diktatörlüklerine ve modern büyük şirketlere. GE'nin yöneticileri tarafından alınan kararlar, özünde toplumu etkilemektedir ama vatandaşlar, ilkesel olarak bu kararların alınmasında hiçbir rol oynamamaktadırlar (piyasa ve hissedar "demokrasî"si hakkındaki mitleri bir kenara koyabiliriz).

Güvenilmez iktidarların yönettiği sistemler, vatandaşlarına gerçekten birtakım seçenekler sunmaktadır. Kral'a ya da yöneticiye başvurabilirler ya da iktidardaki partiye katılabilirler. GE tarafından kiralananmaya çalışabilirler ya da onun ürünlerini alabilirler. Tiranhkîar, devlet ya da özel kurumlar içerisinde hakları için mücadele edebilirler ve geleneksel ideallerin peşinde başkalarıyla dayanışma yoluna giderek gayrimeşru iktidarı kısıtlamanın ya da çökertmenin yollarını arayabilirler; ABD'deki işçi hareketini ateşleyen de bu türden bir geleneksel idealdi: Maden ocaklarının sahiplerinin orada çalışanlar olduğu ideali.

Son yüzyılda, "Amerika'nın şirketleşmesi", demokrasiye -ve kapitalizmi andıran bir şeyden, modern devlet / şirket çağının sıkı biçimde yönetilen piyasalarına doğru kayış olduğu ölçüde, piyasalara yönelik- bir saldırdır. Bu anlayışın günümüzdeki bir çeşitlemesi, "devleti küçültmek" adını taşıyor: Başka deyişle karar alma gücünü kamusal alandan başka bir yere aktarmak. Bu başka yer, iktidarın retorğine göre "halk", gerçek yaşamda ise "özel girişimci tiranlıklar"dır. Bütün bu önlemler, demokrasiyi sınırlandırmak ve "haşarı avam kesimi" evcilleştirmek için tasarlanmışlardır; bu on yedinci yüzyıl İngilteresi'ndeki ilk demokratik uyanış sırasında "en nitelikli beylerin"

halk kesimine taktıkları isimdir; "en nitelikli beyler" bugün kendilerine "sorumluluk sahibi insanlar" diyorlar. Temel sorunsu, yeni biçimlere bürünerek, yeni denetleyici ve marjtnalleştirici önlemler gerektirerek ve yeni halk savaşımlarına yol açarak varlığını sürdürüyor.

"Serbest piyasa anlaşması" denilen şey, demokrasinin altını oyma aracıdır. Bu araç, halkın yaşamıyla ve arzularıyla ilgili karar alma mekanizmalarını kamusal gözetimin ve denetimin dışında alttan alta iş gören özel girişimci tiranlıkların ellerine teslim etmek üzere tasarlanmıştır. Halkın bunları sevmemesi şaşırtıcı olmasa gerek. Muhalefet ise, haşarı avam kesimi yeterli bilgi ve anlayıştan uzak tutmaya yönelik önlemlerin bir başarısı olarak, neredeyse içgüdüsel-dir.

Çizilen bu tablonun büyük bölümü, alttan alta kabul görmüştür. Kısa süre önce, bunun bir çeşitlemesine tanıklık etmiş bulunuyoruz: Ticaret anlaşmalarının, meclisin gözetimi olmaksızın ve halkın dikkatinden uzak, basit bir *evet* ya da *hayır* sözüne bağlı biçimde yürütülebilmesine izin verecek olan *Fast Track* (Geçiş Üstünlüğü) yasasını çıkarmak için geçen aylarda gösterilen çabaya. *Fast Track*'ın desteklenmesi konusunda iktidar sistemleri neredeyse bütünüyle hemfikir di ama *Wall Street Journal*'ın da pek üzülerek belirttiği üzere, bu yasanın düşmanlarının kullanabilecekleri bir "son silahları vardı: Halkın çoğunluğu. Halk, medya engeline rağmen, bu yasaya muhalefet etmeyi sürdürdü; gelecekte kendilerini nelerin beklediğini bilmeleri gerektiği ve olacakları belirlemede kendilerinin de söz sahibi oldukları yolunda aptalca bir inanç geliştirmişlerdi. Benzer biçimde NAFTA da, devletin ve şirket odaklı güçlerin NAFTA'ya verdikleri eksiksiz ve hararetili desteğe rağmen sağlam kalabilen bir halk muhalefetine tosladı; söz konusu desteğin içinde, iktidarların medyasının da desteği bulunuyordu ve medya NAFTA'nın Öncelikli düşmanlarına (işçi hareketi-ne) kendi konumlarını ifade edecekleri bir fırsat vermediği gibi, çeşitli hakaretlerde bulunuyordu¹.

Fast Track, bir serbest ticaret meselesiymiş gibi gösteriliyordu ama bu doğru değildi. En ateşli serbest tüccar bile demokrasiye inanmaya eğilimliyse, *Fast Track'e* şiddetle karşı çıkacaktır. Öte yandan, başka yerlerde de üzerinde durulduğu gibi bu denli planlı anlaşmaları serbest ticaret anlaşması olarak sınıflandırmak en az NAFTA'yı ya da GATT/DTO'yü böyle sınıflandırmak kadar zordur.

Fast Track için öne sürülen resmi gerekçe, ABD Ticaret Temsilcisi vekili Jeffrey Lang tarafından dile getirildi: "Görüşmelerin temel ilkesi, ABD adına yalnızca tek bir kişinin (Başkan'ın) görüşme yapabileceğidir".² Meclisin işi önüne konulanı imzalamak, halkın işi ise seyretmekten-tercihen başka bir şeyi seyretmekten- ibarettir.

"Temel ilke" taviz verilemeyecek denli önemlidir ama kapsamı sınırlıdır. *Ticaret* alanında geçerlidir ama başka konularla ilgilenmez: Örneğin İnsan haklarıyla. İnsan hakları gibi meseleler söz konusu olduğunda ilke tam tersine döner: Meclis, ABD'nin bu alanda anlaşma onaylamamada gösterdiği yüksek performansı sürdürme yolunda önüne çıkan her fırsatı değerlendirmelidir; ABD meclisi, bu dalda dünyanın en kötü sicillerinden bir tanesine sahiptir. Meclise ulaşabilen az sayıdaki sözleşme de yıllarca bekletilir ve sonunda onaylansa bile, kendisini ABD'de işlemez kılan koşulların yüküyle boğuşmak durumunda kalır; bunlar "kolaylıkla uygulamaya konamaz"; özeî koşullar bu anlaşmaların yaptırım alanlarını sınırlar.

Ticaret bir şeydir; işkence, kadın ve çocuk hakları başka bir şey.

Ayrım çizgileri daha net olarak ortaya konabilir. Çin, Washington'm korumacı ekonomi politikası uygulanması talebini yerine getirmediğinde ya da üyaları'a uygulanacak cezaya karşı çıktığında sert yaptırımlarla tehdit edilmektedir. Ama terör ve işkence konularında, farklı bir tepki gösterilmektedir: Bu sefer yaptırımlar, "amacı engelleyici" niteliktedir. Pentagon'un kısa zaman önce

açıkladığı üzere Çinliler, ülkelerindeki ve nüfuz bölgelerindeki acı çeken insanlarla ilgili olarak yürüttüğümüz insan hakları kampanyasını boyutlandırma çabalarımızı baltalayacaklardır; buna örnek, "ülkelerindeki insan hakları siyasetini ve tavrını olumlu yönde etkileme yeteneğimizi zayıflatan" Endonezyalı askeri yetkilileri eğitime konusunda Çinliler'in çekince koymalarıdır. Endonezya'daki misyoner çabanın sürdürülmesi en akla yatkın tutumdur. Savunma Sekreteri Robert McNamara'nın, meclisi ve Başkan'ı 1965'teki ordu kaynaklı büyük katliamlar hakkında bilgilendirirken söylediği gibi, 1960'lı yılların başlarında ABD askeri eğitiminin "şirketlerin kâr paylarıyla desteklendiğini" ve ordunun, zorunlu görevler için nasıl da "yüreklendirildiğini" anımsamak yerinde olacaktır; 1965 katliamları birkaç ay içinde geride binlerce ceset bırakmış "şok edici bir kitle kıyımı"ydı (*New York Times*) ve "en nitelikli beyler" tarafından {*Times* da dahil} memnuniyetle karşılanmıştı; bu kıyımı yürüten "ılımlılar" ödüller bekliyordu. McNamara, "yeni Endonezya seçkin siyaset sınıfının" (askeriyenin) yerli yerine oturmasında "çok Önemli etmenler" olarak gördüğü Endonezya askeri yetkililerinin ABD üniversitelerinde eğitilmesi uygulamasını takdire şayan bulduğunu belirtiyordu.

Yönetim, Çin'de yürütecekleri insan hakları siyasasında, Kennedy döneminde Kolombiya'ya yapılan askeri operasyonu kendine örnek almış olabilir: Bu operasyon, "hakkında bilgi sahibi olunan Komünist taraftarlara yönelik zorunlu paramiliter, sabotaj, ve/veya terörist eylemler" (Komünist taraftar terimine köylüler, sendika örgütleyicileri, insan hakları eylemcileri vb. de dahildir) diye nitelenerek, misyoner bir görev olarak lanse edildi. Kolombiyalı öğrenciler derslerini iyi öğrendiler ve giderek artan ABD askeri yardımıyla ve eğitimiyle birlikte, 1990'lı yıllarda yarıkürenin en berbat insan hakları siciline sahip oldular.

Öyleyse her makul insanın kolayca anlayabileceği üzere, Çin'in, Komünist rejim muhaliflerini işkenceyle sindirmesi ya da Tibet'te barbarca tavırlar sergilemesi gibi meselelere sert biçimde yüklenmek, "amacı engelleyici" olacaktır. Bu yüklenmenin parçası olarak, Çin "Amerikan etkisinden yalıtılmış bir toplumun çektiği türden acılardan" muzdarip olmaya mahkûm edilebilirdi. Bu deyiş aslında, Küba pazarına açılmalarını engelleyen ABD ticaret ambargosunun kaldırılmasını isteyen bir grup şirket yöneticisinin kullanmış olduğu bir deyişti; yöneticilere göre bu İstekleri kabul edilirse Küba, "Amerikan etkisinin yardımsever sonuçlarından yeniden yararlanmaya başlayabilecekti; Amerikan etkisi, Haiti'de, El Salvador'da ve başka çağdaş cennetlerde ne kadar yararlı olduğunu kanıtlamıştı - tabii bu arada kazara, ABD'ye kazanç da getirmiştir⁵.

Bu tür ince ayrımlar, saygınlığa ve itibara İhtiyaç duyanların oluşturdukları zırhın bir parçası olmalı. Bunları kavradığımızda, niçin yatırımcı haklarıyla İnsan haklarının farklı ele alınmayı gerektirdiğini görebiliriz. "Temel ilkeler" konusundaki çelişki açıkça ortadadır.

Propagandanın Kara Delikleri

Propaganda kampanyalarında neyin atlandığını araştırmak her zaman aydınlatıcıdır. *Fast Track*, müthiş bir reklam kampanyasıyla desteklendi. Ama birkaç canalcı noktada, halk tarafından tartışılması uygun görülmeyen konular için hazırlanmış olan kara delikte kayboldu. Bu canalcı noktalardan bir tanesi, daha önce de altı çizildiği üzere, meselenin ticaret anlaşması meselesi değil, daha çok bir demokratik ilke meselesi olduğuydu; ve anlaşmalar, ne olursa olsun *serbest* ticaretle ilgili değildi. Daha da tuhafı, bu uygun kampanya boyunca yaklaşmakta olan anlaşmanın ilgi

odağında durması gerekirken, kamusai alanda tartışmaya hiç açılmamış olması: Çokyönlü Yatırım Anlaşması (MAI), Şili'yi NAFTA'ya çekmekten ya da Başkan'ın neden ticaret anlaşmalarını halkın müdahalesi olmaksızın yalnız başına yürüttüğü sorusunun gözlerden uzak tutulmasından çok daha önemli bir örnek teşkil eder.

MAI, başlangıcından bu yana planlanmasıyla çok yakından ilgilenmiş olan mali ve endüstriyel kurumlardan büyük destek görüyordu: Buna örnek, kendi deyişyle "Amerikan iş dünyasının gerek yurtiçinde gerek yurtdışındaki küresel çıkarlarını kollayan" ABD İş Dünyası Konseyi'dir. Ocak 1996'da Konsey, üyelerine, üyelerinin içinde bulunduğu çevrelere ve tabii ki medyaya yönelik olarak *A Guide to Multilateral Agreement on Investment / Çokyönlü Yatırım Anlaşması Kılavuzu* bile yayımlamıştı. *Miami Herald*\Temmuz 1997 sayısında bildirdiğine göre, Fası *Track* meclise sunulmadan önce Konsey Clinton yönetiminden, MAI'yı askıda bırakılan yasamalar arasına dahil etmesini talep etmişti - bu, MAI'nın adının basında ilk olarak geçtiği durumdur ve MAI'dan söz etmesi açısından da oldukça enderdir.⁴

Öyleyse, *Fast Track* tartışması sırasındaki ya da MAI hakkındaki bu sessizliğin nedeni nedir? Makul bir neden akla geliyor. Bazı siyaset ya da medya liderleri, halkın bu tartışma konusunda bilgi edinmesini istemiyorlardı ya da halkın MAI'dan pek fazla memnuniyet duyacağını sanmıyorlardı. Eğer gerçekler açığa çıkarsa, düşmanlar bir kez daha "son silahlarını" devreye sokabilirlerdi. Demek ki, MAI görüşmelerini bir "gizlilik perdesi" arkasında gerçekleştirmek anlamlıydı. "Gizlilik perdesi" terimi, Avustralya Yüksek Mahkemesi Eski Adalet Başkanı Sir Anthony Mason tarafından kullanılmıştır; Sir Anthony, Avustralya hükümetini, görüşmeleri halkın dikkatinden uzak bir biçimde yürütme kararından dolayı eleştiriyordu çünkü bu, "onaylandığı takdirde Avustralya üzerinde muazzam sonuçları olacak bir anlaşma" idi.⁵

Ancak bu konuda Sir Anthony'ninkinden başka bir ses yükselmedi. Söylemeye gerek bile yok: Gizlilik perdesi bizim özgür kurumlarımız tarafından daha büyük bir hevesle savunulmaktadır.

ABD içerisinde, OECD'de 1995 Mayıs'ından bu yana yoğun biçimde görüşülmüş olan MAI hakkında çok az kişi bir fikir sahibidir. Aslında kitleleri anlaşıma hakkında bilgilendirme konusunda hedeflenen ilk tarih, Mayıs 1997'ydı- Bu hedef gerçekleştirilebilseydi halk MAI hakkında da, aynı 1996 yılındaki Telekomünikasyon Kanunu hakkında olduğu gibi bilgilendirilecekti; söz konusu kanunun, halkın yoğunlaşmış özel girişimci güce verdiği bir başka armağan olarak iş dünyasıyla ilgili sayfalarla kısıtlı kaldığını belirtmekte yarar var. OECD ülkeleri, MAI görüşmelerinde program konusunda anlaş(nadılar ve hedeflenen tarih bir yıl ertelendi.

İlk olarak benimsenen ve tercih edilen plan, anlaşmayı Dünya Ticaret Orgütü'nde oluşturmaktı. Ama bu çaba, üçüncü dünya ülkeleri tarafından engellendi; üçüncü dünya ülkeleri arasında özellikle Hindistan ve Malezya bulunuyordu. Bu ülkeler, anlaşmanın getirdiği kısıtlamaların zenginler yararına kendi önlerini keseceğini görmüşlerdi. Dolayısıyla görüşmeler, OECD'nin daha güvenli ellerine bırakıldı; böylelikle, Londra'da yayımlanan *Economist* dergisinin de ortaya koyduğu üzere⁶, gelişmekte olan ülkelerin de katılmak isteyebileceği bir anlaşmanın oluşturulacağı umuluyordu - zenginlerin kaynaklarından ve pazarlarından dışlanma tehdidinden taviz vermeyen, muazzam güç ve servet eşitsizliğine dayalı sistemlerde çok karşılaşılan bir kavramdan söz ediliyordu: "Özgür seçim".

Haşarı avam kesimini neredeyse üç yıldır, nelerin döndüğünden habersiz biçimde yaşaması sağlanıyor. Gene de bu tam olarak başarılılabilmiş değil. Üçüncü Dünya'da bu konu, 1997'nin ilk dönemlerine gelindiğinde yamsal bir konu olmaya başladı.⁷ Avustralya'da, 1998

Ocak ayında İş dünyası sayfalarında birbiri ardına, ulusal basında röportaj ve tartışma koşuşturmacasına yol açan haberler yayımlanmaya başladı; Sir Anthony, konuya ilişkin eleştirisini bu dönemde, Melbourne'de gerçekleştirilen bir toplantıda dile getirdi. Basının bildirdiğine göre, muhalefetteki parti, "hükümeti, anlaşmaları imzalamadan önce anlaşmalardan sorumlu meclis komitesine danışmaya zorladı". Hükümet ise, Parlamento'ya ayrıntılı bilgi vermeyi ve meclis gözetimini reddetti. Hükümet, "MAI konusundaki duruşumuz nettir" diyordu: "Avustralya'nın ulusal çıkarlarına açıkça hizmet edenler dışında hiçbir anlaşmayı imzalamayız". Özetle, "İmzalamayı seçtiğimiz anlaşmaları uygularız" - ya da daha doğrusu efendilerimizin bizler için seçtiği anlaşmaları uygularız; bu düzenli işleyen mantık izlendiğinde, "ulusal çıkar"ın iktidar odaklan tarafından tanımlandığı ve kapalı kapılar ardında işlediği görülür.

Gelen baskılar sonucunda, hükümet birkaç gün sonra meclis komitesinin MAI'yı gözden geçirmesine izin verdi. Yayın yönetmenleri, kararı isteksizlikle onayladılar: Bu korku tellallarının yabancılara yönelik isterik paranoyalarına ve "yardım kuruluşlarının, sendikaların, çevrecilerin ve tuhaf komplo teorisyenlerinin şeytani İttifakına" bir tepki olarak bu kararın alınması gerekliydi. Bununla birlikte yayın yönetmenleri, bu talihsiz ödünden sonra MAI konusunda "hükümetin sağlam duruşundan bir geri adım atmamasının çok önemli olduğu" uyarısını yapıyorlardı. Hükümet bilgi sakladığına ilişkin suçlamaları, anlaşmanın bir taslağına internet üzerinden ulaşılabileceğine dikkat çekerek reddetti - bu da kendilerine sızdırıldıktan sonra taslağı internete koyan eylemci gruplar sayesinde gerçekleşti.⁸

İçiniz rahat etsin: Avustralya'da demokrasi gelişip serpiyor!

Günümüzde "serbest ticaret" sayesinde hız kazanan bir ABD'ye eklenme süreci yaşayan Kanada'da, "şeytani ittifak" daha büyük bir başarı elde etti. Anlaşma bir yıl boyunca, Önde gelen günlük gazetelerde ve haftalık dergilerde, prime-time ulusal TV'lerde ve halk toplantılarında tartışıldı. İngiliz Kolombiyası Eyaleti, Avam Kamarası'nda yaptığı açıklamada, teklif edilen anlaşmaya "kararlı biçimde karşı çıktıklarını" duyurdu; onlara göre anlaşma eyalet düzeyinde olsun, federal ve yerel düzeylerde olsun, seçilmiş hükümetlere "kabul edilemez kısıtlamalar" getiriyordu; toplumsal programlara (sağlık vb.), çevre korumasına ve kaynak yönetimine zararlı etkileri dokunacaktı; "yatırım" teriminin kapsamını olağandışı ölçüde genişletiyordu; ayrıca demokrasiye ve insan haklarına yönelik başka saldırılarda bulunuyordu Eyalet hükümeti şirketlerin, kendileri her türlü yükümlülükten muaf durumdayken hükümeti dava edebilmelerine, ayrıca hükümete yönelik olsun, kendilerine yönelik olsun suçlamaları kapalı kapılar ardında "seçilmemiş ve güvenilir olmayan 'ticaret uzmanları'nın katıldığı tartışma panellerinde" görüşüp kararlar alabilecek olmalarına karşı çıkıyordu.

Gizlilik perdesi, aşağıdan gelen kaba seslerle lime lime ediliyordu; Kanada hükümetinin, halkı kendi çıkarlarının bilgisizlikte yattığına yeniden ikna etmesi gerekiyordu. Bu görevi, ulusal CBC TV'sindeki bir tartışma programı üstlendi; burada Kanada Uluslararası Ticaret Bakanı Sergio Manhi, "insanların kendilerini ikna olmuş hissettiklerini düşünmek istediğini" söylüyor ve "Başbakanımız" ve "onun yüreğindeki Kanada aşkı"nın "ortaya koyduğu dürüst yaklaşım"ı güvenilmesini istiyordu.

Bu, konuyu açıklığa kavuşturuyor. Demek ki demokrasi, sınırın kuzey tarafında da son derece sağlıklı biçimde işlemektedir.

CBC'ye göre Kanada hükümetinin -aynı Avustralya'da olduğu gibi- "günümüz itibarıyla MAI'nın yasalaşması yolunda bir planı yoktur" ayrıca "ticaret bakanının dediği gibi,

buna gerek bile olmayabilir" çünkü MAI zaten "NAFTA'nın bir uzantısıdır"⁹.

İngiltere ve Fransa'da da birtakım tartışmalar oldu ama bu ülkelerde ya da hür dünyadaki başka herhangi bir ülkede, halkı, çıkarının "kendilerine gönül vermiş" "dürüstçe davranan" ve "ulusal çıkarı" sadakatle savunan liderlerin tutkularında yattığına ikna etme gereği duyulup duyulmadığını bilmiyorum.

Kendilerini özgürlük, adalet, insan hakları ve -hepsinden öte- demokrasi şampiyonu ilan eden "en nitelikli beylerin" yaşadığı, dünyanın en güçlü devletinde bütün bu sürecin çok daha kendine özgü bir yol izlemesi çok şaşırtıcı değildir. Medya patronları, MAI ve onun ima ettiği şeyler hakkında, entelektüeller ve tanınmış uzmanlar kadar çok şey biliyorlardı kuşkusuz. Yukarıda da değinildiği üzere, İş dünyası MAI konusunda hem dikkatliydi hem de etkin rol üstleniyordu. Ama istatistik açıdan İstisna olarak görülenler dışındaki özgür basın, bu anlaşmaya bel bağlayan karanlık güçleri saklama konusunda gösterdiği başarı, öz disiplinin etkileyici bir örneğidir - böyle bir disiplin, bu kadar karmaşık bir dünyada öyle kolay kolay sağlanamaz.

Şirketler dünyası, MAPyı büyük bir hevesle destekliyor. Bu konudaki sessizlik kanıtlar sunmayı engellese de, şirketler dünyasına bağlı olup da görevi halkı aydınlatmak olan kurumların da daha az hevesli olmadıklarını tahmin etmek güç değil. Bu kesimler de, haşarı avam kesimin gelişmelerden haberdar olması durumunda "son silahların kılıfından çıkabileceğinin farkındadır. Bu açmazın doğal bir çözümü vardır. Biz de bu doğal çözümü yaklaşık üç yıldır gözlemlemekteyiz:

Toplumun Değerli ve Değersiz Yapıları

MAFyı savunanların güçlü bir argümanları var: Her şeyiyle inandırıcı bir dava oluşturmaya yetecek bilgiye sahip olmayan eleştirmenler. "Gizlilik perdesi"nin amacı, tam da bunu güvence altına almaktır ve bu yoldaki çabalar büyük ölçüde başarılı olmuştur. Bu başarı en çarpıcı biçimde, dünyanın en istikrarlı ve en uzun ömürlü demokratik kurumlarına sahip olmakla övünen ve devlet-kapitalizmi demokrasisinin bir modeli olma iddiasını taşıyan ABD'de sağlanmıştır. Deneyimi ve konumu göz önüne alındığında, ABD'de demokrasi ilkelerinin bu denli net biçimde anlaşılması ve yüksek mevkilerde açıkça ifade edilmesi şaşırtıcı değildir. Örneğin, seçkin Harvard Üniversitesi siyaset bilimcisi Samuel Huntington, *American Politics I Amerilian Siyaseti* başlıklı metninde, bu iktidarın etkili olmak istiyorsa görünmez olması gerektiğini gözlemliyordu: "ABD'de iktidarın mimarları, hissedilebilen ama görünemeyen bir güç yaratmalıdırlar, iktidar, karanlıkta kaldığı sürece sağlamdır; güneş ışığına maruz kalırsa buharlaşmaya başlar." Huntington, bu tezini aynı yıl (1981) "Sovyet tehdidi" söyleminin işlevini açıklarken örneklendiriyordu: "[Müdahaleyi ya da başka askeri eylemleri], sanki savaştığınız şey Sovyet tehdidiymiş yanılgısını yaratarak yutturabilirsiniz. Başka deyişle ABD'nin Truman Öğretisi'nden bu yana yaptığını yapabilirsiniz."¹⁰.

Bu sınırlar içerisinde -halkı kandırmak ve bütünüyle saf dışı etmek için "yanılgı yaratma" -sorumlu liderler demokratik toplumlarda kendi marifetlerini göstermeye devam etmelidir.

OECD güçlerini, görüşmeleri gizlilik içerisinde yürüttükleri için suçlamak hiç de adilane değildir. Ne de olsa eylemciler, görüşmelerin tutanaklarını yasadışı yollardan ele geçirdikten sonra bunların taslağını internete koymayı başarmışlardır. "Alternatif basm"ın ve üçüncü dünya

gazetelerinin okurları ve "şeytani ittifak"a bulaşanlar, gelişmeleri en azından 1997 yılının başlarından beri izleyebildiler. Ayrıca anadamlarda da kimse, bu Örgütlenmenin "Amerikan İş dünyasının" ya da onun başka zengin ülkelerdeki suretlerinin "küresel çıkarlarını kolladığı"nı inkâr etmiyor.

Bununla birlikte, her nasılsa gözden kaçan birkaç kurum söz konusu: ABD Meclisi gibi. Geçtiğimiz Kasım yirmi beş Beyaz Saray temsilcisi, Başkan Clinton'a MAI görüşmelerinin "dikkatlerini çektiğini" vurgulayan bir mektup yolladı -muhtemelen, eylemcilerin ve halkın çıkarını kolayan grupların çabaları sayesinde¹¹. Bu temsilciler Başkan'dan üç basit soruya yanıt vermesini rica ettiler.

Bu sorulardan birincisi şuydu: "Yönetimin karmaşık, çoksektörlü, çokyönlü anlaşmaları, *fast track* yetkisi olmadan görüşemeyeceği yolundaki son dönem beyanatları göz önüne alınırsa, en az NAFTA ya da GATT kadar girift olan ve "ABD'nin, eyalet çapında olsun, federal ve yerel çapta olsun yatırımları düzenleyen yasalarına ve siyasasına önemli kısıtlamalar getirecek olan MAI gibi bir metin hakkındaki görüşmeler nasıl olup da neredeyse tamamlanmış olarak değerlendirilebiliyor?"

ikincisi "özellikle de Meclis'in uluslararası ticareti düzenleme korusunda anayasadan aldığı yetki göz önünde bulundurulduğunda, bu anlaşmanın görüşmeleri herhangi bir Meclis/denetimi ve gözetimi olmaksızın 1995 Mayıs'ından beri nasıl sürdürülebiliyor?"

Üçüncüsü, "MAI, yabancı bir şirketin ya da yatırımcının, dolaylı kamulaştırma halinde ABD hükümetini dava edebilmesini sağlayan bir söyleme sahiptir. Bu söylemin sınırları geniş ve belirsizdir; ayrıca ABD'de iç yasalar dahilinde edinilen hasılat anlayışının sınırlarını oldukça aşmaktadır. ABD, egemenliğinden doğan dokunulmazlığını terk etmeye ve kendini saldırılara açık hale getirebilecek belirsiz bir söylemin yükümlülükleri akma girmeye neden bu kadar isteklidir?"

Üçüncü soruda temsilciler, ünlü kurşunlu benzin üreticisi Ethyl Şirketinin Kanada'ya açtığı davayı anımsamış olabilirler; söz konusu davada şirket, hükümetten "kamulaştırmanın" yol açtığı kayıpları ve Ethyl Şirketi'nin Kanada'da katıkl bir benzin türü olan MMT'nin saklanması nedeniyle zarar gören "iyi itibarını" tazmin edebilmek için 250 milyon dolar talep ediyordu. Kanada, MMT'yi tehlikeli, sağlığa önemli ölçüde zararlı bir toksin olarak gören ABD Çevre Koruma Orgütü'yle bu konuda bir anlaşma imzalamıştı; bu anlaşmaya göre söz konusu madde'nin kullanımı kesinlikle kısıtlanacaktı; Kaliforniya eyaletiyse MMT'yi bütünüyle yasaklamıştı. Ethyl'in davada yönelttiği suçlamada bundan başka, Yeni Zelanda'nın ve başka ülkelerin de Kanada'daki yasa yüzünden kendi MMT kullanımlarını yeniden gözden geçirmeye başladıklarını İddia ediyor ve Kanada'nın yaydığı bu "ürpertici etki"nin doğurduğu zararların da tazmini talep ediliyordu. Ya da belki de temsilcilerin aklına, ABD kökenli bir tehlikeli atık İdaresi şirketi» Metalclad'm Meksika hükümetine açtığı dava gelmiş olabilir; bu davada Metalclad, "kamulaştırma"dan doğan zararlara karşılık, 90 milyon dolar istiyordu çünkü tehlikeli atıkları koymak istedikleri yerlerden biri ekolojik kuşak ilan edilmişti.¹²

Davalar, şirketlerin hükümetleri dava etmelerine izin veren NAFTA kuralları dahilinde yürüyordu; bu kurallar, daha önce olduğu gibi birey haklarını değil, ulusal devletlerin haklarını temel alıyordu. Pek çoklarının amacı, bu kuralları İncelemek ve eğer mümkünse bu kuralların (belirsiz) sınırlarını da genişletmek. Söz konusu kurallar daha çok göz korkutmaktan ibaret ve İçi tümüyle boş yasal tehditler sayesinde istedikleri şeyleri ele geçirebilecek kadar cebi kabarık olanlar için elverişli, sık kullanılan ve çoğunlukla da etkili bir araç¹³.

Başkan'a gönderilen meclis mektubunda "MAI'nın potansiyel etkilerinin muazzamlığı göz önüne alındığında,

bu somlara yanıtlarınızı sabırsızlıkla bekliyoruz," deniyordu. Sonuçta, temsilcilere hiçbir şey söylemeyen bir yanıt ulaştı. Bütün bunlardan haberdar edilen medyanın, bildiğim kadarıyla söz konusu olaya ayıracak zamanı olmadı.¹⁴

Meclisin yanı sıra gözden kaçırılan bir başka kesim de halktı. Ticaretle ilgili yayınlar bir kenara, gene bildiğim kadarıyla, anadamar basın organlarında 1997 yılının ortalarına kadar halk kesimi bu konuyla ilgili olarak neredeyse hiç yer tutmadı. Söylendiği üzere *Miami Herald*, Temmuz 1997'de iş dünyasının MAPya dönük hevesine ve doğrudan ilgisine dikkat çeken bir haber yapmıştı. *Chicago Tribüne* Aralık ayında, Kanada haricinde bu konunun "toplumun hiç ilgisini çekmediğini ve hiçbir siyasal tartışmaya yol açmadığını" gözlemleyen bir haber geçiyordu. Gene aynı gazete, "hükümet sözcülerine göre yönetimin, küresel ekonomi hakkındaki tartışmaların canlanmasından hiçbir endişe duymadığını" bildiriyordu. Toplumun ruh hali gösteriyordu ki, enformasyon sisteminin arkasına gizlenmek en iyi politikaydı.

Haber Gazeteciliği, birkaç ay sonra sessizliğini bozdu ve Uluslararası Küreselleşme Forumu'nun, anlaşmaya karşı çıkan bir ilanını ügfiyet karşılığında yayımladı. İlanda, *Business Week'in* MAPyı "şu ana kadar hakkında hiçbir şey duymadığınız, patlayacak ticaret anlaşması" olarak betimleyen bir manşeti alıntılanmıştı. "Bu düzenleme... yabancı mülkiyetin kurallarını yeniden yazacak - fabrikalardan emlakçılığa, hatta güvenlik şirketlerine kadar her şeyi etkileyecek. Ama meclis üyelerinin çoğu, Çokyönlü Yatırım Anlaşması (MAI) adını daha duymamışlar bile çünkü Clinton yönetiminin bu konudaki konuşmaları, meclis radarının algılayamayacağı kadar derinlerde yapılıyor"; medya da zaten Beyaz Saray'ın gündemine bağlanmış durumdaydı. Uluslararası forum "neden?" sorusunu yöneltiyor ve anlaşmanın temel unsurlarını hatırlatarak kendi sorduğu soruya üstü kapalı bir yanıt vermiş oluyordu.

Birkaç gün sonra (16 Şubat 1998'de) NPR'nin *Sabah Baskısı* MAI üzerine bir ek çıkardı. Bundan bir hafta sonra *Christian Science Monitör*, (daha ince) bir ek daha çıkardı. *The New Republic*, toplumun MAI'ye dönük artan ilgisini çoktan fark etmişti. *New Republic*'in söylediğine göre konu saygın iş kollarında doğru düzgün ele alınmıyordu, bunun sebebi de "çoğunlukla sola meyletmiş" durumdaki "anadamar basın kuruluşlarının" bu sefer "çok daha keskin biçimde, enternasyonalizme meyletmesi" idi. Basındaki solcular, *Fast Track*'e yönelik muhalefeti zamanında kavramakta aciz kalmışlardı ve aynı belalıların MAFya karşı da çoktan "savaş açtılarını" anlamamışlardı. Basın, sorumluluklarıyla çok daha ciddi biçimde yüzleşmeli ve "MAI paranoyasına şiddetle saldırmahydı; söz konusu paranoya, "internet aracılığıyla yayılmış" ve halka açık konferanslara bile sığramıştı. Zengin ülkeler "aynı GATT konusunda olduğu gibi uluslararası yatırım yasalarını liberalizmde sabitlemeye ve bunu ticaretin serbestleştirilmesi gibi yutturmaya çalıştıklarında" desteğe İhtiyaç duyduklarından, sükut artık altın olmaktan çıkıyordu.

1 Nisan 1998'de *Washington Post* gazetesi, editör kadrosundan Fred Hiatt'ın yazısı aracılığıyla şu haberi veriyordu: Artık MAI karşıtı eleştirmenlerle ve onların "gizlilik" suçlamalarıyla doya doya dalga geçilebilirdi -anlaşma metni eylemciler tarafından (yasadışı bir biçimde) Web sitesine yerleştirilmişti. Artık, bu aşamada Özür dilemeyi uygun gören diğerleri gibi Hiatt da bu durumdan gözle görülür sonuçları çıkarmada başarılı olamamıştı: Medya artık sahneyi yavaş yavaş terk etmeliydi. Medyanın öne sürdüğü işe yarar kanıtların her biri, konuyla ilgisi olmadığı söylenen çözümlemeleri / yorumları / tartışmaları sabırla araştıran sıradan İnsanlar tarafından bile keşfedilebilirdi.

Hiatt hedeflenen ilk imza günü geçtikten bir yıl sonra ve 1998'deki tarihten üç hafta önce şöyle yazıyordu:

"MAI, Washington'da henüz çok ilgi çekmiyor" - özellikle de Hiatt'ın gazetesinde. Hiatt, haberini kesin gerçekler olarak sunulan birkaç anlamsız resmi yorumla sınırlıyor ve hükümetin "*fast track* sayesinde, özellikle anlaşmaları şekillendirdiği şu sıralarda, sendikalarla, yerel yetkililerle, çevrecilerle vb. her zamankinden daha fazla fikir alışverişi yapmak gerektiğini öğrendiğini" de ekliyordu.¹⁵ Müthiş bir gözlem!

Belki meclis mektubuna tepki olarak, belki de yürütükleri çılgınca uygulamaların su yüzüne çıkmaya başlamasıyla, Washington 17 Şubat 1998'de MAI hakkında resmî bir demeç verdi. Devlet Müsteşarı Stuart Eizenstat ve ABD Ticaret Temsilcisi vekili Jeffrey Lang imzalı demeç, bildiğim kadarıyla hiç önemsenmedi. Arada kaynayan bu demeç mevcut haberler göz önüne alındığında baş sayfadan manşet olmayı hak ediyordu. MAI'mn sonuçları, kendiliğinden olumlu getirilmiş gibi ele alınıyordu; hiçbir tanımlama çabası ya da tartışma gözlemlenmiyordu. İş gücü, çevre ve "tavizler" gibi konularda verilen mesaj, Kanada ve Avustralya hükümetlerinin verdiği mesajla aynıydı: "Bize güvenin ve sesinizi kesin".

İlginin odaklandığı nokta ABD'nin OECD'de başı çektiğine ilişkin iyi haberlerdi; ABD, anlaşmanın şimdiye dek ne olduğu tam olarak bilinmeyen "amaçlarımız doğrultusunda", "sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen ve çalışma koşulları konusunda titizlik sergileyen" bir çizgiye doğru çekilmesi uğruna çalışıyordu. Eizenstat ve Lang, bu konularda "diğer katılımcıların da kendileriyle hemfikir olmasından memnuniyet duyuyorlardı". Dahası, artık diğer OECD ülkeleri de MAI konusunda "bir uzlaşma inşa edebilmek İçin kendi yurtları içindeki birtakım yapılarla el ele çalışmanın önemi konusunda bize hak veriyorlardı". "Yurtiçi yapıların da bu süreçte bir rol oynamalarının önemi" konusunda, onlar da bizimle hemfikirdi.

Demeçte, "daha çok şeffaflık için OECD ülkeleri, anlaşma taslağının metnini vatandaşlarına açmayı kabul ettiler" deniyordu - belki de imza gününden bile Önce.¹⁶

İşte size demokrasinin ve insan haklarının en iyi şekilde işlediğinin yüce kanıtı: Resmi demeçte Clinton Yönetimi, MAI konusunda "bir uzlaşma inşa edebilmek için yurtiçi yapıların" etkin rol oynamaları gerektiğini duyurma konusunda dünyaya önderlik ettiğini söylüyor!

Şu "yurtiçi yapılar" kimlerdir? Sorunun yanıtı hali hazırda üstü kapalı olarak verilmiş durumdadır. Süreç boyunca iş dünyasının etkin bir rolü olmuştu. Meclis bilgilendirilmemiş ve her şeye ayak bağı olan halk -"son silah"- cahilliğe boğulmuştu. Bu veriler doğrultusunda bir ilkokul çocuğu bile, Clinton yönetiminin kimleri "yurt içi yapılar" olarak gördüğünü anlar.

Bu öğretici bir derstir. Güçlülerin asıl geçerli değerleri, ender olarak böyle bîr samimiyet ve açtk sözlülükle ifade edilirler. Adil olmak gerekirse, bu değerler yalnızca ABD'nin tekeli altında değildir. Bunlar, başka parlamenter demokrasilerdeki devlet / özel girişimci iktidar odakları tarafından da, "demokrasi" üzerine gösterişli retoriklere başvurma gereksinimi olmayan toplumlardaki benzer iktidar odakları tarafından da paylaşırlar.

Çıkarılacak dersler son derece açıktır. Bu dersleri çıkarmamak ve Madison'ın 200 yıl önceki uyanlarının nasıl da gözlerden sakladığını görememek özel bir yetenek gerektirir; Madison, "borsa simsarlarının, halkı temsil etmesi gereken hükümetin pretoryen takımı -aynı anda da hem hükümetin oyuncuğu hem de despotu- haline geldikçe" "zamanların sarsıcı ahlaksızlığından" yakınıyordu; bu kişiler "hem hükümetin bahşişlerini cebe indiriyorlar, hem de yaygaralarıyla ve karmaşık birleşimleriyle elini kolunu bağlıyorlardı.

Bu gözlemler, MAI'nın İşleyişini gözler önüne seriyor. Son yıllardaki -özellikle de Anglo-Amerikan toplumlarındaki- toplum politikalarının çoğunda olduğu gibi, bu anlaşma da demokrasinin ve vatandaşlık haklarının altını oymak üzere tasarlanmış ve bunu, fikir üretme yetkisini, güvenilmez Özel girişimci kurumlara, hükümetlerin "yurt içi yapılarına" ve "ortak çıkarları" paylaştıkları uluslararası örgütlenmelere aktararak gerçekleştirmektedir.

MAI'nın Getirdiği Koşullar

MAI'nın koşulları asıl olarak neyi öneriyor ve neyin habercisi? Eğer gerçekler ve tartışma konularının kamusal alana taşınmasına izin verilseydi neler su yüzüne çıkacaktı?

Bu soruların kesin yanıtları yok. MAI'nın eksiksiz metni, imzacıların koydukları çekincelerin ayrıntılı bir listesi, gelişmeleri harfi harfine aktaran kayıtlar elimizde olsaydı bile kesin yanıtları bilemezdik. Bunun nedeni, yanıtların sözcüklerle değil, koşulların nasıl yorumlanacağını, gösteren iktidar ilişkileriyle belirleniyor olmasıdır. İkiyüz yıl önce, zamanının önde gelen demokrasisi içinde Oliver Goldsmith, şu gözlemlerde bulunuyordu: "Yasalar yoksulları bağlar, zenginler ise yasaları -asıl yasaları yani hoş sözlerin altında yatanları- yaparlar". Bu ilke geçerliliğini korumaktadır.¹⁷

Bunlar, tekrar belirtmek gerekirse, geniş bir alanda herkesçe kabul gören gerçeklerdir. ABD anayasasında ve onun tashihlerinde kimse, yasa tarihçilerinin "kolektivist yasal birimler" dedikleri birimlere insan hakları {konuşma, araştırma ve gasp etme özgürlüğü, seçimleri satın alma hakkı vb.) tanıdığına rastlamaz, ama bu "kollektivist yasal birimler", uygulamada "ölümsüz insanlar"ın haklarına sahip organik birimlerdir - bu haklar, güçlerini göz

önüne aldığımızda gerçek kişilerin haklarını kat kat aşarlar; bugün bu haklar artık devletlere de tanınmaktadır. Washington'tn, "ulusal çıkarı" korumak adına güç ve şiddet kullanılabileceği yolundaki iddiasının hangi temele dayandığını öğrenmek isteyen birinin, BM Tüzüğü'ne bakması boşunadır; bu iddia, John Dewey'in deyimiyle, "siyaset" denen gölgeyi toplumun üzerine düşüren o ölümsüz kişilerce dile getirilir. ABD Yasaları "terörizm"i oldukça net biçimde tanımlar ve bu suç için birkaç ceza öngörür. Ama kimse, "iktidarın mimarlarının", ya da (Washington'm lütfundan yararlanmayı sürdürdükleri sürece) korkunç müttefiklerinin uyguladıkları devlet terörünün getireceği cezalardan muaf olduklarına İlişkin bir sözcük bile bulamaz: Suharto, Saddam Hüseyin, Mobutu, Noriega ve irili ufaklı başka müttefikler. Önde gelen insan hakları örgütlerinin geçen yıl ortaya koydukları üzere, ABD'nin, en büyük alıcısından müşteri listesinin en altlarına kadar, her türlü ülkeye yaptığı yardımın neredeyse hepsi yasadışıdır çünkü yasalar, başka ülkelere "sistemik işkence" yapabilmeleri için yardımda bulunulmasını engeller. Yasa bunu söyler ama söylenenler her zaman farklı anlamlandırmalara açıktır.

MAI'da da benzer bir durum söz konusudur. MAI hakkında, başa gelebilecek "en kötü durum" çözümlemesi, "iktidar karanlıkta kaldığı" ve karanlıktaki İktidarın kiralık yardımcıları olan şirket avukatları, anlaşma taslağını yorumlarken belirsiz sözcükleri kendi amaçlarına göre kıvrılabildikleri sürece, en doğru çözümlemeyi yapmak olacaktır. Daha az tehdit edici yorumlar da vardır ve bunlar "son silah" kontrol altına alınamazsa ve demokratik işlemler sonuçlara etkide bulunabilirse doğru çıkabilirler. Olası sonuçların arasında bütün bir yapının dağılması ve dayandığı kurumların meşruluğunun yok edilmesi de bulunmaktadır. Bütün bunlar konuşmakla değil, yaygın örgütlenme ve eylemle gerçekleştirilebilirler.

Bu noktada herhangi biri (bu ben de olabilirim), MAI eleştirmenlerine yönelik birtakım eleştiriler geliştirilebilir. Anlaşma metinlerinde, "yatırımcı" hakları üzerinde duruluyor ama hakları ellerinden alman vatandaş kesimi es geçiliyor. Bu yüzden de eleştirmenler anlaşmayı "yatırımcı hakları anlaşması" diye adlandırıyorlar; bu tanım doğrudur ama eksiktir. Sahi, kimdir şu "yatırımcılar"?

1997 yılında hisse senetlerinin yarısı, ailelerin en zengin yüzde 1'ine ve yaklaşık yüzde 90'ı en zengin yüzde 10'una gitti (bu servet yoğunlaşması, bono ve kıymetli evrak söz konusu olduğunda daha da yüksektir, öbür varlıklar konusunda da bu kıyaslama yapılabilir.) Son yıllarda değerli mülklere yapılan yatırımlara heves/ anlaşılırdır. Ayrıca şirketlerin denetimi, bir asırlık mücadeleden sonra, ardına yasaları da almış olan birkaç^ürüm ya da kişide toplanmıştır¹⁸.

"Yatırımcılar" deyinci akla, Joe Doakes'un çiçekler içerisinde çektiği resim değil, Caterpillar Şirketi gelmelidir; bu şirket, yabancı yatırımlara bel bağlayarak büyük bir grevi kırmayı başarmıştır. Öbür "yurtiçi yapılarla" paylaştığı dikkate değer kazanç artışını, Illinois'de ücretleri ve çalışma koşulları nedeniyle direnişe geçen emekçi insanların çabalarını boşa çıkarma yolunda kullanmıştır. Bu gelişmelerin sonuçları geçtiğimiz yirmi beş yılın, şimdi MAI ile doruğa ulaşan, mali Uberalleştirme politikalarının sonuçlarından çok da farklı değildir; içinde bulunduğumuz dönemde mali liberalleştirme, alışılmadık ölçüde yavaş bir ekonomik büyümeyi, düşük ücretleri, yüksek kazançları -ve her ne hikmetse yalnızca zenginlerin koydukları ticari sınırlamaları- getirmiştir.

MAI ve benzerlerine "yatırımcı hakları anlaşması" değil de, "şirket hakları anlaşması" demek daha uygun olur.

Bu "yatırımcılar", kolektivist yasal birimlerdir; modern yasal etkinliklerin, çağdaş şirket iktidarını yaratmadan önceki zamanlarda geçerli anlayış doğrultusunda kişiler değil.

Bu, bir başka eleştirinin önünü açar. MAI'ya karşı çıkanlar sık sık, anlaşmanın şirketlere çok fazla hak tanıdığından söz ediyorlar. Ne var ki, krala, diktatöre, köle sahibine çok fazla hak tanımak, onların hak sahibi olduğunu teslim etmek demektir. Belki de, "şirket hakları anlaşmasından çok, "şirket iktidarı anlaşması" sözünü kullanmalıyız çünkü bu tür kurumlara neden haklar gerektiği anlaşılır olmaktan uzaktır.

Bundan yüz yıl önce devlet kapitalizmle yönetilen toplumlar şirketleşmeye başlayınca, - pek görülmeyen bir tür olan- muhafazakârlar, kısmen büyük piyasa başarısızlıklarına tepki olarak, klasik liberalizmin temel ilkelerine dönük bu saldırıya karşı çıktılar. Haklıydılar da. Adam SmitVin, özellikle yönetimin bir dereceye kadar bağımsız davrandığı "ortak sermayeli şirketlere" yönelik eleştirileri ve Özel girişimci iktidarın içten içe yozlaşması karşısında aldığı tavır hatırlansın; Smith iğneleyici bir dille işadamlarının ögle yemeği için buluştuklarında "haİka karşı komplolar" kurduklarından söz ediyordu; aynı işadamları koiektivist yasal birimler ve bunlar arasında ittifaklar kurduğunda ve arkalarına devlet tarafından garantilenen olağanüstü haklar aldıklarında kurulan komploları varın siz düşünün!

Bunların ışığında, MAI'da amaçlanan birtakım düzen-, lemelere bir göz atalım; elbette bize bu bilgiyi ulaşılabilir kılan sorumlu toplum kesimine, yani "şeytani ittifak"m ilgili toplum kesimine ulaştırdığı bilgilere dayanarak.

"Yatırımcılar", (toplumun sesi olarak addedilen) "hükümet müdahalesi" olmaksızın malların, ki bunların arasında üretim tesisleri ve mali varlıklar da bulunmaktadır, serbestçe dolaşımını talep etmekte. İş dünyasının ve şirket avukatlarının pek iyi bildikleri birtakım hilelerle, yabancı yatırımcılara sağlanan haklar, yerli yatırımcılara da aktarılıyor. Yasaklanması gereken demokratik seçenekler arasında şunlar da bulunuyor: Yerel mülkiyet, teknolojinin

• paylaşılması, yerel yönetimler, şirket sorumluluğu, asgari ücret, düşük ücretle çalıştırma (yoksul bölgeler, azınlıklar, kadınlar vb.), emek-tüketici çevre koruması, tehlikeli ürünlfva getirilen kısıtlamalar, küçük girişimcilerin korunması, stratejik önem taşıyan ve yeni kurulmakta olan sanayilere destek, toprak reformu, topluluklar ve işçi örgütlenmeleri (başka deyişle, gerçek demokrasi kurumları), (yeri geldiğinde düzene yönelik yasadışı tehlikeler olarak da tarif edilebilen) işçi eylemleri vb.

"Yatırımcılar"a, kendilerine sağlanan hakları ihlal etmeleri durumunda hükümetleri dava edebilme İzni veriliyor. Bu durum karşılıklı değil: Vatandaşlar ve hükümetler "yatırımcılar"ı dava edemiyor. Ethyl ve Metalclad şirketleri, bu konuda incelenmeye değer Örnekler oluşturmakta.

İnsan hakları ihlalleriyle ünlü ülkelerde, yatırımcılara hiçbir kısıtlama getirilmiyor: "Yeniden oluşum" dönemi Güney Afrika ve günümü! Burmass'nda olduğu gibi. Elbette şu da anlaşılmalıdır ki, efendiler bu tür sınırlamalarla karşılaşmaz. Güçlü olan, anlaşmaların ve yasaların üstündedir.

Sermaye akışının kısıtlanması önleniyor: Bu türden kısıtlamalara örnek olarak Şili'yi gösterebiliriz. Şili'nin, İçe dönük kısa vadeli sermaye girişinin önünü kesmek için dayattığı koşullar ülkeyi, akıldışı olması yüzünden öngörüle-meyen, değişken finansal piyasaların yıkıcı etkilerinden bir şekilde korudu. Sermaye akışını liberalleştirmenin yok edici sonuçlarını pekâlâ tersine çevirebilen daha kökten önlemler alınması da söz konusu. Şili'de bu önlemler yıllardır raflarda bekliyorlar ama hiçbir zaman "iktidar mimarlarının" gündemine gelediler. Kanıtların da gösterdiği üzere, finansal serbestlik, ekonomiye oldukça zararlıdır. Ne var ki bu zarar, ABD ve ingiltere hükümetlerinin, çeyrek asırlık desteğiyle süren sermaye akışının serbestleşmesi uygulamasının getirdiği avantajlarla kıyaslandığında önemsiz kalır. Finansal serbestleşme, servet yoğunlaşmasını artırır

ve toplumsal programları çökertmeye yarayan güçlü silahlar sağlar, "önemli oranda ücret sınırlamasının" ve "tazminat artışlarının büyük ölçüde sınırlanmasının" önünü açar, ki bu "aslında işçilerin güvenliğine dönük daha büyük bir tehdidin bir parçasını oluşturur"; söz konusu durum, FED başkanı Alan Greenspan ve Clinton yönetimi tarafından öylesine olumlu bir gelişme olarak değerlendirildi ki, bu "ekonomik mucize"yi sürdürmeye karar verdiler.

Burada birkaç şaşırtıcı nokta karşımıza çıkıyor. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası ekonomik sistemi tasarlayanlar ticaret özgürlüğünü ama bunun yanında sermayenin de denetimini savunmuşlardı; bu, IMF'nin çerçevesini oluşturan 1944'lerdeki Bretton Woods sisteminin iskeletiydi. Sermaye denetimini savunmanın (nispeten akla yatkın) bir gerekçesi, sermayenin serbestleşmesinin, ticaret özgürlüğünü de engelleyecekti, öteki gerekçe, gene sermayenin serbestleşmesinin, demokrasiye ve inanılmaz bir toplumsal destek sağlamış olan refah devletine doğrultulmuş bir silah olabilecekti. Sermaye denetimi, hükümetlerin kendi para ve vergi politikalarını oluşturabilmelerini, ayrıca sermayenin kaçması tehlikesinden korkmaksızın, ülke üzerinde tam hâkimiyeti sağlayabilmelerini ve toplumsal programlara devam edebilmelerini sağlıyordu; bunu ABD delegesi Harry Dexter White, İngiliz meslektaşı John Maynard Keynes'in de desteğini alarak vurgulamıştı. Serbest sermaye akışı tersine, bazı uluslararası iktisatçıların "fiili senato" dediği şeyi yarattı; buna göre yüksek oranda yoğunlaşmış finansal sermaye, sermayenin kaçışı sonucu programlarından ayrılan hükümetlere kendi toplumsal programını dayatıyordu¹⁹. Bretton Woods'un bu varsayımları, 1950'li ve 1960'lı yıllarda ekonomideki ve üretkenlikteki hızlı büyümenin artmasıyla ve toplumsal sözleşme kapsamının genişlemesiyle gelen "Altın Çağ" döneminde büyük oranda geçerli oldular. Bu

sistem, Richard Nixon tarafından, İngiltere'nin ve ardından başka belliÇ^ şh güçlerin de yardımıyla bozuldu. Yeni Ortodoksluk, "Washington Sözleşmesinin bir parçası olarak kurumlaşdırılmaya başladı. Washington Sözleşmesi'nin getirilen, Bretton Woods sisteminin kaygılarını ve çekincelerini haklı çıkardı.

Bununla birlikte, küresel ekonominin yöneticileri açısından, yeni Ortodokslukla gelen "ekonomik mucizeler"ın yarattığı şevk giderek kayboluyor çünkü finansal akışların 1970'lerde Uberalleştirİİmesinden bu yana hızlanarak yaklaşmakta olan felaketler, "yurtiçi yapılan" ve bu arada da toplumun genelini tehdit etmeye bağladı. Dünya Bankası'nın başekonomisti Joseph Stiglitz, Londra'da yayımlanan *Financial Times* editörleri ve iktidar odaklarına yakın olan başkaları, Uluslararası Ödemeler Bankası gibi saygınlık timsallerini izleyerek sermaye akışlarını denetim altına alacak adımların atılması yolunda çağrıda bulunmaya başladılar. Dünya Bankası da bir anlamda yönünü tersine çevirdi. Bunun nedeni, yalnızca küresel ekonominin çok az anlaşılmış olması değil, ciddi zayıflıklarının giderek göz ardı edilemez ve es geçilemez boyutlara gelmiş olmasıydı. Öngörülemez birtakım değişiklikler beklenebilirdi.²⁰

MAI'ya dönecek olursak imzacıların, değiştirilmek İstenen bu ekonomik anlayışı yirmi yıl için "sabitlediğini" söyleyebiliriz. Kanada Ticaret Odası sözcüsüne göre bu, "ABD hükümetinin teklifi"dir; Kanada IBM şirketinin hem yatırım hem de ticaret başdanışmanı olan bu kişinin, Kanada'yı kamuya açık tartışmalarda temsil etmek üzere seçilmesi ilgi çekicidir²¹.

Anlaşma, "yerinde durma" ile "gerileme"yi bir arada sunan koşullarının bir sonucu olarak, "mandal" etkisi yaratmıştır. ^Yerinde durma", şu anlama gelir: MAI'ya "uymadığı" düşünülen hiçbir yeni yasamaya izin verilmeyecektir. "Gerileme" nin anlamı da şudur: Hükümetlerden, "uyumsuz olduğu düşünülen yürürlükteki yasaları kaldırmaları

beklenmektedir. Hangi yasaların uyumsuz olduğuna, kimlerin karar vereceğini tahmin etmek güç değil. Amaç, kamusal alanı giderek daraltan, iktidarı atanmış "yurtiçi yapılar"a ve onların uluslararası bağlantılarına aktaran düzenlemelerle "ölkeleri sabitleştirmek"tir. Bu düzenlemelerin arasında, üretimi ve ticareti düzenleyebilmek için geniş yelpazeli şirket ittifakları kurulması da bulunur; bu ittifaklar ulus temelli uluslararası şirketler yararına, maliyeti ve riskleri halkın omuzuna yükleyerek sistemin devamını sağlayan güçlü devletleri alır.

MAI'nm imzalanacağı beklenen tarih, 27 Nisaii 1998'di ama bu tarih yaklaştıkça imzayı biraz ertelemenin İyi olacağı netleşmeye başladı çünkü kulübün içerisinde yaygın protestolar ve tartışmalar yükseliyordu. İktidar organlarının filtresinden (aslında yabancı iş dünyası basınından) geçip bize ulaşan söyletilere göre, söz konusu noktada Avrupa Birliği'nin ve ABD'nin üye devletlere birtakım haklar sağlama yönünde çabaları bulunuyordu; AB, ABD kökenli şirketlerin övündüğü geniş bir iç pazar benzeri bir şey için çabalıyordu; Fransa ve Kanada, kendi kültür endüstrileri üzerindeki denetimlerini sürdürmek istedikleri için (küçük ölkeler açısından bu, çok daha büyük bir tehdittir) buna kuşku bakıyorlardı. Ayrıca Avrupa devletleri Helms-Burton örneğinde olduğu gibi ABD'nin piyasaya dönük aşırı müdahalesine karşı çıkıyordu.

Economist, daha başka sorunlar olduğunu da bildiriyor. Emeğe ve doğal çevreye ilişkin meseleler, ki bunlara "başlangıçta pek önem verilmiyordu", giderek içinden çıkılmaz bir hal alıyorlar. "Anlaşmalardan paranoyaya kapılan kesimleri" ve "yabancı yatırımcıların işçilere nasıl davranacağını ve doğal çevreyi nasıl koruyacağını söyleyen yazılı kuralların getirdiği yüksek standartları talep eden" çevrecileri göz ardı etmek giderek daha da güçleşiyor; söz konusu kesimler, "internetteki web siteleri aracılığıyla yayılan hırslı saldırılarla anlaşmayı görüşmeleri huzursuz

ediyorlar". Bu bunalımı çözmek için bir yol, toplumun isteklerini dikkate almaktır. Ama bu seçenek, göz önüne alınmaz: İlkesel olarak dışta tutulur çünkü bu yol İzlenecek olursa, girişimin bütün altyapısını çökertecektir.

Tarihler netlik kazanmamış ve birtakım çabalar boşa çıkarılmış olsa da, bunlar "her şeyin boşa gittiği" anlamına gelmiyor diyor *Economİst* okurlarına. Görüşmelerde ilerleme sağlandı ve "şansın da yardımıyla, MAI'nın bazı bölümleri, yatırımlar üzerine, küresel düzeyde İşleyen bir Dünya Ticaret Örgütü projesi oluşturabilir; buna, inatla "gelişmekte olan ülkeler" daha (azla) uyum sağlamak isteyebilirler - piyasanın getirdiği akıldışı süreçlerle birkaç yıl hırpalandıktan sonra, dünyanın yöneticilerinin kurbanlara dayattıkları disiplin ve seçkin öğelerin artan ilgisi sayesinde, güçlülerin Öğretilerini yaymalarına yardımcı olarak, ayrıcalıklılar arasına katılabilirler. "MAI'nın bazı bölümleri"nin başka yerlerde de şekillenmesini bekleyebiliriz, örneğin yapısı gereği bir kapalı kutu olan IMF'de.

Başka bir bakış açısından ertelemeler, haşarı avam kesime, gizlilik perdesini parçalaması için daha fazla fırsat vermektedir.

Halkın geneli için, kendileri hakkında nelerin planlandığını öğrenmek önemlidir. Hükümetlerin ve medyanın bütün bu planları, "yurtiçi yapılar"a verdikleri bilgi dışında, hasır altı etme çabaları elbette anlaşılırdır. Ama kuvvetli haik hareketleri, bu tür engellerin üstesinden daha önce de gelmiştir ve yine gelebilir.

Bu yazı ilWol'arak Z'de Mayıs 1998'de "Yurtiçi Yapılar" başlığıyla yayımlanmıştır.

Notlar

1. Bkz. Z dergisinde çıkmış makalelerim; bir yeniden değerlendirme için, Noam Chomsky, *World Orders, Old and New* (Columbia University Press, 1994), ayrıca 4- ve 5. Bölümler. Glenn Burins, "Labor Fights Against FastTrack Trade Measure" *Wall Street Journal*, 16 Eylül 1997.
2. Bob Davis, *Wall Street Journal*, 3 Ekim 1997.
3. Bruce Clark, "Pentagon Strategists Cultivate Defense Ties with Indonesia", *Financial Times*, 23 Mart 1998. Bkz. Noam Chomsky 1965'te yayımlanan *Year 501* (South End 1993), Bölüm 4. JFK/Colombia, bkz. Alexander George'un *Western State Terrorism* kitabının içinde McClintock (Polity, 1991) ve *Instiments of Statecraft* (Pantheon 1992). Cuba: Nancy Dunne, *Financial Times*, 24 Mart 1998.
4. Jane Bussey, "New Rules could Guide International Investment" *Miami Herald*, 20 Temmuz 1997.
5. Anthony Mason, "Are Our Sovereign Rights at Risk?" *The Age*, 4 Mart 1998.
6. *Economist*, 21 Mart 1998
7. Bkz. dipnot 9.
8. Son dönemdeki gelişmeler üzerine çelişkili iddialar bulunuyor. David Forman, *Australian*, 14 Ocak; Tim Colebatch, "Inquiry Cali over 'Veil of Secrecy'" *Age* 4 Mart 1998; başyazılar, *Australian*, 9, 12 Mart 1998; başyazı, *Age*, 14 Mart 1998.

9. Laura Eggertson, "Treaty to Trim Ottawa's Power", *Toronto Globe and Mail*, 3 Nisan 1997; *Macleans*, 28 Nisan, 1 Eylül 1997; CBC, 30 Ekim, 10 Aralık 1997. Bkz. *Monetary Reform* (Shanty Bay, Ontario), sayı 7 (Kış 1997-1998). DTÖ hakkında bkz. Martin Khor, "Trade and Investment: Fighting Over Investors' Rights at WTO", *Third World Economics* (Penang), 15 Şubat 1997. Taslak metni: OECD, *Multi-lateral Agreement on Investment: Consolidated Texts and Commentary* (OLIS 9 Ocak 1997; DAF-FE/MAI/97; Confidential); Preamble Center for Public Policy'den bulunabilir (1737 21st St. NW, Washington, D.C. 20009). Daha sonraki tarihlerde hazırlanan taslaklar da ayrı bölümdedir; örn. Martin Khor, *Third World Economics*, 1-15 Şubat 1998, OECD bölümünde, 1 Ekim 1997. Bkz. Scott Nova ve Michelle Sforza-Roderick of Preamble, "M.L.A. Culpa", *Nation* 13 Ocak 1997; ayrıca bağımsız (alternatif) basında çıkan haberler. Daha fazla bilgi için bkz. Maude Barlow ve Tony Clarke, *MAI and the Threat to American Freedom* (New York: Stoddard, 1998); Uluslararası Küreselleşme Forumu (1555 Pacific Avenue, San Francisco, CA 94109); Public Citizen's Global Trade Watch (215 Pennsylvania Avenue SE, Washington, D.C. 20003); Preamble Center; People's Global Action (playfair@as-ta.rwth-aachen.de).
10. Samuel Huntington, *American Politics: The Promise of Disharmony* (Harvard University Press 1981); aktaran Sidney Plotkin ve William Scheurmann *Private Interests, Public Spending* (South End, 1994), 223. Huntington, "Vietnam Reappraised", *International Security*, yaz 1981.
11. Başkan Clinton'a MAI üzerine mektup; 5 Kasım 1997.

12. Laura Eggerston, "Ethyl Sues Ottawa över MMT Law", *G&M*, 15 Nisan 1997; *THrd World Economics*, 30 Haziran 1997; *Briefing Paper: Ethyl Corporation v. Government of Canada*, Preamble Center for Public Policy n.d.; Joel Millman, *Wall Street Journal*, 14 Ekim 1997. Teknik olarak, yeni yasa yalnızca MMT'nin ithalat ve eyaletlerarası ticaretini yasaklıyor; gene de bu etkili bir yasak çünkü MMT'yi üreten ve satan bir tek Ethyl Şirketi. Kanada daha sonra sonuçlan ağır olabilecek bir dava sürecinin başlamasını istemediğinden yasaktan caydı. John Urquhart, *Wall Street Journal* 21 Temmuz 1998. Kanada şimdi, gene NAFTA kurallarının bir sonucu olarak, ABD'ye bağlı tehlikeli atık öğütme şirketi S.D. Myers'ın "kamulaştırılması" yüzünden yeni cezalarla karşı karşıya; Kanada, yüksek dozda zehirli madde olan PCB'leri yasaklayan maddelere dayanarak kamulaştırma yapmıştı. Scott Morrison ve Edward Alden *Financial Times*, 2 Eylül 1998.
13. Buna bir örnek, Beverly Enterprises tarafından dava edilen Cornell Üniversitesi tarihçisi Kate Bronfenbrenner'dir; Bronfenbrenner Pennsylvania kongre delegasyonu (kişisel ilsetişim; ayrıca Steven Greenhouse, NYT, 1 Nisan 1998; Deidre McFadyen, *in These Times*, 5 Nisan 1998) üyelerinin davetiyle gittiği bir köy toplantısında, uygulamaları anlatmıştı. Beverly Şirketi'ne göre, davanın sonuçlan önemli değildi çünkü mahkeme süreci bile tek başına Profesör Bronfenbrenner ve onun üniversitesine ciddi zararlar verecek ve başka araştırmacılar ve eğitim kurumları üzerinde caydırıcı etki uyandıracaktı.
- 14- Beyaz Saray mektubu, 20 Ocak 1998. Meclis Kadrolarına özellikle de Temsilci Bernie Sanders'e teşekkür borçluyum.
15. Jane Bussey, "New Rules Could Guide International

Investment", *Miami Herald*, 20 Temmuz 1997; R.C. Longworth, "New Rules for Global Economy", *Chicago Tribune*, 4 Aralık 1997. Ayrıca bkz. Jim Simon *Seattle Times*, "Environmentalists Suspicious of Foreign-Investor-Rights Plan", *Seattle Times*, 22 Kasım 1997; Lorraine Woellert, "Trade Storm Brews over Corporate Rights", *Washington Times*, 15 Aralık 1997. *Business Week*, 9 Şubat 1998; NYT, 13 Şubat 1998; NPR, *Morning Edition*, 16 Şubat 1998; Peter Ford, *Christian Science Monitor*, 28 Şubat 1998; Peter Beinart *New Republic*, 15 Aralık 1997; Fred Hiatt, *Washington Post*, 1 Nisan 1998.

16. "The Multilateral Agreement on Investment" Eyalet Sekreteri Stuart Eizenstat ve ABD Ticaret Temsilcisi vekili-Jeffrey Lang, 17 Şubat 1998.
17. Oliver Goldsmith, "The Traveller" (1765).
18. Lawrence Mishel, Jared Bernstein ve John Schmitt, *The State of Working America; 1996-1997* (Economic Policy Institute: M.E. Sharpe, 1997). Yasal arka plan için bkz. özellikle Morton Horwitz, *The Transformation of American Law, 1870-1960* (Oxford University Press, 1992), Bölüm 3.
19. Eric Helleiner, *States and Reemergence of Global Finance* (Cornell, 1994); James Mahon, *Mobile Capital and Latin American Development* (Pennsylvania State University, 1996)
20. Helleiner, *agv.*, 190; başyazı "Regulating Capital Flows", *Financial Times*, 15 Mart 1998; Joseph Stiglitz, aynı gün; *The State in Changing World: World Development Üeport 1997* (World Bank, 1997). Bu gelişmeler, uluslararası ekonomi uzmanı David Fehx'in oldukça derinlikli çözümlerinde düzenli olarak yeniden gözden geçiriliyor; bu çözümlerlerden en yakın tarihli olanı, Dean Baker, Gerald Epstein ve Robert Pollin'in yayımladıkları *Globalization*

and Progressive Economic Policy (Cambridge University Press, 1998) adlı kitap içindeki "Asia and the Crisis of Financial Liberalization" makalesidir.

21. Doug Gregory, St. Lawrence Forum, 18 Kasım 1997; yeniden basım, *Monetary Reform*, sayı: 7 (Kış 1997-1998)
22. Bkz. Guy de Jonquieres, "Axe över Hopes for MAI Accord", *Financial Times*, 25 Mart 1998; *Economist*, 21 Mart 1998.

VII

"Eşkîya Güruhu

6. bölüm, OECD ülkelerinin MAI'nın imzalanması için kararlaştırdıkları tarihten, Nisan 1998'den birkaç hafta önce baskıya verildi. O tarihte, MAI konusunda bir anlaşmaya varılamayacağına kesin gözüyle bakılıyordu; varılamadı da - bu, en olumsuz koşullar altındayken bile, yaygın örgütlenme ve eylemcilikle açığa çıkan "son silah" sayesinde nelerin başarılabileceğini gösteren bir ders olarak, dikkatlice ele alınmaya değer bir durumdur.

MAI'nın imzalanamamasının nedenlerinden biri iç tartışmalardı - bu tartışmalara, Avrupa'nın ABD'nin federal sistemine, bu ülkenin yasalarının kendi topraklarının dışında da etkili olmasına karşı çıkması ve kendi kültürel özerkliğini bir dereceye kadar korumak istemesi Örnek olarak gösterilebilir. Ama bundan çok daha önemli bir sorun vardı: Dünya çapındaki kitlesel halk muhalefetleri. Küresel düzenin kurallarının, "İstisnasız her durumda, halkın sesini göz ardı eden", "bu düzenden yararlanmayı planlayan İş adamları ve onların avukatları" ve "bu avukatlar ile iş adamlarının tavsiyeleriyle hareket eden hükümetler tarafından yazılmaya" devam edeceği giderek daha da kuşku götürür bir hal alıyor - *Chicago Tribune*, MAI görüşmeleri ve bu arada da toplumun müdahalesinin dışında gerçekleştirilmesi planlanan başka "küresel etkinlikler" hakkında, bu pek isabetli yorumu yapıyordu. Kısacası,

Clinton yönetiminin, garip ve bulanık "yurtiçi yapılar" deyişinde sözü geçen yapıların hangileri olduğunu bilme isteğinin önünü almak gittikçe zorlanıyordu. Bu yapılar, "Amerikan İş dünyasının hem ülke içinde, hem de ülke dışında küresel çıkarlarını gözetten" ABD Uluslararası İş Dünyası Konseyi'nden ve genel olarak özel girişimci iktidar odaklarından oluşuyordu - ama dikkat edilirse, (anayasanın gerekleri ihlal edilerek, bu konularda bilgilendirilmeyen) Meclis ve toplumun geneli bu yapılar arasında değildi; halkın sesi, üç yıllık yoğun görüşmeler sırasında katı bir disiplinle korunan "gizlilik perdesi" sayesinde kısılıyordu¹.

Hedeflenen imza tarihi yaklaşırken Londra'da yayımlanan *Economist* bu soruna dikkat çekti. Halkın çıkarlarını gözetten gruplara ve örgütlenmelere bilgi sızıyordu ve "yabancı yatırımcıların işçilere ve doğal çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmesini sağlayacak katı kurallar getirilmesini talep edenler"i görmezden gelmek güçleşiyordu; doğal çevreye ve çalışma koşullarına İlişkin bu meselelere, müzakere yetkileri demokratik devletlerdeki "yurtiçi yapılarla" sınırlandırıldığı sürece, "pek önem verilmiyor"du.²

Beklendiği gibi, OECD ülkeleri 27 Nisan 1998 tarihinde anlaşmaya varamadılar; şimdi bir sonraki safhaya geçiyoruz. Bu noktada göz önüne alınması gereken bir sonuç da, ulusal basının (fiili) sessizliğini bozmuş olmasıdır. *New York Times*'m iş dünyasıyla ilgili sayfalarında, ekonomi muhabiri Louis Uchitelle şöyle yazıyor: Karşılaştığı yaygın baskılardan dolayı MAF'nın imza tarihi altı ay ertelendi. Ulusal imalatçılar Birliği'nin uluslararası ticaret yöneticisi, ticaretle ve yatırım ile ilgili anlaşmalar genellikle "toplumun ilgisini pek çekmez," (neden ilgilendirmesin?) "çalışma ve doğal çevreyle ilgili meseleler dışlanmamakla birlikte" ticari diplomatlar ile Dünya Ticaret Örgütü'nün "ana ilgi alanını" teşkil etmiyorlar diyordu. Ne var ki bu

dıştan müdahaleciler, Çokyönlü Yatırım Anlaşması denen anlaşmanın görüşmelerinde, kendi görüşlerinin de göz önüne alınması için yaygara koparıyorlar," diye' ekliyor (ironi yapmaya çalıştığım umuyorum); sonuçta yaygaralar, erteleme kararının alınmasına yetti.

Clinton yönetimi, "gelen baskıları göz önüne alarak", mevcut meseleyi doğru anlama çabasına giriyordu. Yönetimin MAİ görüşmelerindeki temsilcisi şöyle diyordu: "Bu ülkenin doğal çevreyi korumaya yönelik amaçlarını gerçekleştirecek önlemlere ve uluslararası çalışma ölçütleri konusundaki gündemimize büyük destek var". Dolayısıyla dışarıdan yaygara koparanlar, zaten var olan bir şeyde diretiyorlar: Washington onların amaçlarının en tutkulu savunucusu olagelmıştır; söz konusu kesimler bunu bilerek, gönüllerini ferah tutmaladırlar.

Washington Post, finans bölümünde ertelemeden söz ederken öncelikle "Fransız aydınlan'Yı suçluyordu; Fransız aydınları, MAİ'nin getirdiği kuralların "Fransız kültürüne tehdit oluşturduğu" yolunda bir "fikre saplanıp kalmıştı", bu noktada Kanada'nın da desteğini görüyordu. "Ayrıca Clinton Yönetimi, [NAFTA] karşısında mücadele etmiş aynı çevreci gruplardan ve işçi kesimlerinden gelen ateşli muhalefet de göz Önüne alındığında, anlaşmaya varılması için pek de çaba göstermemişti"; elbette söz konusu gruplar mücadelelerinin yönünün yanlış olduğunu anlamamışlardı; mücadelelerinin yönü yanlıştı çünkü süreç boyunca "doğal çevreye ilişkin hedefler" ve "uluslararası çalışma standartları" üzerinde ısrar eden. zaten Clinton yönetimiydi - bu pek de yalan değil çünkü bu hedeflerin ve ölçütlerin içeriği uygun biçimde boşaltılıyor.³

"NAFTA'ya karşı mücadele etmiş" emekçiler yalnızca yatırımcıların değil, anlaşmanın kapsadığı üç ülke halkının da çıkarlarına hizmet edecek bir NAFTA istiyormuş gibi tanıtılıyor ve halkın ayrıntılı eleştirileri ve önerileri (aynı Meclis'e bağlı Teknoloji Değerlendirme Bürosu'nun benzer eleştirile- • ri ve önerileri gibi) medyada yer almıyor.

Time anlaşmanın hedeflenen tarihte imzalanamamasının bir nedeni olarak da çevreci ve diğer grupların Kaliforniya, "San Jose'deki eylemleri"ni gösterdi. "MAI'nın, çevre koruma düzenlemelerinin içini boşaltacağı suçlaması, teknik bir ekonomik anlaşmayı, bir cause celebre'ye döndürdü". Kanada basını, sadece İki yıllık bir suskunluk döneminden sonra (halk örgütlerinin ve eylemcilerin yoğun baskısı altında) Batı dünyasının konuyu ciddi biçimde ele almaya başladığı yolundaki gözlemini yapıyordu. *Toronto Globe and Mail* da şu gözlemlerde bulunuyor: OECD hükümetleri "halk örgütlenmelerinden oluşan küresel bandoyla boy ölçüşemez; bu bando, bilgisayar kullanmak ve internette tartışmaktan biraz fazlasını yaparak koskoca bir anlaşmayı raydan çıkardı".¹

Aynı konu bir dehşet değil de umutsuzluk vurgusuyla, dünyanın önde gelen günlük iş dünyası gazetelerinden Londra'da yayımlanan *Financial Times*'ta da dile getirildi. "Network Gerillaları" başlıklı bir makalede şöyle deniyordu: "Sanayileşmiş ülkeler, korkuya ve şaşkınlığa kapıldılar" ve "bu şaşkınlık yüzünden" MAI anlaşmasını alttan alta dayatma çabaları da, "harekete geçme nedenleri ya da yöntemleri birçok devletin başkentinde muğlak bir eşkıya güruhu tarafından tuzağa düşürüldü" - başkentlerin bunlardan haberdar olmaması gayet doğal; bu kesimler "yurtiçi yapılar"dan sayamadıklarına göre, hükümetlerin onları anlaması nasıl beklenebilir? Yazıda, "bu hafta söz konusu güruh" MAI anlaşmasını engelleyerek "ilk başarısını ilan etti" deniyor ve şöyle devam ediliyordu: "Bazıları bu durumun, uluslararası anlaşmaların görüşme biçimlerini kökünden değiştireceğini düşünüyor".

Güruh korkutucu bir manzara oluşturuyor: "Bunların arasında işçi sendikaları, çevreci gruplar ve hayvan hakları lobileri ve küreselleşmeye -"yurtiçi yapılar"m buyurdukları türden bir küreselleşmeye- karşı baskı grupları bulunuyor". Ortallığı yakıp yıkan güruh, sanayileşmiş zengin ülkelerin

açması ve yardıma muhtaç iktidar yapılarına saldırıyor. Bu kişiler, "aşırı uçtaki çılgın hareketler" tarafından yönlendiriliyorlar ve "medya ile ulusal meclis üyelerini de kullanarak çok daha fazla etki yaratmalarını" mümkün kılan "sağlam bir örgütlenmeyle ve güçlü mali kaynaklara" sahipler. ABD'de medyayla yaratılan bu "çok daha fazla etki" hiçbir şekilde gerçekleşemedi, çok da farklı bir konum sergilemeyen İngiltere'de ise söz konusu etki doğrultusunda olsa gerek, İşçi Partisi Hükümeti'nin İçişleri Bakanı Jack Straw BBC'ye yaptığı açıklamada, MAI diye bir şey duymadığını söylüyordu. Ne var ki, İktidardakilerin söylemlerinde açılacak en ufak bir gediğin bile son derece tehlikeli olduğu bilinmelidir.

Financial Times, güruhu geri püskürtebilmek için "iş dünyasının desteğini almanın" zorunlu olduğunu yazıyor. Şimdiye dek iş dünyası, tehdidin büyüklüğünü kavrayabilmiş değildir. Ama tehdit dehşet verici boyutlardadır. "Tecrübeli ticari diplomatlar" şu uyarıyı yapıyorlar: "Daha açık ve güvenilir bir siyasal ortama yönelik artan talepler" yüzünden, "anlaşma taraflarının kapalı kapılar ardında görüşmeleri ve ortaya çıkan anlaşmayı yalnızca Önüne konan onaylamaktan sorumlu milletvekillerine sunmaları zorlaşmaya başladı". "Hareketlerini toplumun huzurunda açıklayarak ve savunarak, daha geniş bir meşruluk kazanmaları için yapılan baskılarla yüzleşme" zorunluluğuyla karşı karşıyalar; bu grupların "toplumsal ve ekonomik güvenlik"le oldukça ilgilendiği, "toplumdaki yaygın tedirginliğin" ve "doğal çevreyle, besin güvenliğiyle ilgili asgari standartlar konusundaki duyarlılığın", "sıradan insanların yaşamlarını ilgilendiren" ticaret anlaşmalarının getireceği sonuçlarla birlikte eyleme dönüşmesi riskinin bulunduğu böyle bir dönemde, bu hiç de kolay bir görev değildir". Ayrıca "lobi gruplarının, Dünya Ticaret Örgütü kararları üzerinde doğrudan söz sahibi olma taleplerinin önüne geçebilmek imkânsız bir duruma bile gelebilir; bu

talep anlaşmanın merkezi ilkelerinden birinin ihlali demektir": Eski bir DTO yetkilisi, "burası, hükümetlerin kendi ülkelerindeki baskı gruplarına karşı gizli görüşmeler yaptığı bir yerdir," diyor. Duvarda bir çatlak olursa, DTO ve zenginlerle iktidar sahiplerine ait benzeri başka örgütlenmeler "birtakım özgül çıkar gruplarının serbest avlanma sahası haline gelir": Bu gruplar arasında, işçileri, çiftçileri, ekonomik güvenlikle, beslenme güvencesiyle ve gelecek kuşakların yazgısıyla yakından ilgilenenleri, ayrıca kaynakların ancak özel girişimci iktidara aktarıldığı zaman verimli biçimde kullanılmış olacağını anlamayan diğer aşırı uçtaki çılgın hareketleri sayabiliriz.⁵

Bu denli büyük bir korkuya ve dehşete neden olan lo-bilerin ve baskı gruplarının arasında ABD Uluslararası İş Dünyası Konseyi'nin, küresel düzenin kurallarını koyan "avukatların ve işadamlarının" ve benzerlerinin bulunmadığını, ve asıl korkulanın "ısrarla görmezden gelinen" bir "toplumsal ses" olduğunu söylemek gereksiz.

Yukarıda sözü geçen "gizli görüşmeler" elbette ticaret anlaşmalarıyla sınırlı kalmıyor. Maliyetlerin ve risklerin halkın omuzlarına yüklenmesi gereği, "serbest girişimci kapitalist ekonomi"yi benimseyen gözlemciler tarafından iyi biliniyor (ya da iyi bilinmesi gerekir). Aynı makalede Uchitelle, yurtdışındaki üretim fazlasına güvenerek büyük bir grevi kıran Caterpillar Şirketi'nin, üretiminin yüzde 25'ini yurtdışına kaydırmış durumda olduğunu ve 2010'a gelindiğinde ABD'li vergi mükelleflerinin de yardımıyla yurtdışındaki satışlarını yüzde 50 oranında artırmış olmayı amaçladığını bildiriyor: "İhracat-İthalat Bankası, [Caterpillar'm] stratejisinde önemli bir rol oynuyor"; "düşük fîzli krediler" vererek işleyişi kolaylaştırıyor. İhracat-İthalat kredileri halihazırda Caterpillar'm 19 milyar dolarlık yıllık gelirinin yüzde 2'sini oluşturuyor ve Çin için planlanan yeni tasarımlarla bu kredi yükselecek. Bu bilinen işleyiş sürecidir: Çokuluslu şirketler tipik olarak

can alıcı hizmetler konusunda bağılı bulundukları devlete güvenirler.⁶ "Zorlu, yüksek risk barındıran ve pek çok fırsat sunan piyasalarda" diyor bir Caterpillar yetkilisi, "arakanızda birinin olması zorunludur" ve hükümetler -özel-likle de güçlü olanları- bankalara ve onların düşük faizli borçlar vermedeki gönülsüzlüklerine kıyasla "her zaman daha büyük bir manivela gücüne sahiptirler".

Yönetim ABD'nin elinde kalmalıdır ki, önemli insanlar kendi köşelerinde koruyucularıyla birlikte durabilsinler ve manzarayı seyrederek güzel bir yaşam sürebilsinler: Harabeye dönmüş yabancı iş gücü manzarayı bozmaz. Kazançlar bir kenara, söz konusu işleyiş (son gösterilerde olduğu gibi) seslerini çıkarma cesaretini gösteren ve bu yaptıklarının bedelini işlerini kaybederek ödeyen, sonunda da sınıf savaşımının silahlarını geliştiren işçilere yönelik kullanışlı bir silahtır. Dahası, bütün bunlar "peri masalı ekonomisi"nin sağlamlığını artırır; uzmanların da açıkladığı üzere bu ekonomi sırtını "gittikçe artan bir işçi kıymına" dayamıştır.

MAI üzerine dönen tartışmada, taraflar arasındaki sınırlar daha net çekilmiş olamazdı. Bir tarafta sanayi demokrasileri ve onların "yurtiçi yapılan" duruyordu. "Öte tarafta, açıklık ve hesap sorabilme hakkını İsteyen ve milletvekillerinin, devlet-özel girişim İktidarının gizli görüşmeler sonucunda önlerine konan her anlaşmayı onaylamalarına bayağı bir bozulan "eşkiya güruhu", "özgöl kesinlerin çıkarlarını gözeten gruplar" ve "aşırı uçtaki çılgın hareketler" bulunuyordu. Güruh, dünya çapında iktidarın, bir kupta dünya tarihinde görülmemiş düzeyde yoğunlaşmasına karşı mücadele ediyordu; bu kutbu, zenginler ve güçlü devletler, uluslararası finans kurumları, yoğunlaşmış finans ve imalat sektörleri ve de holdingleşmiş medya oluşturunuyordu. Sonuçta halk kesimleri kazandı - başarı, kaynakların yok denecek kadar az olmasına ve örgütlenmenin son derece kısıtlı olmasına rağmen kazanıldı.

Aynı birkaç ay içerisinde kazanılan tek başarı bu olmadı. 1997'nin sonlarına doğru bunu bir başka başarı izledi: Yönetim, "Fa5t *Track*" yasa teklifini geri çekmeyi kabul etmiştir. Burada meselenin, çokça dendiği gibi "serbest ticaret" değil, demokrasi olduğunu unutmamak gerekir: Gürühun "açıklık ve hesap sorma hakkı"na ilişkin talepleri. Clinton yönetimi pek haklı olarak, yeni bir şey istemediğini söylüyordu: Görüşmeleri keyfini çıkara çıkara, "kapalı kapdar ardılda" yapabilen ve sonra bu görüşmelerden çıkan anlaşmaları "önlerine konanı onaylamakla yükümüü milletvekillerine" sunabilen Önceki yönetimlerin sahip olduğu otoritenin aynısını istiyordu. Ama zaman değişiyor. İş dünyası basını, "*Fast Track*" yasasının beklenmedik bir toplumsal muhalefetle karşılaşacağını anladığı zaman, eski rejimin muhaliflerinin eline bir silah geçti: "Son silah", kendilerinden üstün olanların önemli bir şey yapıyormuşçasuia oynadıkları muhteşem role artık İtimat etmeyen Çoğunluk. İş dünyasının bu yakınmalarının tarihi, liberal enternasyonalistlerin yirmi beş yıl önceki Üç Taraflı Komisyon'u hakkındaki yakınmalarına kadar uzanır; liberaler, "özgöl kesimlerin çıkarlarını gözetten" siyasal alanda örgütlenme ve hu alana dahil olma çabalarından şikâyetçiydiler. Bu grupların kaba soytarılıkları, "demokrasi bunalımı" patlak vermeden önce hâkim olan uygarlaştırma düzenlemelerini aksatmaktaydı; daha sonra Harvard Hükümet Araştırmalarında profesör olan Samuel Huntington'm açıkladığı üzere bu demokrasi bunalımı, "Truman'ın ülkeyi, nispeten az sayıdaki Wall Street avukatının ve bankerinin ortak çalışmasıyla yönetebilmesi sonucu" ortaya çıkmıştı. Şimdilerde ülke yönetimine birkaç kutsal meslek odasını da kabul etmek zorunda kalıyorlar.

Bunlar önemli gelişmelerdir. OECD iktidarları ve onların yufiçi yapıları tabii ki yenilgiyi kabul etmeyeceklerdir. Güruha, hedeflerinin en iyi takipçilerinin mevcut iktidar kesimleri olabileceğini açıklamak üzere daha etkili toplumsal ilişkileri devreye sokacaklardır; tabii bu arada İş

dünyası gizli görüşmelerini sürdürecektir ve OECD'de MAPy ve benzeri anlaşmaları kabul ettirmenin yollarını arayacaklardır.⁷ Çabalar halihazırda IMF programını, kredi verme şartlarını düzenleyen MAI tarzı koşulları dayatmaya elverecek biçimde değiştirmeye ve bu kuralları zayıflar üzerinde uygulamaya yöneliktir. Gerçekten güçlü olanlar, aynı Clinton yönetiminin Japon süper bilgisayarlarına engelleyici gümrük vergilerini kimseye sormadan koyarak serbest ticaret savunuculuğunu birdenbire kesmesinde olduğu gibi, kendi kurallarına bağlı kalacaklardır; bu bilgisayarların ülkeye girmesi, ABD'deki (toplumsal sübvansiyonuna ve korumasına bu kadar muhtaç olmalarına rağmen "özel" oldukları söylenen) imalatçılara zarar vermektedir.⁸

İktidar ve ayrıcalıklılar elbette durmayacaklardır; gene de halkın kazandığı zaferler cesaretlendiricidir. Bu zaferler MAI örneğinde olduğu gibi, karşı karşıya kalman güçlerle aradaki dengesizliklere rağmen nelerin başarılabileceği hakkında çok ders vermekte. Bu tür zaferlerin savunma temelinde olduğu doğrudur. İleride demokrasiyi çökertecek ve iktidarın, zorbaların elinde hızla yoğunlaşmasını sağlayacak adımların atılmasını engellemekte ya da en azından geciktirmektedirler; bu zorbalar, İktidarın kendilerinde yoğunlaşmasını sağlayarak, piyasaları yönetmek ve demokrasi mücadelesi veren halk kesimlerini engellemek için elinde pek çok yol bulunan "fiili Senato" oluşturma aracılarını aramaktadırlar: Sermayenin kaçma tehdidi, üretimin aktarılması, medya denetimi ve başka araçlar. İkadarın umutsuzluğuna ve duyduğu korkuya dikkat edilmelidir. İktidar sahipleri, "son silah"ın yapabileceklerini çok iyi bilmektedir ve daha özgür ve adil bir dünya arayışında olanların da aynı anlayışı benimsememeleri ve etkin biçimde yaşama geçirmemeleri için dua etmekte.

Bu makale ilk olarak Z dergisinin Temmuz/Ağustos 1998 sayısında yayımlanmıştır.

Notlar

1. R.C. Longworth, "Global Markets Become a Private Bussiness: Experts Begin Setting the Rules Away from Public View," *Chicago Tribune-Denver Post*, 7 Mayıs 1998.
2. *Economist*, 21 Mart 1998.
3. Louis Uchitelle, *NYT*, 30 Nisan 1998; Arma Swardson, *Washington Post*, 29 Nisan 1998.
4. *Time*, 27 Nisan 1998, *G&M*, 29 Nisan 1998; her ikisini de akaran *Weekly News Update*, Nicaragua Solidarity Network, 339 Lafayette St, New York, NY 10012.
5. Guy de Jonquieres, "Network Guerillas", *Financial Times* (Londra), 30 Nisan 1998. Jack Straw'dan aktaran David Smith, "The Whole World in Their Hands" *Sunday Times* (Londra), 17 Mayıs 1998. İngiliz medyasında bir veri taraması yapan Simon Finch, 1998 yılından önce yazılmış, MAI konusunda neredeyse hiç makale bulamamıştı.
6. Daha fazla kanıt için bkz. Winfried Ruigrock ve Rob van Tulder, *The Logic of International Restructuring* (Routledge, 1995).
7. Bu konuda düzenli güncelleştirmelere Public Citizen Global Trade Watch'tan ulaşılabilir: 215 Pennsylvania Ave SE, Washington D.C. 20003; <http://www.citizen.org/pctrade/tradehome.html>.
8. Bob Davis, "in Effect, ITC's Steep Tariffs on Japan Protect U.S. Makers of Supercomputers", *WaJL Street Journal*, 29 Eylül 1997.

Ad Dizini

1. Dünya Savaşı, 112
 2. Dünya Savaşı, 23,36, 41, 43, 72, 136, 182
- ABC Haber, 98
 Abrahamsson, Hans, 143
 Adams, John Quincy, 99
 Afrika, 96, 134-137, 141
 Arnavutluk, 31, 120
 Albright, Madeleine, 92
 -i Alden, Edward, 188
 Ailende, Salvador, 10
 i' Almanya, Alman, 41, 97, 112
 Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), 91, 129
 Amerikan Dünya Sağlığı Derneği, 100
 Amerikan Psikoloji Derneği, 64
 Ankara, 82
 Aristoteles, 159
 Asya, 28, 84-89
 -Doğu Asya, 18,26,34,37-38, 133
 - Güney Asya, 42
 - Güneydoğu Asya, 25
 Asya-Pasifik Zirvesi, 43
 Atılım Yılları Yirmiler, 71, 74
 -. ' Avustralya, 165468, 175
- Bairoch, p'au, 39
 ➤ Baker, Dean, 189
 ' Bakımın, 65
- Ball, Stuart, 139
 Barden, David, 85
 Barlow, Maude, 187
 Barkin, David, 143
 basın, 22, 30, 32, 43, 53, 62, 66, 73-74, 86, 100, 111, 136, 148, 153,165,167,169-170,173-174, 184, 187, 194, 196,200
 BBC, 197
 Beinart, Peter, 189
 Bell, Daniel, 72
 Bengal, 129
 Benjamîn, Jules, 105
 Bernays, Edward, 64-65, 112
 Bernstein, Jared, 189
 Birleşmiş Milletler (BM), 38, 61, 79-80,90,92-93,97-98, 135
 -İnsani Kalkınma Raporu, 31, 37
 -Sanayi Gelişimi Örgütü, 135
 Boeİng-McDonald, 44
 Bolşevizm, 63
 Bombay, 41
 Boron, Atiîio, 74
 Bowles, Chester, 99
 Brezilya, 23, 30-31,38-39, 57-58, 86-87, 132
 Bretton Woods, 182-183
 Brewer, John, 40
 Brittain, Victoria, 100, 106
 Bvonfenbrermer, Kate, 125, 142, 188

- Bryson, Donna, 105
 Buell, John, 104
 Burins, Glenn, 186
 Burma, 181
 Bush, George, 129
 Bussey.Jane, 186, 188
 Büyük Bunalım, 23
- Cable, Vincent, 143
 Cambridge Üniversitesi, 148
 Cameron, Joanna, 105-106
 Kanada, 125, 142, 150, 168, 172-173, 175, 183-184, 188, 195-196
 -Kanada Ticaret Odası, 183
 CapeTown, 97, 109
 Carey, Alex, 139
 Karayib, 113, 129
 Carothers, Thomas, 115, 118, 120,140
 Cassidy, John,138
 Castro, Fidel, 95-96. 98. 101
 Caterpillar Şirketi, 179, 198-199
 CBCTV, 168, 187
 Chiapas, 148-149, 156
Chicago Tribüne, 173, 189, 193, 202
 Chomsky, Noam, 12-18, 104-105, 139-143, 186
 Chossudovsky, Michel, 138
Christian Science Monitör, 143, 174,189
 Cizvit, 28
 Clairmont, Frederic, 138
 Clarke, Tony, 187
 CHnton, Bili, 37, 42-43, 73, 79, 91, 93-95, 99-102, 106, 110, 125-129, 134, 136, 144, 165, 171, 173, 176, 182, 187, 193, 195, 200-201
- Cockett, Richard, 139
 Colebatch, Tim, 186 <;
 Cooper, Helene, 142
 Cornell Üniversitesi, 125, 182
 Cowhey, Peter, 143
 Cox, Harvey, 104
 Crawford, Leslie, 143
 Crocker, C. A., 135,144
 Cumhuriyetçi Parti, 11, 67-70, 73,80,117
- Çek Cumhuriyeti, 155
 Çokyönlü Yatırım Anlaşması (MAI), 15-16, 165-180, 183-185, 187, 190, 193-197, 199, 201-202
- Daitnler-Benz, 155
 Danimarka, 123 .
 Darling, Juanİta, 151
 Davis, Bob, 186, 202
 de Jonquieres, Guy, 188, 202
 Demokrat Parti, Demokratlar, 11,67,80,90, 147
 Dewey, John, 47, 62, 178
 Doakes, joe, 179
 Drucker, Peter, 144
 Dulles, John Poster, 57-58 .
 Dunne, Nancy, 105, 186
 Dunsmore, Barrİe, 98, 105
 Dünya Bankası, 31, 37-39, 65, 115,129,141,149,151,183
 -*ResearchObserver*,37
 Dünya Mahkemesi, 61, 92, 119
 Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), 15,79,83-85,88-91,93-94,102, 162,166,185,187,194,197-198
 Eatweli, John, 148
Economist, The London, 166, 184-

- 186, 190, 194, 202
Eggertson, Laura, 187 •
Eisenhower, Dwight, 57-58
Eizenstadt, Stuar, 95, 98, 175, 189
Ekonomik Kalkınma ve işbirliği Teşkilatı (OECD), 36, 134, 144, 166, 170, 175, 187, 193-194, 196, 200-201
El Financiera, 150
El Salvador, 24, 90, 121, 140, 164
Encyclopaedia of the Social Sciences, 65
Endonezya, 85, 163
Epstein, Gerald, 189
Ethyl Şirketi, 172, 180, 187-188
Ewen, Stuart, 139

FAO (Tarım ve Beslenme Örgütü), 87
Far Eastern Economic Review, 85, 104
Farmer, Paul, 142-143
Faşizm, 9, 61, 123
Fein, Seth, 151
Felix, David, 189
Ferguson, Thomas, 102, 106
Figueres, Jose, 119
Finch, Simon, 202
Florida, 96, 102
Ford Motor Şirketi, 152
Fones-Wotf, Elizabeth, 139
Ford, Peter, 189
Foreign Affairs, 24, 44, 80, 104, 142
Forman, David, 186
Fortune, 72
Fransa, Fransız, 25, 61, 129, 169, 184, 195
Friedman, Milton, 9-10
Friedman, Thomas, 138

G-7 ülkeleri, 155
Gallardo, Eduardo, 155
Galkıp, 99
Garfield, Richard, 141
GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), 81, 93, 162, 171, 174
General Electric (GE), 152, 160
General Motors (GM), 155
George, Alexander, 186
Giddings, Frankin Henry, 53
Gingrich, Newt, 45, 67-69, 81
Glejeses, Piero, 105
Golden, Tim, 150
Goldsmith, Oliver, 177, 189
Gordon, Lincoln, 58
Gramm, Phil, 68
Greenhouse, Steven, 188
Greenspan, Alan, 125, 182
Greenway, H.D.S., 121, 141
Gregory, Doug, 190
Greider, William, 143
Grenada, 34
Grove, Andrew, 86, 104
Guatemala, 24, 34, 60
Güney Afrika, 96-97, 109, 138, 181
-Ulusal Kongre, 97
Güney Amerika, 26, 48, 57, 75, 115, 142

Haines, Gerald, 22-23, 30-31
Haiti, 97, 128-131, 142-143, 164
halkla ilişkiler, 7, 15, 17, 54, 58, 63-65

Hamilton, Alexander, 54, 59
 Hargreaves, Deborah, 104
 Harrigan, J., 139
 Harvard Üniversitesi, 58, 72, 170, 200
 Hacch, Orrin, 153
 Havana, 95-96, 105
 Heüeiner, Eric, 189
 Helms-Burton Yasası, 89, 91, 184
 Heredia, Carlos, 143
 Herman, Edward, 12-13, 104, 140
 Hiatt, Fred, 174-175, 189
 Hindistan, 29-30,35,3941, 166
 Hitier, Adolf, 112
 Hizbullah, 122
 Hogan, Michael, 144
 Hollanda, 119
 Holling, Ernest, 143
 Honduras, 24
 Honeywell, 152
 Hong Kong, 85
 Horwitz, Morton, 140, 189
 Humboldt, Wilhelra von, 47
 Hume, David, 51-54
 Huntington, Samuel, 170, 187, 200
 Hurd, Douglas, 82
 Hutcheson, Frances, 53-54
 Hutton, Will, 41
 Hüseyin, Saddam, 178

 IBM, 183
 İbrahim, Youssef, 80, 104
 Irak, 92
 islam, Shada, 104
 islam, Shafiqul, 104
 insan haklan, 12, 23, 56, 59-60, 79, 92, 102, 113, 121, 162-164, 168-169, 176-178
 ingiliz Kolombiyası, 168
 İngiliz, İngiltere, 22, 25, 29-30, 32, 34-35, 40-42, 52-55, 70, 99-100,154,160,168469,181-182, 197,202
 internet, 45, 80, 86, 167, 170, 174, 184, 196
 İrlanda, 119
 İsrail, 90, 92, 121-122
 İtalya, 24-25

 Japonya, 18, 26, 33, 36, 38, 41, 44, 46, 73
 jay, John, 55
 Jefferson, John, 47
 Johannesburg, 97
 J. P. Morgan Güvenlik Şirketi, 85

 Kagian, Jules, 105
 Kennan, George, 23, 136, 144
 Kennedy, John E, 58-59, 94-95, 98, 100-101, 163
 Kenya, 42
 Keynes, John Maynard, 182
 Khor, Martin, 187
 Kıta Avrupası Kongresi, 55
 Kinsley, Michael, 121, 141
 Kirkpatrick, Anthony, 104-105
 Kissinger, Henry, 25
 Kolombiya, 42, 59, 60, 163,
 Kore, 38
 -Güney Kore, 36-37
 -Kuzey Kore, 120
 korumacılık, 34-35, 40, 42, 81, 103, 133, 135, 154, 162

- kölelik, 17, 30, 34, 117
 köktenci milliyetçilik, 24, **33**
 Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, 28
 Kremlin, 113
 Krugman, Paul, 28-29, 142
 Kudüs, 92
 Kuzey Amerika, 18, 54, 62, 66, 123
 Kuzey Amerika İşbirliği Anlaşması (NAFTA), 102, 114, 123-124, 126-127, 133, 141-143, 148, 150-155, 161-162, 165, 169, 171, 188, 195
 Küba, 89, 91, 93-101, 105, 136, 164

 Laissez-faire, 14, 41, 80-81
 Lakoff, Sanford, 114-115, 118, 123, 139
 Langjefrey, 162, 175, 189
 Lasswell, Harold, 65, 139
 Latin Amerika, 18, 23, 25-26, 30, 38-40, 57-59, 74, 86, 95, 98, 101, 113-115, 119, 127, 132, 141-142, 149, 151
 Leacock, Ruth, 105
 Leninist, 13, 65, 115, 139
 Levinson, Marc, 126, 142
 Lewis, Anthony, 119, 123-124
 Liberalizm, 46-47, 59, 61-62, 114, 116, 155, 174, 180
 Lincoln, Abraham, 117
 Lippmann, Walter, 65
 Liscio, John, 139
 Lockheed, 45

 Longvranth, R.C., 189, 202
 Low, Patrick, 81, 104
 Lübnan, 121-122

 Macaristan, 123
 Madigan, Nick, 143
 Madison, James, 55-57, 61-63, 111, 116, 176
 Mahon, James, 189
 Malezya, 82, 166
 Malthus, Thomas Robert, 70
 Mandela, Nelson, 96
 Manhattan, 101
 Marchi, Sergio, 168
 Marshall Planı, 42
 Martin, Lionel, 105
 Marksizm, Marksist, 24, 65
 Mason, Anthony Sir, 165, 186
 McChesney, Robert W., 104
 McClintock, Micheal, 186
 McFadyen, Deidre, 188
 McGowan, Lisa, 143
 McNamara, Robert, 58, 163
 McPhaul, John, **143**
 medya, 11-13, 15-17, 68, 90-91, 117, 123, 136, 140, 161, 165, 169, 173-174, 185, 195, 197, 199, 201-202
 Merrill Lynch, 87
 Metalctad, 172, 181
 Meksika, 31, 39, 94, 102, 123, 125-127, 132-133, 143, 149-153, 155-156, 172
 Mısır, 35, 42
Miami Herald, 105, 165, 173, 186, 188
 Mihevc, John, 142
 Millman, Joel, 188
 Mishel, Lawrence, 189
 MMT, 172, 177-178
 Mobutu, 178
 Monroe Öğretisi, 25

- Montgomery, David, 71
 Morici, Peter, 89, 104
 Morris, William, 71
 Morrison, Scoot, 188
 Mosely, P., 139
 Myers, S.D., 188
- National Public Radio (NPR)
 -*Sabah Baskısı*, 174, 189
 Navarro, Miyera, 105
 Nazi, 123
Neu> York Times (NYT), 79, 89, 101, 104-106, 110, 119, 120, 138, 141-142, 150, 153-154, 163, 188, 194, 202
Nemsueek, 126
 Nikaragua, 90, 92, 118-123, 140
 Nixon, Richard, 26, 142, 182
 Nolan, Martin, 104
 Noriega, Manuel, 178
 Nova, Scott, 187
- Observer, LoMon*, 82, 104
 Orvell, George, 13
 Ortadoğu, 35
 Oxford Üniversitesi, 71
- Özbekistan, 90
 özelleştirme, 38, 83, 86
- Paine, Thomas, 55
 pastor, Manuel, 149
 Payer, Cherly, 142
 Pearlstein, Steven, 153
 Peck, James, 140
 Pentagon, 34-35, 43, 69, 85, 162
 Pereira, Bresser, 38
 Pergau Dara Skandali, 82
 Ferot, Ross, 124
 Plotkin, Sidney, 187
- Polanyi, Kari, 70
 Polonya, 123, 155
 Pollin, Robert, 189
 Porges, Walter, 98
Pravda, 113
 propaganda, 24, 62, 63-65, 67, 72, 112, 139, 164
- Reagan, Ronald, 7, 44, 66, 79, 80, 81, 103, 114-115, 122, 126, 131, 135, 140, 142, 147
 Ricardo, David, 70
 Rockefeller, David, 72
 Rosen, Fred, 143
 Roth, Kenneth, 142
 Ruigrock, Winfried, 45, 202
 Rusya, 27, 33, 99
 Russell, Bertrand, 47
- Sanayi Devrimi, 34, 41
 San Jose, 196
 San Salvador, 28
 Sandel, Michael, 140
 Sanders, Rep. Bernie, 188
 Sandinistalar, 119, 140
 Sanger, David, 79, 84, 104-106
 Schmitt, John, 189
 Schoukz, Lars, 59
 Scheurmann, William, 187
 Schlesinger, Arthur, 95-96, 98, 101, 105
 Seldon, Anthony, 139
 Setlers, Charles, 140
 Senato Bankacılık Komitesi, 124
 Sforza-Roderick, Michelle, 187
 Silverman, Gary, 104
 Simon, Jim, 189
 Smith, Adam, 21-22, 29, 46-47, 61-62, 134, 180
 Smith, David, 202

- Smith, Wayne, 304
 Sosyalizm, 31, 45
 Sofaer, Abraham, 92, 105
 Soğuk Savaş, 34, 89, 96, 101, 110,132
 Solomon, John, 142
 Sovyetler, 27, 33, 58, 95-96, 98, 122,170
 Soykırım, 123
 Stalin, 33
 Stiglitz, Joseph, 37, 183, 189
 Straw,Jack, 197,202
 Stuehrenberg, Michael, 105
 Suharto, 178
 Swardson, Arına, 202
 Şili, 10,24-25,39, 165, 181
 Tautz, Carlos, 104
 Tayvan, 36, 38, 129430
 Teknoloji Değerlendirme Bürosu (OTA), 123-124, 154, 195
 telekomünikasyon, 27, 45, 80, 84,86-87,93,102,125,154
 Telekomünikasyon Kanunu, 166
 terörizm, 24-25, 28, 60-61, 90, 95-96, 105, 113, 118-122, 129-130, 162463,178
 Texaco Petrol Şirketi, 179
 Thatcher, Margaret, 7, 80, 82-83
 Tibet, 164
 Time, 120, 196,202
 Tocqueville, Alexis de, 47
 TorontoGlobeandMail, 187,196
 Toussaint, Briç, 144
 Toye,},., 139
 Truman, Hary, 72
 -Hava Kuvvetleri Bakanı, 43
 -Öğretisi, 170,200
 Tulder,Robvan,45, 202
 Türkiye, 82
 Tyson, Laura, 144
 Uiusal Güvenlik Devletleri, 59
 Ulusal Güvenlik Konseyi, 57
 ulusaşın şirketler (TNC), 45-46, 134,184
 Uluslararası Adalet Divanı (ICj), 90
 Uluslararası Küreselleşme Forumu, 173,187
 Uluslararası Para Fonu (IMF), 96, 130, 144, 149, 182, 185, 201
 UNICEF, 27, 109, 136, 138,144
 UNCTAD, 38,138
 USAİD, 129-131
 Uyuşturu Savaş, 60
 Valdes, Pilar, 149
 Vale Şirketi, 86
 Venezüella, 39
 Vigil, Maria Lopez-, 105
 Waü Street Journal, 68, 73, 94, 105, 124, 141, 154, 161, 186, 188,202
 Washington Post, 153, 174, 189, 195,202
 Weİner, Tim, 105
 White, Hary Dexter, 182
 Wilson, Woodrow, 25, 64, 110, 112, 129
 -Kamu İstihbaratı Komitesi, 64
 Williams, Frances, 105
 Williams, Ian, 105
 Woeltler, Lorraine, 189
 Yale Üniversitesi, 71
 Yunanistan,
 Zapatistalar, 148, 153, 155456